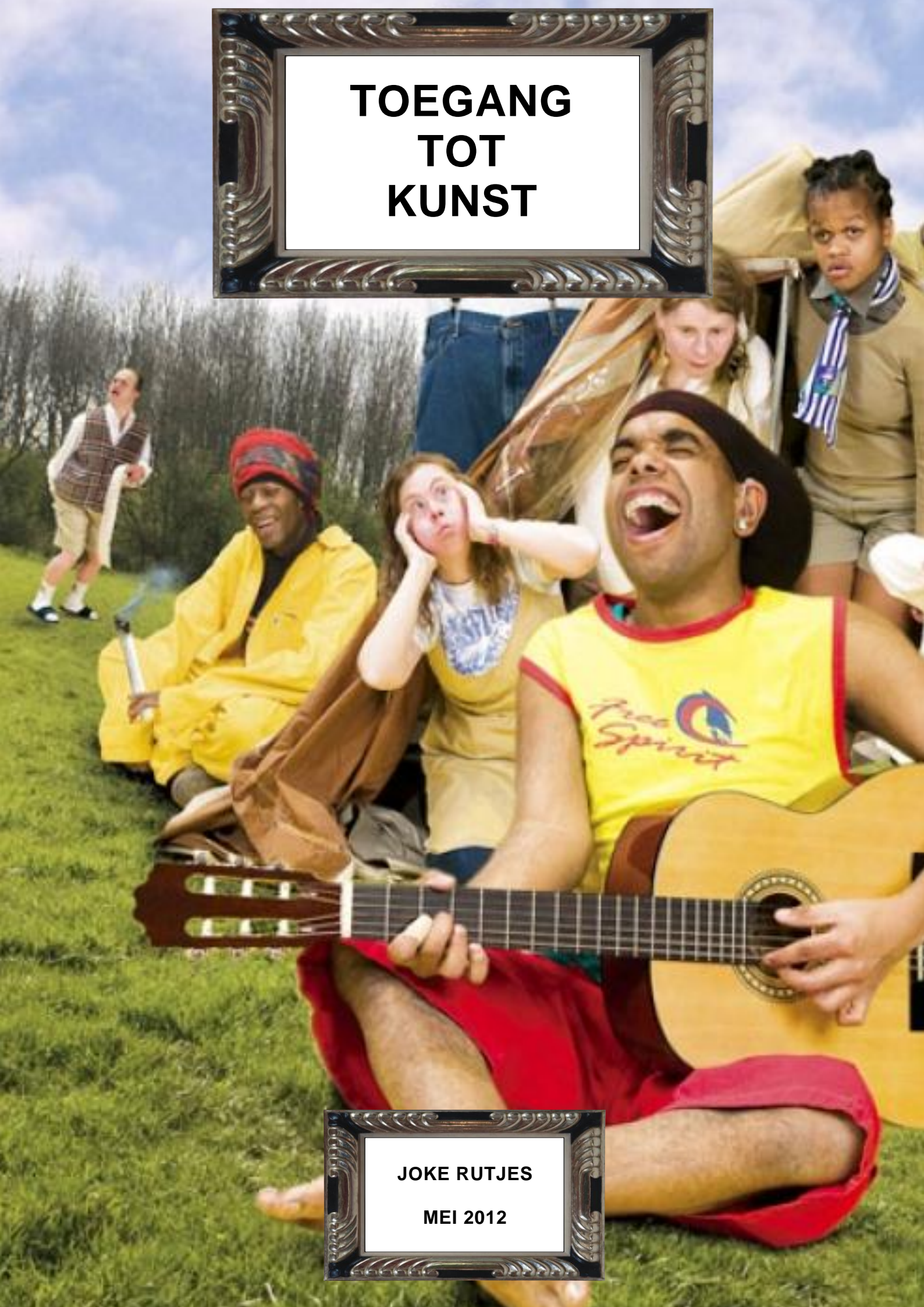

TOEGANG TOT KUNST

JOKE RUTJES

MEI 2012

TOEGANG TOT KUNST

Onderzoek naar het verbeteren van de toegankelijkheid bij centra voor de kunsten in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel voor mensen vanaf 18 jaar met een licht verstandelijke beperking.

ENTRANCE FOR THE ARTS

Research on improving accessibility at centers for the Arts in the region Arnhem, Nijmegen and Tiel for people from 18 years with light mental disabilities.

Datum:	6 juni 2012
Student:	Joke Rutjes
Studentnummer:	2169615
Adres:	Marten van Rossemstraat 82 6821 BE Arnhem
Telefoonnummer:	06-53604921
E-mailadres:	jokerutjes@gmail.com
Opleiding:	Master Kunsteducatie FHK Tilburg
Naam begeleider:	Ad de Wolf
Naam examiner:	Jos Pouls
Plaats van onderzoek:	MEE Gelderse Poort
Naam extern begeleider:	Ineke Kleinpenning

Mede mogelijk gemaakt door:

MEE Gelderse Poort
MEE maakt meedoen mogelijk

Voorwoord

Judith is een meisje van 19 jaar met een licht verstandelijke beperking. Ze weet niet goed wat ze met haar leven wil en ze maakt moeilijk contact.

Judith kwam bij MEE Gelderse Poort terecht om een Wajong uitkering aan te vragen. De consulent kwam erachter dat Judith graag zou willen fotograferen. De zoektocht naar een passende fotografie cursus begon. In het reguliere circuit was er geen plek voor Judith en bij welzijnsinstelling Trias was de fotografie cursus pas gestopt. Er was wel een stagiaire bij Trias met een fotografie achtergrond die het leuk vond om Judith individuele les te geven. De stagiaire nam hier de tijd voor en liet Judith stapje voor stapje kennismaken met de wereld van fotografie. Als tegenprestatie maakte Judith foto's van alle activiteiten die er bij Trias worden gedaan en deze zouden uiteindelijk tentoongesteld worden.

Enige weken later zag de consulent Judith weer. Ze straalde.

Judith was helemaal opgebloeid van de fotografie lessen. Ze vertelde dat ze ook met veel mensen in contact komt en dat dat allemaal goed gaat. Ook had ze nu dromen voor de toekomst zoals fotograferen, met paarden werken en koken.

Na de zomer zal Judith starten met een fotografie cursus in het reguliere circuit. Ze voelt zich weerbaar genoeg om dit aan te durven en heeft er vooral veel zin in.

Voor mensen als Judith is de zoektocht naar een passende cursus vaak moeilijk maar het kan zoveel opleveren. Ze kan nu niet alleen fotograferen, maar ze is ook weerbaarder geworden en heeft dromen voor de toekomst.

Ook wordt in dit voorbeeld duidelijk gemaakt dat men rekening houdt met haar beperking maar dat de focus ligt op haar mogelijkheden en welzijn.

Als muziektherapeut heb ik veel gewerkt met mensen met een verstandelijke beperking.

In die tijd zag ik hoe zij opbloeiden van de muziek en ik leerde dat zij over veel kwaliteiten en mogelijkheden beschikken mits je hen de kans ook geeft om ze te ontplooien.

Toen ik in de krant een oproep las over de eerste bijeenkomst van het project Vinden en Verbinden van MEE Gelderse Poort over kunst- en cultuurdeelname van mensen met een verstandelijke beperking greep ik dan ook meteen mijn kans.

Ik raakte in contact met de mensen die zich hiervoor inzetten en een onderzoeksvoorstel was geboren.

Via deze weg wil ik iedereen bij MEE Gelderse Poort bedanken voor deze onderzoeksstage. Met name Angelika Herben en Ineke Kleinpenning voor het feit dat ik gebruik mocht maken van hun netwerk en dat ze mij de vrijheid en ruimte gaven om dit onderzoek uit te voeren.

Daarnaast bedank ik ook alle experts en mensen bij de kunstencentra die ik heb geïnterviewd voor hun tijd, aandacht en openheid.

Mijn wens is dat deze doelgroep in de toekomst nog meer zichtbaar wordt en de mogelijkheden krijgt om te laten zien wie zij zijn en wat ze allemaal kunnen. Het is een verrijking voor de samenleving. Voor mij persoonlijk blijft het een drijfveer om me sterk te maken voor deze doelgroep.

Ik bedank ook mijn onderzoeksbegeleider Ad de Wolf voor de tijd, aandacht en sturing die hij mij heeft gegeven tijdens het onderzoeksproces.

Tenslotte bedank ik Anne-Louis Hilgenkamp, die mij vele avonden heeft geholpen met het vormgeven van de afbeeldingen in het onderzoeksrapport. Het heeft geleid tot een overzichtelijk en fraai eindresultaat!

Ik hoop dat dit rapport tot inspiratie én actie leidt.

Joke Rutjes

INHOUDSOPGAVE

1. INLEIDING	Pagina 1
1.1 Project Vinden en Verbinden	Pagina 1
1.2 Hoofd- en deelvragen	Pagina 3
2. ONDERZOEKSOPZET	Pagina 4
3. DOELGROEP, INCLUSIE & BELEID	Pagina 6
3.1 Doelgroepanalyse	Pagina 6
3.1.1 Doelgroep	Pagina 6
3.1.2 Vraag naar actieve kunstbeoefening	Pagina 8
3.2 Inclusie	Pagina 9
3.2.1 Inclusieve kunsteducatie	Pagina 10
3.3 Beleidskader	Pagina 14
3.3.1 Landelijk cultuurbeleid	Pagina 15
3.3.2 Cultuurbeleid provincie Gelderland	Pagina 15
3.3.3 Gemeentelijk cultuurbeleid	Pagina 16
4. TOEGANKELIJKHEID	Pagina 20
4.1 Good practices	Pagina 21
4.2 Conditie, knelpunten & kansen voor een goede toegankelijkheid	Pagina 24
4.2.1 Kennis, ervaring & ondersteuning bij samenwerkingspartners	Pagina 29
5. TOEGANKELIJKHEID BIJ KUNSTENCENTRA	Pagina 32
5.1 Huidige toegankelijkheid bij kunstencentra	Pagina 33
5.2 Wenselijke toegankelijkheid bij kunstencentra	Pagina 38
5.3 Verbeteren van de toegankelijkheid	Pagina 39
6. CONCLUSIES & AANBEVELINGEN	Pagina 46
6.1 Conclusies	Pagina 46
6.1.1 Conclusie theoretisch onderzoek	Pagina 46
6.1.2 Beantwoording deelvraag 1	Pagina 47
6.1.3 Beantwoording deelvraag 2	Pagina 50
6.1.4 Beantwoording deelvraag 3	Pagina 51
6.1.5 Beantwoording hoofdvraag & aanbevelingen	Pagina 52
7. LITERATUURLIJST	Pagina 55
8. BIJLAGEN	Pagina 58
8.1 Overzicht van experts	Pagina 60
8.2 Uitwerking van interviews met experts	Pagina 62
8.3 Analysemodel	Pagina 64
8.4 Uitwerking van knelpunten en kansen	Pagina 66
8.5 Gestandaardiseerde vragenlijst centra voor de kunsten	Pagina 68
8.6 Uitwerking van interviews met kunstencentra	Pagina 70
8.7 Good practices	Pagina 72

LEESWIJZER

1. Inleiding

Het project *Vinden en Verbinden* dat wordt uitgevoerd door welzijnsinstelling MEE Gelderse Poort heeft als doel om de cultuurparticipatie van mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel te bevorderen. Het is de aanleiding geweest voor dit onderzoek *Toegang tot kunst*, met als doel de toegankelijkheid bij reguliere kunstencentra te verbeteren. Dit praktijkonderzoek toont aan hoe reguliere kunstencentra inclusieve kunsteducatie kunnen nastreven en met welke condities zij optimaal kunnen inspelen op de vraag van de doelgroep.

2. Onderzoeksopzet

Er is gekozen voor de volgende onderzoeksmethoden:

- Deskresearch.
- Half-gestructureerde interviews bij 15 experts.
- Gestructureerde interviews bij 9 respondenten van kunstencentra.
- Schriftelijke enquêtes bij 59 consultants van MEE Gelderse Poort en een interview met de projectgroep van *Vinden en Verbinden*.

3. Doelgroep, inclusie & beleid

In dit hoofdstuk wordt een beeld geschetst van de doelgroep en hun behoefte aan kunsteducatie.

De mogelijkheden voor kunsteducatie bij de doelgroep zijn in kaart gebracht aan de hand van het fasemodel van UNESCO. De fase van inclusie is hierbij het streven, waarbij de fases van uitsluiting, segregatie, integratie en inclusie elkaar opvolgen.

Inclusie beoogt een samenleving op basis van gelijkwaardigheid waarbij anders-zijn de norm is. Binnen dit kader worden ook de mogelijkheden voor (inclusieve) kunsteducatie geschetst voor mensen met een licht verstandelijke beperking.

Zowel het landelijk, provinciaal als gemeentelijk cultuurbeleid is van invloed op het cultuurbeleid bij reguliere kunstencentra. Er is gekeken in hoeverre er wordt ingezoomd op cultuurparticipatie voor mensen met een verstandelijke beperking en op welke manieren dit wordt gestimuleerd vanuit de overheden.

4. Good practices, condities, knelpunten & kansen voor een goede toegankelijkheid

Een aantal good practices toont aan op welke manier deelname van de doelgroep wordt vormgegeven binnen hun kunstencentrum of organisatie en in hoeverre het inclusief werken wordt nagestreefd.

Vanuit de good practices en interviews met experts zijn uiteindelijk 7 condities gedestilleerd die weergeven waar een goede toegankelijkheid voor de doelgroep bij een regulier kunstencentrum aan moet voldoen om (inclusieve) kunsteducatie te realiseren. Het realiseren van een goede toegankelijkheid voor de doelgroep gaat niet zonder slag of stoot. Ook de knelpunten en kansen zijn in kaart gebracht vanuit de literatuur, good practices, interviews met experts en respondenten bij kunstencentra.

5. Toegankelijkheid bij kunstencentra

In totaal zijn 9 kunstencentra in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel ondervraagd middels een gestandaardiseerd interview. De huidige en wenselijke toegankelijkheid bij de 9 kunstencentra is geanalyseerd aan de hand van een analysemodel en in kaart gebracht. De manier waarop zij hun toegankelijkheid kunnen verbeteren en de wenselijke situatie kunnen realiseren is beschreven aan de hand van een verandermodel.

6. Conclusie & aanbevelingen

De hoofd- en deelvragen worden in dit hoofdstuk beantwoord. Uiteindelijk worden er 3 aanbevelingen gedaan om de toegankelijkheid werkelijk te kunnen verbeteren voor de doelgroep.

1. INLEIDING

1.1 Vinden en Verbinden

Slechts 1 % van de mensen die jaarlijks deelnemen aan cursussen en andere activiteiten op het gebied van kunsteducatie heeft een beperking, terwijl 5 % van de Nederlandse bevolking een functiebeperking heeft.

Dit kwam voort uit een landelijk inventariserend onderzoek genaamd Kunst Inclusief¹.

Uit een nulmeting van MEE Gelderse Poort² onder mensen met een beperking kwam naar voren dat van de 75% van de mensen die niets aan kunst en cultuur doet, 60 % dit wel wil. Wat houdt hen tegen?

MEE Gelderse Poort is in 2010 gestart met het tweejarige project *Vinden en Verbinden*, met als doel de actieve deelname op het gebied van kunstbeoefening voor mensen met een licht verstandelijke beperking te bevorderen.

MEE Gelderse Poort wil dat aan het einde van de projectperiode 1600 mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar op de hoogte zijn van een voor hen geschikt cultureel aanbod, dat 1250 mensen actief worden bemiddeld en begeleid en 875 mensen daadwerkelijk deelnemen aan een culturele activiteit.

Dit praktijkonderzoek *Toegang tot kunst* richt zich op de toegankelijkheid bij kunstencentra in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar.

Er is onderzocht aan welke condities een goede toegankelijkheid moet voldoen om als kunstencentrum optimaal in te kunnen spelen op de vraag van de doelgroep. Hierdoor kon ook de huidige situatie bij kunstencentra geanalyseerd worden. Uiteindelijk zijn er aanbevelingen gedaan om (nog) toegankelijker te kunnen worden voor de doelgroep zodat de deelname zal toenemen.

Het idee voor het project *Vinden en Verbinden* kwam van ex-gedeputeerde H. Esmeijer (Provincie Gelderland). Hij zocht constant naar nieuwe verbindingen tussen cultuur, zorg en sport. Er is in 2007 een eerste opdracht neergelegd bij MEE Gelderse Poort om te kijken wat er op het gebied van cultuurparticipatie voor mensen met een verstandelijke beperking gebeurt. Vanuit deze opdracht werd in 2008 het symposium *Gelderland maakt het verschil* georganiseerd. Hier kwamen concrete vragen en knelpunten naar voren.

Hierna volgde in 2009 een expertmeeting waar werd geconcludeerd dat er behoefte is aan maatwerk bij bestaande organisaties en niet aan nieuwe culturele instellingen voor de doelgroep. Ook in verband met de Wet maatschappelijke ondersteuning³ (kortweg de Wmo) is het de bedoeling dat mensen met een beperking kunnen deelnemen aan culturele activiteiten bij reguliere instellingen.

De provincie Gelderland vindt het belangrijk dat iedereen mee kan doen aan kunst en cultuur, zeker ook de doelgroepen waarbij dit niet vanzelfsprekend is, zoals mensen met een verstandelijke beperking. Juist kunst en cultuur is hierbij een goede vrijetijdsbesteding omdat

¹ Loeffen, et. al. (2010). *Kansen in kunst. Kunst door mensen met speciale wensen*. Utrecht: Hogeschool Utrecht – Kenniscentrum Sociale Innovatie. Een project van de Hogescholen Utrecht, Arnhem en Nijmegen in samenwerking met o.a. Special Arts, Kunstconnectie, Vereniging Gehandicaptenzorg en een zevental centra voor de kunsten.

² MEE Gelderse Poort ondersteunt mensen met een beperking en hun netwerk op alle levensgebieden en in alle levensfasen. Voor meer informatie zie www.meegeldersepoort.nl

³ De Wet maatschappelijke ondersteuning, kortweg de Wmo, regelt dat mensen met een beperking de voorzieningen, hulp en ondersteuning krijgen die ze nodig hebben. Eén van de negen prestatievelden van de Wmo is het bevorderen van de deelname aan het maatschappelijk verkeer en van het zelfstandig functioneren van mensen met een verstandelijke beperking, waar ook het bevorderen van de deelname aan kunst en cultuur onder valt.

het de mensen aanspreekt op hun krachten en niet op hun beperkingen. Naast het project *Vinden en Verbinden* worden er nog twee projecten⁴ door de provincie Gelderland gefinancierd. De reden dat er op dit moment drie projecten gericht zijn op cultuurparticipatie voor mensen met een beperking is omdat er gestreefd wordt naar verankering. De provincie Gelderland maakt het mogelijk dat verschillende organisaties met dit thema aan de slag zijn waarbij er voorwaarden worden geschrapen voor structurele samenwerkingen. Vanwege de bezuinigingen zal de provincie Gelderland na 2012 dergelijke projecten waarschijnlijk niet meer financieren. Het is daarom belangrijk dat de basis nu wordt gelegd en cultuureducatie voor deze doelgroep wordt verankerd bij relevante organisaties in de provincie Gelderland, zoals kunstencentra, stichting MEE, zorg- en welzijnsinstellingen, het KCG, Edu-Art en het speciaal onderwijs⁵.

Dit onderzoek *Toegang tot kunst* richt zich op reguliere kunstencentra in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel en geeft inzicht in de mogelijkheden tot (meer) verankering bij de betrokken kunstencentra.

Daarmee levert dit onderzoek een bijdrage aan het uiteindelijke doel van de provincie Gelderland waarbij mensen met een beperking de mogelijkheid krijgen om deel te nemen aan het reguliere kunstcircuit en op maat begeleid worden⁶.

⁴ De onderwijsspecialisten voeren het project *Kunst en Cultuur Speciaal* uit om binnen- en buitenschoolse kunsteducatie voor leerlingen in het speciaal onderwijs te realiseren.

Het Gelders centrum voor kunst en cultuur (KCG) richt zich op deskundigheidsbevordering en visievorming op het gebied van kunsteducatie voor speciale doelgroepen middels het project *Netwerk Kunst Inclusief*.

⁵ Hoofdstuk 4.2, paragraaf 4.2.1, pagina 29.

⁶ Uit: *Interview met F. Viveen, programma adviseur cultuur provincie Gelderland, op 25 oktober 2011.*

1.2 Hoofd- en deelvragen

De algemene doelstelling van het project *Vinden en Verbinden* is om de actieve cultuurparticipatie van mensen met een verstandelijke en/of lichamelijke beperking vanaf 18 jaar te bevorderen.

Voor dit onderzoek is gekozen voor actieve kunstbeoefening voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar bij reguliere kunstencentra. In samenspraak met MEE Gelderse Poort is gekozen voor deze doelgroep omdat zij tussen wal en schip vallen als het gaat om cultuurparticipatie⁷.

Het doel van dit onderzoek is om meer inzicht te krijgen in de condities die nodig zijn om actieve kunstbeoefening bij reguliere kunstencentra voor mensen met een licht verstandelijke beperking mogelijk te maken en in hoeverre deze condities ook in de praktijk worden gestimuleerd en benut.

Dit praktijkonderzoek toont aan in hoeverre kunstencentra in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel toegankelijk zijn voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar. Er worden aanbevelingen gedaan hoe de verschillende kunstencentra (nog) beter kunnen inspelen op de vraag van de doelgroep zodat de toegankelijkheid verbeterd wordt.

Hoofdvraag van het onderzoek is:

Hoe kan de toegankelijkheid bij centra voor de kunsten in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar verbeterd worden?

Deelvragen van het onderzoek zijn:

1. *Wat houdt een goede toegankelijkheid bij een centrum voor de kunsten voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar in en welke knelpunten en kansen zijn te onderscheiden in het realiseren van een goede toegankelijkheid?*
2. *In hoeverre zijn centra voor de kunsten in de regio Arnhem, Tiel en Nijmegen toegankelijk voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar?*
3. *Van welke bestaande kennis, ervaring en ondersteuning kunnen centra voor de kunsten gebruik maken om de toegankelijkheid voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar te verbeteren?*

⁷ Hoofdstuk 3.1, paragraaf 3.1.1, pagina 6.

2. ONDERZOEKSOPZET

Binnen dit onderzoek is gekozen voor de volgende onderzoeksmethoden:

1. Deskresearch

Middels deskresearch is er de nodige informatie verkregen over de volgende begrippen en kaders:

- Mensen met een licht verstandelijke beperking.
- Kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking.
- Cultuurbeleidskader in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel.
- Centra voor de kunsten in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel.
- Condities voor het realiseren van een goede toegankelijkheid.
- Knelpunten en kansen voor het realiseren van een goede toegankelijkheid.

2. Half-gestructureerde interviews

In totaal zijn er 16 experts op het gebied van kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking geïnterviewd⁸. Er is gekozen voor half-gestructureerde interviews om relevante informatie over bepaalde topics te krijgen. Daarnaast was er ook ruimte voor aanvullende informatie door eigen inbreng van de respondenten. 14 experts zijn middels een persoonlijk vraaggesprek geïnterviewd en 2 experts zijn via de e-mail ondervraagd⁹.

Eén expert is vanuit haar rol bij de provincie Gelderland ondervraagd over het project Vinden & Verbinden.

Drie experts zijn op basis van hun expertise op onderzoeksgebied gevraagd naar het toegankelijk maken van kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking. J.P. Wilken is eindverantwoordelijke van het onderzoek Kunst Inclusief¹⁰ en lector Participatie, Zorg en Ondersteuning aan de Hogeschool Utrecht.

D. Kal heeft onderzoek uitgevoerd naar het *kwartiermaken*¹¹ voor mensen met een verstandelijke beperking om de doorstroom van deze doelgroep naar buurtcentra en activiteitencentra te bevorderen.

J. de Ruiter is directeur van het atelier Leonardo da Vinci voor mensen met een beperking. Daarnaast heeft zij veel ervaring opgedaan op het gebied van kunstbeoefening voor mensen met een beperking en heeft zij hier in 1999 al een eerste rapport over geschreven¹².

Daarnaast zijn 4 experts gevraagd naar hun *good practices*; plaatsen waar de doelgroep succesvol deelneemt aan vormen van kunsteducatie.

Al deze experts gaven informatie over de condities waar een goede toegankelijkheid voor de doelgroep aan moet voldoen en over de mogelijke knelpunten en kansen.

De 2 experts (N. Teunissen & L. Portier) vanuit cultuureducatie in het speciaal onderwijs zijn bewust gekozen, aangezien zij een belangrijke rol kunnen vervullen in het voorbereiden van de doelgroep naar het zoeken van een zinvolle vrijetijdsbesteding na hun schoolperiode. Hoe eerder mensen in contact komen met kunst en cultuur, hoe lager de drempel voor hen wordt om op latere leeftijd deel te nemen aan kunsteducatie. Het is daarom van belang dat kunstencentra verbindingen leggen met het speciaal onderwijs om toegankelijker te worden voor de doelgroep. Daarnaast bezitten deze experts over kennis en ervaring op het gebied van kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking die zeer bruikbaar is voor dit

⁸ Bijlage 8.1, pagina 60.

⁹ De uitgewerkte interviews met experts zijn terug te vinden in bijlage 8.2, pagina 62.

¹⁰ Loeffen, et. al. (2010). *Kansen in kunst. Kunst door mensen met speciale wensen*. Utrecht: Hogeschool Utrecht – Kenniscentrum Sociale Innovatie.

¹¹ Kwartiermaken staat voor de poging een maatschappelijk klimaat te bevorderen waarin meer mogelijkheden ontstaan voor deze groep om erbij te horen naar eigen wens en mogelijkheden. Zie www.kwartiermaken.nl voor meer informatie.

¹² Ruiter, J. de (1999). *Kunsteducatie en verstandelijk gehandicapten*. Utrecht: LOKV.

onderzoek. Het ging dan met name om kennis van de doelgroep, condities, knelpunten en kansen om kunsteducatie succesvol aan te bieden.

Zes experts (E. Rozenboom, R. Baars, M. Ufkes, S. Drabbe, M. Meeuwsen & Y. Drissen) vanuit de organisaties KCG, Kunstfactor, Stichting Pro-Arts en Edu-Art zijn geïnterviewd over de rol die zij spelen en in de toekomst willen vervullen op het gebied van kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking. Hieruit zijn mogelijkheden voor kennis, ervaring en ondersteuning gedestilleerd die kunstencentra kunnen gebruiken om hun toegankelijkheid te verbeteren. Daarnaast gaven ook zij informatie over condities voor het realiseren van een goede toegankelijkheid, knelpunten en kansen.

3. Schriftelijke enquêtes & vragenlijst

Bij MEE Gelderse Poort is gekeken naar de rol die zij (willen) vervullen en van welke kennis, ervaring en ondersteuning reguliere kunstencentra gebruik kunnen maken. De projectgroep van Vinden en Verbinden, bestaande uit 6 experts, is hierover geïnterviewd en heeft vervolgens een vragenlijst ingevuld. Ook zijn er in totaal 59 consultants in Arnhem, Nijmegen en Tiel ondervraagd over hun rol op dit gebied middels een enquête¹³.

4. Gestructureerde interviews

Ten slotte zijn er 9 centra voor de kunsten in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel ondervraagd middels een gestandaardiseerde vragenlijst, oftewel een gestructureerd interview¹⁴. Deze vragenlijst is gebaseerd op de topiclijst die het landelijk onderzoek naar kunsteducatie voor mensen met een beperking genaamd Kunst Inclusief¹⁵ heeft ontwikkeld.

De centra voor de kunsten zijn organisaties waar kunstzinnige activiteiten/cursussen worden aangeboden waarbij het educatieve aspect ten grondslag ligt. De volgende centra zijn in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel gevonden:

1. Creatief centrum Nijmegen-Zuid
2. Huis voor de kunsten de Lindenberg in Nijmegen
3. De nieuwe muziekschool in Druten
4. Kunstencentrum de Stroming in Wijchen
5. Creatief centrum Elst
6. KOM Kunstbedrijf Arnhem
7. Open academie Lingewaard in Bemmelen
8. De Jacobiberg in Arnhem
9. Stichting ZO/ De plantage in Tiel

Middels analyse van de resultaten uit de vragenlijsten is gekeken in hoeverre kunstencentra in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel toegankelijk zijn voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar¹⁶.

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden is er een verandermodel ontworpen waarop te zien is welke plek de kunstencentra nu innemen, waar zij in de toekomst naartoe willen en hoe zij dit kunnen realiseren.

¹³ Bijlage 8.2, pagina 62.

¹⁴ Gestandaardiseerde vragenlijst in bijlage 8.5, pagina 68.

¹⁵ Loeffen, et. al. (2010). *Kansen in kunst. Kunst door mensen met speciale wensen*. Utrecht: Hogeschool Utrecht – Kenniscentrum Sociale Innovatie.

¹⁶ Uitwerking van de interviews in bijlage 8.6, pagina 70.

3. DOELGROEP, INCLUSIE & BELEID

In dit hoofdstuk worden belangrijke begrippen binnen dit onderzoek in kaart gebracht.

In hoofdstuk 3.1 wordt allereerst een beeld geschetst van de doelgroep en hun behoefte aan kunsteducatie.

In hoofdstuk 3.2 wordt ingegaan op mogelijke vormen van kunsteducatie voor de doelgroep. Deze zijn in kaart gebracht aan de hand van het fasemodel van UNESCO. De fase van inclusie is hierbij het streven, waarbij de fases van uitsluiting, segregatie, integratie en inclusie elkaar opvolgen. Inclusie beoogt een samenleving op basis van gelijkwaardigheid waarbij anders-zijn de norm is. Binnen dit kader worden ook de mogelijkheden voor (inclusieve) kunsteducatie bij reguliere kunstencentra geschetst voor mensen met een licht verstandelijke beperking. Zowel het landelijk, provinciaal als gemeentelijk cultuurbeleid is van invloed op het cultuurbeleid bij reguliere kunstencentra. In hoofdstuk 3.3 is beschreven in hoeverre er wordt ingezoomd op cultuurparticipatie voor mensen met een verstandelijke beperking en op welke manieren dit wordt gestimuleerd vanuit de overheden.

3.1 Doelgroepanalyse

Binnen dit onderzoek is gekozen voor de volgende doelgroep:

Mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar die geen (speciaal) onderwijs meer genieten en op zoek zijn naar een vorm van buitenschoolse kunsteducatie.

Vanuit MEE Gelderse Poort wordt deze doelgroep beschouwd als een doelgroep die tussen wal en schip valt. Binnen het onderwijs krijgen zij nog de nodige activiteiten op het gebied van kunst en cultuur aangeboden maar zodra zij geen onderwijs meer genieten moeten zij zelf op zoek gaan naar een vorm van vrijetijdsbesteding. Hun verstandelijke beperking is vaak niet zodanig ernstig dat zij binnen een zorginstelling moeten verblijven maar in het reguliere circuit vinden zij moeilijk aansluiting vanwege hun beperking.

In dit hoofdstuk wordt een beeld geschetst van de doelgroep.

Wie zijn zij, wat zijn hun mogelijkheden op het gebied van werk en wonen, hoe ziet hun omgeving eruit en waar liggen hun behoeftes op het gebied van kunst & cultuur?

Er wordt tevens een korte beschrijving gegeven van de mogelijkheden op het gebied van onderwijs. Ondanks dat dit onderzoek zich richt op de doelgroep vanaf 18 jaar zal in de loop van het rapport blijken dat de verbinding met het (speciaal) onderwijs wel van belang is voor de toeleiding naar kunstencentra¹⁷.

3.1.1 Doelgroep

De American Association of Mental Retardation¹⁸ definieert een licht verstandelijke beperking als volgt: *'Verstandelijke handicap verwijst naar substantiële beperkingen in het huidige functioneren. Dit wordt gekenmerkt door een beneden gemiddeld intellectueel functioneren (IQ van 50/55 tot 70). Dit gaat gepaard met hiermee verband houdende beperkingen in twee of meer van de volgende van toepassing zijnde adaptieve vaardigheidsgebieden; communicatie, zelfredzaamheid, wonen, sociale vaardigheden, gebruik van de samenleving, zelfbepaling, gezondheid en veiligheid, functionele schoolse vaardigheden, vrije tijd en werk.'*

Nederland telt ongeveer 55.000 mensen met een licht verstandelijke beperking¹⁹.

Soms hebben mensen naast een verstandelijke (functionele) beperking ook een andere beperking. Er wordt dan gesproken van mensen met meervoudige beperkingen. Dit kunnen visuele, auditieve, motorische en psychische beperkingen zijn²⁰.

¹⁷ Hoofdstuk 4.2, pagina 24.

¹⁸ Hermsen, Keukens & van der Meer (2011). *Mensen met een verstandelijkebeperking*. Van Tricht Uitgeverij.

¹⁹ Bron: Nationaal Kompas oktober 2011 via

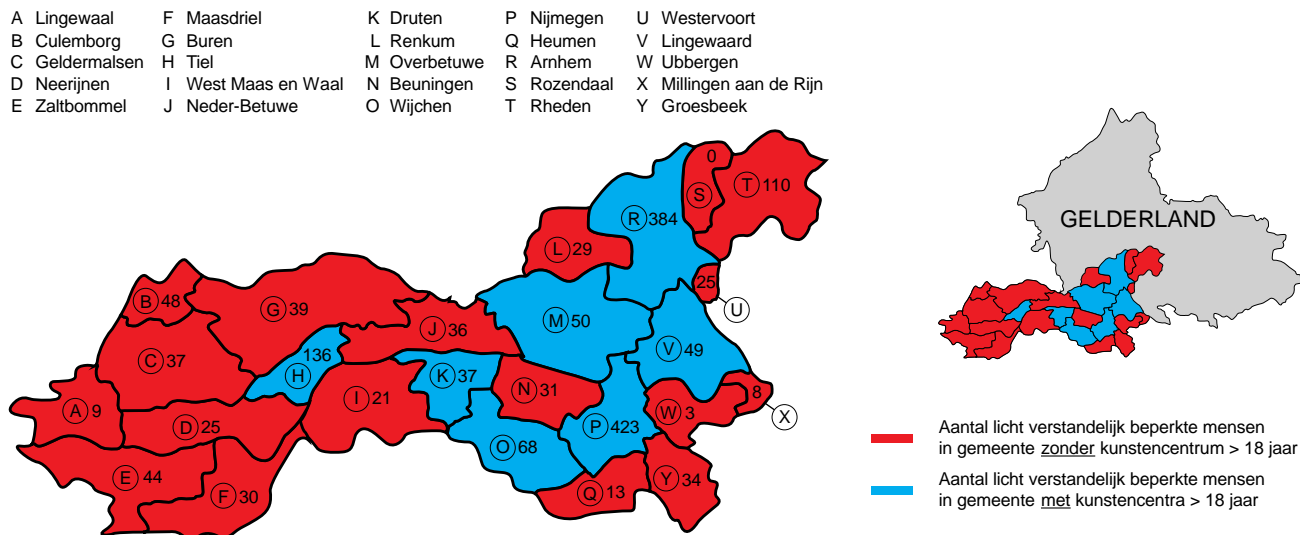
<http://www.nationaalkompas.nl/gezondheid-en-ziekte/ziekten-en-aandoeningen/psychische-stoornissen/verstandelijke-handicap/hoe-vaak-komt-een-verstandelijke-beperking-voor.nl>

²⁰ Hermsen, Keukens & van der Meer (2011). *Mensen met een verstandelijke beperking*, pp 23 & 203.

Onderzoeksgebied

In de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel staan er 1689 mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar geregistreerd bij MEE Gelderse Poort²¹.

In onderstaande figuur is het aantal geregistreerde mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar per gemeente weergegeven waarbij ook is aangegeven welke gemeente een kunstencentrum huisvest en welke gemeente niet.

Figuur 1. Onderzoeksgebied

Onderwijs

Mensen met een licht verstandelijke beperking gaan als kind naar het regulier basisonderwijs of een speciale basisschool (SBO)²². Deze SBO scholen zijn geschikt voor kinderen met een minder ernstige beperking die wel extra zorg en aandacht nodig hebben. SBO scholen en reguliere basisscholen hebben dezelfde kerndoelen. Een leerling op een SBO krijgt eventueel meer tijd om het kerndoel te bereiken. Scholen voor speciaal basisonderwijs werken vaak samen met reguliere basisscholen via projecten Weer Samen Naar School (WSNS)²³. De bedoeling van WSNS is om de leerlingen zoveel mogelijk op de reguliere school te houden. Anderen worden afhankelijk van hun diagnose verwezen naar Regionale Expertise Centra (REC). Bij deze vorm van onderwijs vallen kinderen met een licht verstandelijke beperking binnen het zogenaamde cluster 3 onderwijs. Binnen dit cluster gaan zij naar Zeer Moeilijk Lerenden-scholen (ZML) of naar Mytyl/Tyltyl-scholen (voor meervoudig gehandicapte kinderen met een verstandelijke beperking).

Na de basisschool kunnen leerlingen met een verstandelijke beperking naar het voortgezet speciaal onderwijs, ook weer in de zogenaamde REC's.

In het regulier voortgezet onderwijs komen zij vaak terecht in het praktijkonderwijs. Dit is voor leerlingen die het Voortgezet Middelbaar Beroeps Onderwijs (VMBO) te moeilijk vinden. Hier wordt aandacht besteed aan een voorbereiding op wonen, werken, vrije tijd en burgerschap.

Werk & wonen

Na het voortgezet onderwijs wordt er gezocht naar een passend beroep of naar een vorm van dagbesteding. De Wet Sociale Werkvoorziening (WSW) draagt de gemeenten op om aangepast werk te vinden. Er wordt van uitgegaan dat een werknemer die in dit verband werkzaam is ongeveer 33 % van de productie haalt ten opzichte van een werknemer in het bedrijfsleven. De arbeid dient gericht te zijn op het behoud, herstel of bevordering van arbeidsongeschiktheid

²¹ Bron: Factsheets gemeenten 2011 via Intranet MEE Gelderse Poort.

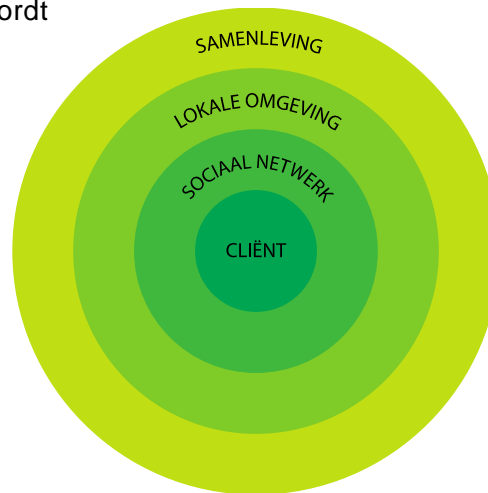
²² Bron: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/passend-onderwijs/vraag-en-antwoord/wat-is-speciaal-onderwijs.html>

²³ Cultuurnetwerk (2009). *Zicht op... speciaal onderwijs en cultuureducatie*.

van de werknemer. De sociale werkvoorzieningen vallen onder het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, dat ook grotendeels de kosten draagt²⁴. Een andere mogelijkheid is deelname bij een dag- of activiteitscentrum. Deze zijn toegankelijk voor mensen vanaf vijftien jaar die het speciaal onderwijs afgerond hebben, voorheen gewerkt hebben in het vrije bedrijf, sociale werkvoorziening of afkomstig zijn uit zorginstellingen. Middels het opstellen van een begeleidingsplan- en programma wordt er gestreefd naar een zinvolle dagbesteding. Ook wordt vaak geprobeerd om producten te maken die verkocht kunnen worden zoals een kunstatelier waar schilderijen en beelden gemaakt en verkocht worden. Een gedeelte van de doelgroep woont als Volwassene zelfstandig, maar velen blijven aangewezen op een vorm van begeleiding.

Omgeving

De begeleiding speelt een grote rol in het leven van mensen met een licht verstandelijke beperking. Op de afbeelding hiernaast is te zien dat het sociale netwerk het dichtst bij de 'cliënt' staat. Dit kunnen (zorg)begeleiders zijn en ook familie. Zij ondersteunen hen in alle factoren van het leven; op woon-, werk- en vrijetijdsgebied.

Figuur 2. Netwerk doelgroep

3.1.2 Vraag naar actieve kunstbeoefening

Het is belangrijk om stil te staan bij de behoefte van de doelgroep om aan een vorm van kunstzinnige vrijetijdsbesteding deel te nemen. Zodra de vraag van de doelgroep op dit gebied helder is kan een kunstencentrum er optimaal op inspelen.

Zoals in de inleiding al werd verteld, heeft MEE Gelderse Poort in 2011 een nulmeting uitgevoerd onder mensen met een licht verstandelijke beperking.

In totaal zijn er 133 enquêtes afgenomen door de drie vestigingen (Arnhem, Nijmegen en Tiel) van MEE Gelderse Poort. Cliënten van MEE Gelderse Poort zijn telefonisch geïnterviewd en daarnaast is een enquête afgenomen bij mensen met een licht verstandelijke beperking die bij een zorginstelling wonen.

Van deze 133 mensen hebben 34 mensen aangegeven dat ze wel een creatieve hobby buiten de deur hebben. Deze hobby's variëren van dansen (11), computeren (5), fotografie (2), zingen (3), filmclub (1), koken (2), toneelbezoek (1), museumbezoek (1), leesgroep (1), soos (1), clownscursus (1) en muziek (2). MEE Gelderse Poort heeft zich hiermee gericht op creatieve hobby's in het algemeen om een zo groot mogelijk inzicht te krijgen in de vrijetijdsbesteding van de ondervraagde personen²⁵.

Negenendertig mensen gaven aan een creatieve hobby te willen hebben. De gewenste hobby's varieerden van fotografie (3), een handwerkclub (6), muziek maken (2), de soos (1), bloemschikken (3), dansen (8), tekenen (2), computeren (5), koken (2), knutselen (6), toneel spelen (2), zingen (3), schilderen (3), naaclub (2) en houtbewerken (1). 5 personen gaven aan niet te weten welke creatieve hobby ze zouden willen hebben.

Studenten van de opleiding Culturele en Maatschappelijke Vorming hebben een inventarisatie gedaan naar de vraag wat mensen met een beperking tussen de 18 en 30 jaar belangrijk vinden als zij meedoen aan kunstzinnige activiteiten²⁶. In totaal hebben 53 personen een

²⁴ Hermesen, Keukens & van der Meer (2011). *Mensen met een verstandelijke beperking*. Van Tricht Uitgeverij.

²⁵ Deze inventarisatie was niet alleen gericht op kunstbeoefening bij reguliere kunstcentra, maar ook bij bijvoorbeeld club- en buurthuizen. Daarbij is het begrip kunstbeoefening ruim genomen, waardoor ook bloemschikken en koken tot de mogelijkheden behoorden.

²⁶ Kunstbedrijf Arnhem (2010). *KOMpositie in beeld. Afstudeerproject over de behoeften van mensen met een zorgachtergrond op het gebied van kunstparticipatie*. Nijmegen: Kunstbedrijf Arnhem.

vragenlijst ingevuld, waarvan 20 mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar oud. De studenten kwamen tot de bevinding dat er verschillende wensen zijn op het gebied van kunst- en cultuurdeelname. Het merendeel wil graag meer aan muziek, dans en beeldende activiteiten doen. Een klein gedeelte had wensen op het gebied van theater, musical, schrijven en fotografie.

M. Ufkes en S. Drabbe van stichting Pro-Arts zien de behoefte aan kunst en cultuur ook terug in hun praktijk²⁷. In het praktijkonderwijs merken zij dat bijna iedereen wel graag een instrument wil bespelen of wil leren dansen, zowel binnen- als ook buitenschools.

De doelgroep ervaart wel een aantal belemmeringen om deel te nemen aan kunsteducatie. Hier wordt in hoofdstuk 4.3 uitgebreid op ingegaan.

3.2 Inclusie

Inclusie:

De insluiting in de samenleving van achtergestelde groepen op basis van gelijkwaardige rechten en plichten²⁸

Inclusieve kunsteducatie is een centraal begrip binnen dit onderzoek. Daarom wordt in dit hoofdstuk het begrip inclusie in kaart gebracht en wordt er in paragraaf 3.2.1 ingezoomd op mogelijkheden voor (inclusieve) kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking.

Het inclusie-ideaal wordt binnen dit praktijkonderzoek als uitgangspunt genomen. Op deze manier wordt er gekeken naar deelname van mensen met een licht verstandelijke beperking aan kunstbeoefening en naar de manier waarop reguliere kunstencentra inspelen op de vraag van deze doelgroep.

Inclusie is een uit Amerika afkomstig begrip dat staat voor 'insluiting' en is een stap naar een samenleving zonder drempels. Hiermee wordt de stap bedoeld die volgt op integratie. Het is niet alleen het deelnemen aan de maatschappij, maar het erin opgaan; het ingebed zijn in de samenleving. Het staat voor een samenleving waar iedereen welkom is, waar iedereen kan meedoen en wordt gewaardeerd om de rol die hij speelt en kan spelen.

Een eerste stap in dit proces was het VN Verdrag voor de rechten van personen met een beperking dat Nederland in 2007 ondertekende. Dit verdrag beoogt wereldwijd dat circa 650 miljoen mensen met een beperking de universele rechten van de mens kunnen genieten en op dezelfde wijze als anderen kunnen deelnemen aan het maatschappelijk leven. Het verdrag verplicht de lidstaten om sociale en fysieke belemmeringen die mensen met een beperking dagelijks ervaren, weg te nemen.

H. Kröber, bestuurder van de ondersteuningsorganisatie Pameijer, ziet inclusie als filosofie waarbij iemands talent vooropstaat en niet zijn beperking. Volgens hem zouden de overheid en organisaties dan ook randvoorwaarden moeten bieden voor inclusie. De regelgeving hierbij moet ondersteunend worden en de focus zou meer moeten liggen op de samenleving. Het succes voor een inclusieve samenleving volgens H. Kröber zijn ontmoetingen tussen zeer verschillende mensen, mensen die elkaar waarderen om wat ze kunnen en bereikt hebben²⁹.

De Amerikaanse filosofe Martha Nussbaum stelde in *Grensgebieden van het recht* (2006)³⁰ dat inspanningen voor deze doelgroep niet moeten komen vanuit gevoelens van compassie of uit solidariteit, maar vanuit rechtvaardigheidsprincipes. Vanuit de gedachte van sociale rechtvaardigheid zouden in haar ogen alle voorzieningen als onderwijs en culturele instellingen de obstakels weg moeten nemen die mensen met een beperking moeten overwinnen om deel te nemen.

²⁷ Interview met M. Ufkes en S. Drabbe van Stichting Pro-Arts op 1 november 2011.

²⁸ Bron: <http://www.encyclo.nl/begrip/inclusie>

²⁹ Roerdinkholder, J. (2010). Inclusie: iedereen is welkom. *Heart & society*, 4, pp.4-5.

³⁰ Nussbaum, M. (2006). *Grensgebieden van het recht*, pp 92-194. Amsterdam: Ambo.

3.2.1 Inclusieve kunsteducatie

Reguliere kunstencentra kunnen als algemene maatschappelijke voorziening antwoord bieden op het streven naar een inclusieve samenleving. Zij kunnen bijdragen aan het vergroten van het sociale netwerk en de kwaliteit van bestaan van mensen met een licht verstandelijke beperking.

Inclusie als doel beoogt te bevorderen dat mensen volwaardig medemens en burger zijn. Voor kunstbeoefening betekent dit dat ze even gemakkelijk toegang hebben tot kunstencentra, musea en voorstellingen als andere mensen.

“Iedereen is gelijkwaardig maar niemand is gelijk”³¹

In 2008 vertelde J. Ensink³², senior projectleider bij Cultuurnetwerk, dat er bij de overheid op dat moment veel aandacht was voor kunsteducatie in relatie tot sociale cohesie en burgerschap. Daarbij ging het niet alleen om sociale cohesie maar ook om sociale inclusie. Dat laatste hield in dat er een beleid moest worden gevoerd waardoor alle groepen in de samenleving konden gaan deelnemen aan de samenleving. Door deze ontwikkelingen kwam ook kunstdeelname van mensen met een verstandelijke beperking meer in beeld.

Volgens J. Ensink moet deze doelgroep ook kunnen deelnemen aan kunsteducatie in het reguliere circuit en is er geen reden om mensen met een beperking op een speciale plek aan kunstbeoefening te laten doen.

Uit onderzoek van D. Kal en J. Vesseur³³ kwam naar voren dat van de ondervraagde groep mensen met een verstandelijke beperking in de regio Amsterdam 43% naar gewone ‘clubs’ wil voor de besteding van hun vrije tijd en slechts 18 % naar een club speciaal voor mensen met een beperking. Volgens D. Kal³⁴ zit er bij de invulling van vrijetijdsbesteding een tegenstrijdigheid. Het benoemen van de beperking kan als stigmatiserend worden ervaren; tegelijkertijd kan het niet benoemen ervan tot verwaarlozing leiden van het specifieke dat om aandacht vraagt. Volgens D. Kal blijft hierdoor het isolement van deze doelgroep voortduren. Maar inclusie krijgt gestalte in en met de samenleving. Zonder toegankelijk onderwijs, een toegankelijke arbeidsmarkt- en reguliere vrijetijdsvoorzieningen waar mensen zich welkom en gewaardeerd voelen zal inclusie niet van de grond komen.

Binnen dit onderzoek gaat het om actieve kunstbeoefening voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar. Wat houdt actieve kunstbeoefening in en hoe kan er binnen dit kader inclusie plaatsvinden?

Kunsteducatie³⁵

De ruimste omschrijving van het begrip kunsteducatie is: alle vormen van educatie waarbij kunst en/of kunstzinnige middelen en technieken als doel of als middel worden gebruikt. Strikter gedefinieerd is kunsteducatie doelgericht leren omgaan met kunst, als persoonlijk uitdrukkingsmiddel en als cultureel fenomeen. "Het doel van kunsteducatie is niet enkel het verwerven van kennis van kunstobjecten en kunstprocessen, maar tevens het bestuderen van wat deze objecten en processen bij de beschouwer bewerkstelligen: een proces van reflectie op de werkelijkheid. Kunsteducatie is niet alleen studie en reflectie maar ook kunstbeoefening.

Bij kunsteducatie wordt onderscheid gemaakt in leerprocessen waarbij je zélf iets maakt (kunstbeoefening) dan wel kijkt/luistert naar kunst (kunstbezoek). Dit wordt ook vaak aangeduid als actieve (of productieve) kunsteducatie tegenover receptieve kunsteducatie³⁶.

³¹ Loeffen, et. al. (2010). *Kansen in kunst. Kunst door mensen met speciale wensen*. Utrecht: Hogeschool Utrecht – Kenniscentrum Sociale Innovatie.

³² Es, H. van (2008). Visie op.. Mooie dingen doen... met ambitie. Kennismaking met Jan Ensink. *pArt*, 4, pp.3-5.

³³ Kal, D., Vesseur, J. (2003). *Dat het gewoon is dat we er zijn*.

³⁴ Interview met D. Kal, bijzonder lector kwartiermaken aan de Hogeschool Utrecht, op 20 oktober 2011.

³⁵ Bron: http://www.cultuurnetwerk.nl/cultuureducatie/begrippen_en_definities.html

Dit onderzoek richt zich op de actieve kunstbeoefening bij reguliere kunstencentra waar mensen met een licht verstandelijke beperking kunnen en willen deelnemen.

UNESCO maakt zich sterk voor ‘*onderwijs voor iedereen*’ en heeft inclusie als ideaal³⁷. UNESCO heeft een fasemodel opgesteld van uitsluiting tot inclusie binnen het speciaal onderwijs (zie figuur 3). De opbouwende fases zijn hierbij uitsluiting, segregatie, integratie en uiteindelijk inclusie. De vormen van kunsteducatie zijn aan dit model toegevoegd. Dit fasemodel is binnen het onderzoek *Toegang tot kunst* gebruikt om aan te geven in welke fase kunstencentra zich momenteel begeven en naar welke fase zij toe willen werken. De analyse en uitwerking hiervan komt in hoofdstuk 5 aan de orde.

Fase-----	Vorm-----	Methoden-----
Inclusie	Inclusieve kunsteducatie	Gemengde klassen Toeleiding via integraal aanbod en/of Intensieve plaatsing
Integratie	Integrale kunsteducatie	Apart aanbod binnen een regulier kunstencentrum
Segregatie	Segregale kunsteducatie	Geen mogelijkheden, doelgroep is wel welkom. Aanbod voor de doelgroep wordt apart georganiseerd.
Uitsluiting	Exclusieve kunsteducatie	Geen mogelijkheden, doelgroep is niet welkom. Hooguit aanbod binnen afgezonderde instituten.

Figuur 3. Fasemodel gebaseerd op fasemodel UNESCO (2005)

Uitsluiting houdt in dat mensen met een licht verstandelijke beperking niet worden opgenomen in de samenleving. Bij een kunstencentrum wordt deze doelgroep geweigerd. Kunsteducatie voor de doelgroep vindt plaats binnen speciale voorzieningen in afgezonderde instituten.

Segregatie betekent dat mensen met een licht verstandelijke beperking in afgezonderde instituten leven. Ze zijn in principe welkom binnen de samenleving maar worden als anders gezien. In deze fase is het reguliere kunstencentrum niet ingespeeld op vragen vanuit de doelgroep. Er is geen apart aanbod en er wordt zowel in het beleid als in de praktijk geen aandacht besteed aan de doelgroep. Aanbod voor de doelgroep wordt bij instellingen georganiseerd die specifiek inspelen op de vraag van mensen met een beperking, zoals speciale muziek- en theaterverenigingen voor mensen met een verstandelijke beperking.

Van **integratie** is sprake als mensen met een licht verstandelijke beperking binnen de samenleving leven. Ze worden echter nog wel als apart behandeld; aparte werk- en woonvoorzieningen, een apart aanbod op vrijetijdsgebied et cetera.

Van integratie bij een kunstencentrum is sprake wanneer er inspanning geleverd wordt om deelnemers met een licht verstandelijke beperking een plek te geven binnen het reguliere programma. Het ontwikkelen en aanbieden van een specifiek aanbod voor deze doelgroep binnen een regulier kunstencentrum valt binnen de fase van integratie.

Inclusie gaat nog een stap verder; de persoon staat centraal. Anders zijn is als het ware de norm, waarbij er geen sprake meer is van een aparte behandeling. Iedereen doet mee op zijn of haar eigen manier en wordt daarin gesteund door de samenleving. In het fasemodel van UNESCO betekent dit dat het speciaal onderwijs dan ook niet meer bestaat. Ook een kunstencentrum gaat in deze fase een stap verder:

³⁶ Bron: <http://www.cultuurnetwerk.nl/cultuureducatie/kunsteducatie/>

³⁷ Leeuwen, A.B. van (2007). *Tussen apart en samen. Een exploratief onderzoek vanuit een leerplankundig perspectief*. Enschede: SLO.

Wat kan en wil de deelnemer leren en hoe kan het programma binnen een kunstencentrum daarop aansluiten? Bij inclusieve kunsteducatie gaat het er om een onderwijssysteem te ontwikkelen dat in staat is alle deelnemers in hun behoeftes te voorzien in dezelfde omgeving. Het is daarbij vanzelfsprekend dat deelnemers verschillen, ongeacht hun beperkingen, sekse, sociaal-culturele achtergrond en intelligentie. Er is hierbij sprake van gemengde groepen waar mensen met en zonder beperking deelnemen aan actieve kunstbeoefening. Een voorbeeld:

Theaterbureau de Rode Loper³⁸ maakte in 2008 in samenwerking met het Multicultureel Steunpunt SWOA³⁹-Sonsbeeksingel een theatervoorstelling met de naam Kont-Act. De belangrijkste voorwaarde was dat de spelers een reële afspiegeling zouden zijn van de samenleving.

Via radio, posters, SWOA's en hun eigen netwerk riepen zij amateur-spelers op om mee te doen.

Het project slaagde erin om met 13 verschillende mensen een theatervoorstelling te maken; van moeders tot studenten, maar ook enthousiaste mensen met een licht verstandelijke of lichamelijke beperking. "Kont-act" werd een theatervoorstelling met een hele bijzondere spelersgroep. Een oma, een rolstoeler, een Marokkaan, een zwakbegaafde en een gelikte zakenman. De theatervoorstelling was geïnspireerd op herkenbare situaties en persoonlijke ervaringen van de spelersgroep.

Afbeelding: Applaus na de voorstelling Kont-Act

Samen schitterden zij op het theaterfestival Sonsbeek Theater Avenue in de zomer van 2008 tussen andere voorstellingen van amateurspelers én professionele acteurs.

Uit het onderzoek Kunst Inclusief ⁴⁰ bleek dat het realiseren van inclusieve kunsteducatie, waarbij mensen met en zonder beperking samen les krijgen, niet vanzelf gaat.

Het is een kunst om kunsteducatie zo te organiseren dat iedereen ongeacht hun wensen en beperkingen mee kan doen. Inclusieve kunsteducatie wordt in stappen gerealiseerd, waarbij een inclusief en waar nodig specifiek aanbod ontwikkeld moet worden. De manier waarop inclusieve kunsteducatie wordt gerealiseerd kent dan ook twee wegen. Deelnemers met een beperking worden meteen in een reguliere klas geplaatst, of deelnemers met een beperking stromen uiteindelijk door naar een reguliere cursus via een apart aanbod waar zij eerst aan deelnemen.

Het verschil tussen een integraal aanbod of inclusief aanbod is het uitgangspunt. Wordt er gestreefd naar inclusie of niet? Een integraal aanbod kent een apart aanbod voor de doelgroep. Ze mogen op eigen initiatief wel doorstromen naar reguliere cursussen maar hier wordt door het kunstencentrum zelf niet naar gestreefd. Bij een inclusief aanbod geldt dit wel; het doorstromen naar reguliere cursussen wordt actief gestimuleerd en nagestreefd.

³⁸ Informatie verkregen via persoonlijke communicatie met C. Schimmel (theatermaker bij de Rode Loper) en via www.theaterbureauaderodeloper.nl

³⁹ Stichting Welzijn Ouderen Arnhem – www.swoa.nl

⁴⁰ Loeffen, et. al. (2010). *Kansen in kunst. Kunst door mensen met speciale wensen*. Utrecht: Hogeschool Utrecht – Kenniscentrum Sociale Innovatie.

Integrale kunsteducatie

Volgens J. de Ruiter is het ideaal van inclusieve kunsteducatie omstreden.

J. de Ruiter⁴¹, directeur van atelier Leonardo da Vinci, pleit voor een apart aanbod binnen reguliere centra voor de kunsten, oftewel integrale kunsteducatie. Het gaat volgens haar om een vorm van vrijetijdsbesteding, waar plezier en ontspanning voorop moeten staan. Inclusie is niet het belangrijkste en kan juist druk leggen op de doelgroep van mensen met een licht verstandelijke beperking. Het is belangrijk dat mensen wel uitgedaagd worden in cursussen op een persoonlijk niveau maar het verschilt per persoon in hoeverre hij of zij dit wil en hoe⁴².

Koste wat kost is het volgens haar niet waard om gemengde groepen te creëren. Het is belangrijk dat zij bij een kunstencentrum kunnen komen waar zij zich op hun gemak voelen, hun gang kunnen gaan in de lessen en een prettige vrijetijd ervaren. J. de Ruiter vindt het fantastisch dat er aanbod gerealiseerd wordt voor deze doelgroep bij reguliere kunstencentra; zo kunnen verschillende groepen elkaar wel ontmoeten in de koffieruimte en leren mensen met een beperking de doorstroommogelijkheden kennen binnen kunstencentra.

Inclusieve kunsteducatie

H. Laureyn, directeur van de Stedelijke Academie voor Muziek en Woord in Lokeren, is daarentegen voorstander van inclusieve kunsteducatie. Tijdens de conferentie over kunsteducatie voor mensen met een beperking⁴³ vertelt hij over de ervaring met het aanbieden van inclusief kunstonderwijs aan mensen met een beperking binnen reguliere klassen. Uitgangspunten van de academie bij dit experiment zijn inclusie en participatie, waarbij voorop staat dat ook de reguliere deelnemers iets kunnen leren van mensen met een beperking. De ervaring van met elkaar omgaan kan volgens H. Laureyn beide partijen verrijken.

J.P. Wilken, eindverantwoordelijke van het landelijk onderzoek Kunst Inclusief, legt tijdens het interview een genuanceerdere benadering van inclusieve kunsteducatie uit⁴⁴. De eerste stap om inclusieve kunsteducatie te realiseren is om een visie te vormen over deelname van mensen met een licht verstandelijke beperking bij een kunstencentrum. Wil je een apart aanbod ontwikkelen, doorstroommogelijkheden aanbieden of wil je dat iedereen, ongeacht hun mogelijkheden en beperkingen, meteen samen cursussen volgen?

De plaats en grootte van het kunstencentrum speelt hierbij een belangrijke rol, omdat je te maken hebt met een bepaalde bevolkingspopulatie (veel of weinig mensen met een verstandelijke beperking in de omgeving) en met beperkte middelen. Een groot kunstencentrum kan wellicht ook een veelzijdiger aanbod ontwikkelen met vele mogelijkheden terwijl een klein kunstencentrum beperktere mogelijkheden heeft op dit gebied.

Volgens J.P. Wilken begint het vormen van je visie met het luisteren naar de wensen en behoeften van de doelgroep.

Uit het onderzoek Kunst Inclusief kwam naar voren dat doelgroepenbeleid, waarbij er een apart aanbod is voor mensen met een beperking, kan leiden tot een focus op de beperking in plaats van de mogelijkheden voor inclusie.

Inclusieve kunsteducatie hoeft volgens J.P. Wilken ook niet perse te betekenen dat alles maar op één hoop moet. Iedereen is anders en heeft verschillende behoeften en wensen. Sommige mensen met een beperking willen graag aansluiten bij reguliere groepen, maar anderen juist niet. Je moet daarom uitgaan van deze behoeften en daarop aansluiten met de mogelijkheden die het kunstencentrum heeft. Inclusieve kunsteducatie is binnen dat kader soms ook niet ideaal of realistisch.

Het begrip inclusie moet volgens J.P. Wilken daarom ook naast het begrip diversiteit worden gelegd. Zodra mensen iets samen willen doen moet er eerst aansluiting ontstaan, anders werkt het niet. Ook moet men oppassen voor participatiedrang; iedereen die overal als zijnde zelfredzame burger alles maar moet kunnen. Soms moet je juist eerst iets exclusief maken voordat het inclusief mogelijk wordt.

⁴¹ Interview met J. de Ruiter, directeur atelier Leonardo-da-Vinci, op 8 november 2011.

⁴² Ruiter, J. de (1999). *Kunsteducatie en verstandelijk gehandicapten*. Utrecht: LOKV.

⁴³ Cultuurnetwerk (2009). *Kunsteducatie voor mensen met een beperking*, pp. 8-9.

⁴⁴ Interview met J.P. Wilken, eindverantwoordelijke onderzoek Kunst Inclusief aan de Hogeschool Utrecht, op 9 november 2011.

Volgens A. de Vries, dagvoorzitter bij de conferentie *'Kunsteducatie voor mensen met een beperking'*⁴⁵ en voormalig directeur van Kunstconnectie, wordt deze doelgroep vaak vergeten bij kunstencentra. Volgens hem komt dit omdat de praktische en financiële mogelijkheden niet overal aanwezig zijn, maar ook omdat er gemengde ideeën bestaan rondom het thema 'kwaliteit'. A. de Vries bepleit daarom een visie bij kunstinstellingen waarbij het niet alleen gaat om artistieke kwaliteit, maar ook om individuele ontplooiing, zoveel mogelijk mensen bereiken, maatschappelijke cohesie en kwaliteit van het sociale en creatieve proces. Uitgaande van deze condities kan inclusieve kunsteducatie plaatsvinden. Kwaliteit van kunsteducatie binnen dit kader is een belangrijk aspect wat binnen dit onderzoek niet verder uitgewerkt wordt maar wat zeker de moeite waard is om te onderzoeken.

Samenvatting

In dit hoofdstuk is gesproken over vormen van integrale en inclusieve kunsteducatie bij kunstencentra. Deze twee vormen hebben ieder hun eigen waarden en mogelijkheden voor de doelgroep en reguliere kunstencentra. Integrale kunsteducatie biedt de doelgroep de mogelijkheid om deel te nemen aan cursussen bij reguliere kunstencentra, waarbij veel rekening wordt gehouden met hun mogelijkheden en beperkingen. Voor inclusieve kunsteducatie hoeft een kunstencentrum geen apart aanbod te ontwikkelen en kan de doelgroep toch meedoen. De meest uitgebreide versie is dat de doelgroep kan deelnemen aan een apart aanbod binnen het kunstencentrum en vervolgens kan doorstromen naar reguliere cursussen waardoor alle mogelijkheden van zowel de doelgroep als het kunstencentrum worden ingezet.

Om tot een keuze voor een vorm van kunsteducatie te komen zal een kunstencentrum eerst moeten bedenken of en hoe ze willen aansluiten bij de behoeften van mensen met een licht verstandelijke beperking.

Visie vormen is de eerste stap in het realiseren van toegankelijkheid voor mensen met een licht verstandelijke beperking bij een kunstencentrum.

Hierbij uitgaande van de behoeften en wensen van de doelgroep binnen de mogelijkheden van het kunstencentrum kan worden gekozen voor uitsluiting, segregatie, integratie, en/of inclusie. Zodra de visie expliciet is gevormd kan een kunstencentrum verder werken aan het realiseren van een goede toegankelijkheid voor de doelgroep.

3.3 Beleidskader

Zowel het landelijk, provinciaal als gemeentelijk cultuurbeleid is van invloed op het cultuurbeleid bij reguliere kunstencentra. Er is gekeken in hoeverre er wordt ingezoomd op cultuurparticipatie voor mensen met een verstandelijke beperking en op welke manieren dit wordt gestimuleerd vanuit de overheden.

In dit hoofdstuk worden de beleidsuitgangspunten met betrekking tot actieve kunstbeoefening voor mensen met een beperking doorgenomen, zowel op landelijk, provinciaal als gemeentelijk niveau. Bij het inventariseren van gemeentelijk cultuurbeleid is gekozen om alleen de gemeenten te onderzoeken waar een kunstencentrum aanwezig is. Op die manier kan in paragraaf 3.3.3 de relatie tussen het gemeentelijk cultuurbeleid en het kunstencentrum gelegd worden.

R. Baars⁴⁶, adviseur bij het landelijke sectorinstituut voor amateurkunst Kunstfactor, stelt dat provincies en gemeenten autonoom beleid voeren. De bevoegdheid van medewerkers is een belangrijke factor om het beleid te richten op cultuurdeelname van mensen met een beperking. Het ontstaan van het project *Vinden en verbinden* in de provincie Gelderland is hier een goed voorbeeld van.

Volgens R. Baars is aandacht voor de doelgroep ook afhankelijk van de vraag hoeveel mensen met een beperking in de regio verblijven. Net als J.P. Wilken in het vorige hoofdstuk aangaf zal er meer aandacht worden besteed aan de doelgroep in een provincie of gemeente waar veel

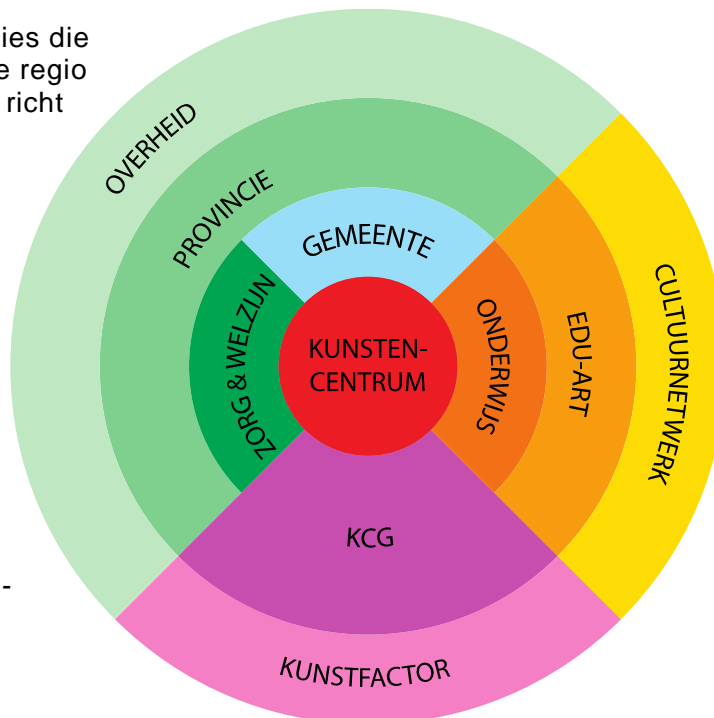
⁴⁵ Cultuurnetwerk (2009). *Kunsteducatie voor mensen met een beperking*.

⁴⁶ Interview met R. Baars, adviseur bij Kunstfactor, op 2 november 2011.

mensen met een beperking wonen dan in gemeenten en provincies waar weinig mensen met een verstandelijke beperking verblijven. Het is volgens R. Baars dan ook moeilijk om expliciet beleid gericht op deelname van mensen met een beperking af te dwingen bij zowel landelijke, provinciale en gemeentelijke overheden alsook kunstencentra.

Infrastructuur

In figuur 4 staan de organisaties en instanties die betrokken zijn bij een kunstencentrum in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel zodra deze zich richt op de doelgroep mensen met een licht verstandelijke beperking. Het kunstencentrum heeft dan direct te maken met de gemeente, zorg- en welzijnsinstellingen, het speciaal onderwijs en het KCG⁴⁷. Ook Edu-Art⁴⁸ kan direct betrokken worden als het kunstencentrum samenwerkingen aangaat met het speciaal onderwijs om als bemiddelaar of adviseur op te treden. Indirect heeft het kunstencentrum ook te maken met het beleid van de provincie Gelderland en die van de overheid. Kunstfactor en Cultuurnetwerk zijn de landelijke kennisorganisaties voor amateurkunst (Kunstfactor) en kunsteducatie (Cultuurnetwerk). Zowel vanuit het kunstencentrum als vanuit de landelijke kennisorganisaties kan beïnvloeding en samenwerking plaatsvinden. In hoofdstuk 4.2 wordt hier nader op ingegaan.

Figuur 4. Infrastructuur

3.3.1 Landelijk cultuurbeleid

Cultuur moet beter toegankelijk worden voor iedereen. Dit is onder andere uitgewerkt in het 10-puntenplan cultuurparticipatie in de Cultuurnota *Kunst van Leven*⁴⁹.

A. Bamford heeft in Nederland in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap de huidige stand van zaken rondom kunst- en cultuureducatie in het onderwijs geëvalueerd. Het resulteerde in het onderzoeksrapport genaamd *Netwerken en verbindingen: arts and cultural education in The Netherlands*.

A. Bamford adviseerde minister Plasterk in 2007 na uitvoerig onderzoek dat leerlingen met een verstandelijke beperking in gelijke mate toegang dienen te hebben tot buitenschoolse kunsteducatie⁵⁰.

A. Bamford concludeerde dat het aanbod voor leerlingen met lichamelijke en/of verstandelijke beperkingen in Nederland redelijk goed is, maar dat er meer maatregelen moeten komen om dit gelijk te trekken met het algemene aanbod, vooral wat betreft de naschoolse voorzieningen. Kunsteducatie vindt voornamelijk plaats binnen de schoolmuren. Buitenschoolse kunsteducatie is een ander verhaal; volgens A. Bamford spelen praktische belemmeringen zoals het vervoer met taxibusjes een grote rol. Daarnaast is het buitenschoolse kunstonderwijs niet ontwikkeld voor mensen met een beperking. Met andere woorden; de toegankelijkheid voor mensen met een beperking moet verbeterd worden willen zij kunnen meedoen want op dit moment wordt deze doelgroep nog te veel uitgesloten van naschoolse activiteiten.

⁴⁷ Gelders kenniscentrum voor kunst en cultuur. Hoofdstuk 4.2, paragraaf 4.2.1, p. 29.

⁴⁸ Dienstverlenende organisatie op het gebied van cultuuronderwijs. Hoofdstuk 4.2, paragraaf 4.2.1, p. 29.

⁴⁹ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2007). *Kunst van leven; hoofdlijnen cultuurbeleid*.

⁵⁰ Bamford, A. (2007). *Netwerken en verbindingen: Arts and cultural education in the Netherlands*.

Het huidige landelijk cultuurbeleid is te vinden in de nota *Meer dan kwaliteit. Een nieuwe visie op cultuurbeleid*⁵¹.

Het beleid zal in werking treden vanaf 2013, waarbij er vooral zal worden ingezet op de binnenschoolse cultuureducatie in het primair onderwijs.

Daarnaast wordt educatie een criterium binnen de basisinfrastructuur. Landelijk gesubsidieerde instellingen zullen hun visie op educatie moeten geven en bij het ontwikkelen van aanbod moeten letten op duurzame samenwerkingen en doorlopende leerlijnen. In het verlengde van het landelijk cultuurbeleid zullen instellingen zoals kunstencentra concreet moeten gaan maken waar ze voor staan, wat ze willen bereiken en hoe ze het gaan realiseren.

Het landelijk cultuurbeleid is met name gericht op binnenschoolse kunst- en cultuureducatie en niet op de mogelijkheden van kunsteducatie voor mensen (met een beperking) vanaf 18 jaar. Het zal dan ook niet meevallen voor kunstencentra om met de doelgroep mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar aan de slag te gaan; er zijn mensen en middelen voor nodig die vanwege het voorgenomen beleid niet vanuit de landelijke overheid gesubsidieerd worden.

3.3.2 Cultuurbeleid Gelderland

*“Cultuureducatie is en blijft de basis voor het beleid en heeft de hoogste prioriteit”*⁵². Daarom blijft de aandacht voor cultuureducatie in de provincie Gelderland onverminderd groot. Het educatief aanbod moet breed en divers zijn. Dat is de reden dat er onder andere geïnvesteerd wordt in het project *Vinden en Verbinden*.

De provincie Gelderland wil dat iedereen mee kan doen aan kunst en cultuur, zeker ook de doelgroepen waarbij dit niet vanzelfsprekend is, zoals mensen met een verstandelijke beperking⁵³.

Gelderland heeft altijd veel geïnvesteerd in kunst- en cultuur(educatie). De provincie voert een autonoom beleid wat inhoudt dat zij zelf bepalen hoeveel geld en tijd zij in kunst en cultuur willen investeren en welke specifieke doelen zij willen behalen. Net als R. Baars merkt F. Viveen op dat het grotendeels afhangt van de bevoegdheid van gedeputeerden en medewerkers om zich in te zetten voor kunst en cultuur.

De provincie hoopt dat er door het project *Vinden en Verbinden* verankering komt als het gaat om kunstbeoefening voor mensen met een licht verstandelijke beperking, vooral omdat het cultuurbeleid na 2012 een andere wending zal nemen in verband met de bezuinigingen. De provincie zal volgens F. Viveen hoogstwaarschijnlijk niet meer investeren in dergelijke projecten en daarom is het van belang dat dit project ervoor zal zorgen dat het onderwerp beklijft bij MEE Gelderse Poort, maar ook bij de Onderwijsspecialisten, het KCG en reguliere kunstencentra. Het heeft als uiteindelijk doel dat mensen met een verstandelijke beperking de mogelijkheid krijgen om mee te doen aan kunstzinnige en culturele activiteiten en dat zij op maat begeleid kunnen worden.

F. Viveen refereert aan een citaat van H. Esmeijer (ex-geduceerde provincie Gelderland): *“Waar zorg en cultuur elkaar ontmoeten ontstaat (meer) welzijn.”* Kunst en cultuur heeft volgens de provincie Gelderland een positieve werking op het welzijn van mensen, en dus ook op mensen met een beperking.

3.3.3 Gemeentelijk cultuurbeleid

Gemeenten in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel hebben ieder een eigen cultuurbeleid. Voor dit onderzoek is het cultuurbeleid van de gemeenten onderzocht die één of meerdere kunstencentra huisvesten. De focus ligt hierbij op cultuurparticipatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking. Via de desbetreffende cultuurnota's van de gemeenten en via gesprekken met medewerkers⁵⁴ bij de gemeenten zelf is de benodigde informatie verkregen.

⁵¹ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011). *Meer dan kwaliteit. Een nieuwe visie op cultuurbeleid*.

⁵² Provincie Gelderland (2009). *Meer verbindingen. Cultuurbeleid provincie Gelderland 2009-2012*.

⁵³ Interview met F. Viveen, programma adviseur cultuur provincie Gelderland, op 25 oktober 2011.

⁵⁴ Persoonlijke communicatie met medewerkers bij gemeenten vond plaats in week 39 en 40 van 2011.

De onderzochte gemeenten zijn hieronder op alfabetische volgorde geplaatst om een logische opsomming van de verkregen informatie te geven.

Arnhem

De gemeente Arnhem huisvest het kunstencentrum *Kunstbedrijf Arnhem* met de afdeling *KOM-Arnhem* (Kunst Ontmoeten Meedoen). KOM-Arnhem biedt cursussen aan voor iedereen met een zorgachtergrond⁵⁵.

Eén van de drie doelstellingen van de kadernota cultuur Arnhem⁵⁶ is de toegankelijkheid en bereikbaarheid van kunst en cultuur voor iedereen in de breedte vergroten en daarmee actieve en passieve cultuuredeelnemers stimuleren. De gemeente stelt dat kunst en cultuur voor iedere inwoner van Arnhem bereikbaar en toegankelijk moet zijn door een breed aanbod van cultuureducatie. Het Kunstbedrijf Arnhem heeft hier een basisfunctie in en wordt gedeeltelijk gesubsidieerd. KOM-Arnhem ontvangt hiervan een klein deel en zij gebruiken het om aan kwaliteitsverbetering te werken. Hier wordt in hoofdstuk 4.1 nader op ingegaan.

Druten

De gemeente Druten huisvest de *Nieuwe Muziekschool* die een jaarlijkse subsidie ontvangt van de gemeente⁵⁷. N. de Jong, medewerker bij de gemeente Druten, stelt dat de gemeente het belangrijk vindt dat de muziekschool blijft innoveren; dit kan zijn in de vorm van nieuwe projecten, het aantrekken van nieuwe doelgroepen of kortingsregelingen voor deelname. De gemeente laat de muziekschool hier vrij in zolang zij vormen van innovatie kunnen aantonen.

Lingewaard

De gemeente Lingewaard huisvest kunstencentrum *de Open Academie*. Vanuit de gemeente is er geen specifieke pijler gericht op kunsteducatie voor mensen met een beperking⁵⁸. Wel vindt de gemeente het belangrijk dat schoolgaande kinderen en jongeren cultuureducatie krijgen; dat geldt dus ook voor het speciaal onderwijs. Y. Milder, medewerker bij de gemeente Lingewaard, stelt dat de Open Academie projecten op maat kan aanbieden en ervoor kan zorgen dat mensen met een beperking aan het regulier aanbod op de academie kunnen deelnemen. Het initiatief ligt volgens Y. Milder dus bij het kunstencentrum zelf en niet bij de gemeente.

Nijmegen

De gemeente Nijmegen huisvest het *Huis voor de kunsten de Lindenberg*.

Y. Lindsen, medewerker bij de gemeente Nijmegen, stelt dat de prestatieafspraken die zij met de Lindenberg maken gericht zijn op het bereiken van kinderen, jongeren, volwassenen en ouderen en niet op speciale doelgroepen. Ook het cultuurbeleid⁵⁹ vermeldt geen inspanningen gericht op deelname van mensen met een beperking.

Toch heeft de Lindenberg een ontwikkelsubsidie ontvangen van de gemeente om aanbod te ontwikkelen voor mensen met een verstandelijke beperking. Het initiatief hierbij kwam vanuit de Lindenberg.

De gemeente Nijmegen huisvest daarnaast ook het creatief centrum Nijmegen-Zuid. Het creatief centrum dat samenwerkt met drie andere hobbycentra in Nijmegen (de Nonnendaal, hobbycentrum Nijmegen-Oost en het hobbycentrum Nijmegen) heeft een educatieve inslag, maar is daarnaast vooral ook een hobbycentrum waar docenten vrijwillig lesgeven.

Het creatief centrum Nijmegen-Zuid ontving in 2011 subsidie van de gemeente Nijmegen om een Wmo-project te starten. Doel hiervan was om de diversiteit aan doelgroepen binnen het centrum te vergroten door onder andere ook mensen met een licht verstandelijke beperking binnen te halen. Dit jaar zijn ook de andere drie hobbycentra actief aan de slag met het Wmo-project.

⁵⁵ Kunstbedrijf Arnhem (2009). *Beleidsplan Kunst Ontmoeten Meedoen*. Arnhem: Kunstbedrijf Arnhem.

⁵⁶ Gemeente Arnhem (2011). *Kadernota cultuur Arnhem. Uitgangspuntenbrief*.

⁵⁷ Gemeente Druten (2009). *Cultuurnota 2009-2012*.

⁵⁸ Gemeente Lingewaard (2009). *Cultuur is meer dan je ziet! Cultuurnota Lingewaard 2009-2015*.

⁵⁹ Gemeente Nijmegen (2008). *Op Koers. Cultuur aan de Waal 2008-2011*.

Overbetuwe

De gemeente Overbetuwe is één van de weinige gemeenten die mensen met een beperking als belangrijke doelgroep van het cultuurbeleid noemt⁶⁰: *“Mensen met verstandelijke, lichamelijke of psychische handicaps ervaren grote drempels om actief of zelfs maar passief aan het culturele leven deel te nemen. Tegelijk is voor hen het belang van deelname groter. Door hun beperking hebben ze vaak immers veel minder mogelijkheden om zichzelf te verwerkelijken. Wij willen daarom culturele instellingen (financiële) ondersteuning geven als zij in hun aanbod rekening houden met gehandicapten of andere WMO-doelgroepen”*. De gemeente levert graag een positieve bijdrage aan de realisering van aanbod voor deze doelgroepen of voor aanpassingen die het mogelijk maken dat zij gebruik kunnen maken van het reguliere aanbod. P. Rooijackers, medewerker bij de gemeente Overbetuwe, is hierover telefonisch kort geïnterviewd⁶¹. De reden dat deze doelgroep expliciet wordt genoemd in de cultuurnota is omdat een gemeenteraadslid hier enorm mee bevlogen was ten tijde van de vorming van het beleid. Er is toen ook een cultuurdebat georganiseerd waar vele verenigingen en culturele organisaties op afkwamen. De gemeente heeft daar uitleg gegeven over hun intenties met betrekking tot cultuureducatie voor mensen met een beperking. Nu staat dit thema vanwege andere prioriteiten op een lager pitje, al kunnen instellingen nog altijd aanvragen doen bij de gemeente voor het realiseren van een aanbod of het doen van aanpassingen aan het gebouw en dergelijke. Het creatief centrum Elst wordt voor een klein gedeelte gesubsidieerd door de gemeente (bijdrage cursussen voor kinderen en een lage huur voor het cursuspand); verder functioneert het centrum zelfstandig. Het creatief centrum Elst was ten tijde van het interview overigens niet op de hoogte van de ambitie van de gemeente. Een gemiste kans.

Tiel

De gemeente Tiel huisvest en subsidieert kunstencentrum *de Plantage*. Zoals de cultuurnota⁶² omschrijft organiseert de Plantage in samenwerking met Stichting ZO al enige jaren creatieve cursussen voor mensen met een verstandelijke beperking. Deze samenwerking zal worden voortgezet waardoor Stichting ZO via de Plantage subsidie behoudt om cursussen voor mensen met een beperking voort te zetten. M. Kokx, medewerker bij de gemeente Tiel, stelt dat er geen specifiek doelgroepenbeleid wordt gevoerd, maar benadrukt dat zoveel mogelijk mensen aan kunst en cultuur moeten kunnen participeren.

Wijchen

Het *kunstencentrum de Stroming* in de gemeente Wijchen wordt door een aantal gemeenten gesubsidieerd (Heumen, West Maas en Waal, Beuningen, Groesbeek en Wijchen zelf). Vanuit de gemeente Wijchen is er geen specifieke afspraak over het doelgroepenbeleid en dus ook niet voor mensen met een beperking. Wel is één van de beleidspijlers⁶³ dat het kunstencentrum haar aanbod voor een zo breed mogelijk publiek toegankelijk moet maken. In de jaren 2011-2012 willen zij cursussen ontwikkelen voor alle doelgroepen. P. Vorstenbosch, medewerker bij de gemeente Wijchen, stelt dat het kunstencentrum bijvoorbeeld op projectbasis extra projecten kan leveren die worden gesubsidieerd door de provincie of het Rijk. Er is overigens geen cultuurnota aanwezig in de gemeente Wijchen.

Samenvatting

Het huidige landelijke beleid zet vooral in op binnenschoolse kunsteducatie en heeft geen richtlijnen uitgezet voor mensen met een licht verstandelijke beperking die vanaf hun 18^e willen participeren.

Uit het cultuurbeleid van de provincie en de gemeenten komt naar voren dat kunsteducatie voor iedereen toegankelijk moet zijn.

⁶⁰ Gemeente Overbetuwe (2009). *Overbetuwe Cultureel. Cultuurbeleid 2009-2015*, pp 13-14.

⁶¹ Persoonlijke communicatie met P. Rooijackers, medewerker gemeente Overbetuwe, op 27 maart 2012.

⁶² Gemeente Tiel (2007). *Promotie en Participatie. Cultuurnota 2007-2010*.

⁶³ Kunstencentrum de Stroming (2011). *Beleidsplan 2011-2014 'Voortvarend met de stroming mee'*.

De provincie Gelderland financiert onder andere de projecten *Vinden en Verbinden*, *Netwerk Kunst Inclusief* en *Kunst en Cultuur Speciaal*. Hier zijn concrete doelstellingen aan verbonden die geëvalueerd zullen worden met de provincie Gelderland.

De inspanningen voor de doelgroep vanuit de gemeenten hebben echter een vrijblijvend karakter. Vanuit het deskresearch en de persoonlijke communicatie met gemeentemedewerkers blijkt dat alle gemeenten de lokale kunstencentra (deels) subsidiëren maar over het algemeen geen druk uitoefenen of extra middelen beschikbaar stellen om specifieke doelgroepen aan te trekken. Het is aan de kunstencentra zelf om de subsidie te verdelen en eventueel in te zetten voor specifieke doelgroepen en beleid op integrale en/of inclusieve kunsteducatie.

Bijzondere initiatieven zijn het KOM-Arnhem en creatief centrum Nijmegen-Zuid.

Het Kunstbedrijf Arnhem heeft een afdeling speciaal voor mensen met een beperking, genaamd KOM-Arnhem waar zowel integrale als ook inclusieve kunsteducatie wordt aangeboden. De afdeling draait op subsidie via het Kunstbedrijf Arnhem, fondsen en eigen inkomsten.

Het creatief centrum Nijmegen-Zuid daarentegen ontving in 2011 een budget van de gemeente Nijmegen vanuit de Wmo-gelden om nieuwe doelgroepen zoals mensen met een beperking aan te trekken. Dit jaar zijn ook de andere drie hobbycentra actief met dit Wmo-project.

4. TOEGANKELIJKHEID

“Toegankelijke kwaliteit brengen en kwaliteit toegankelijk maken.”⁶⁴

In dit hoofdstuk wordt het begrip *toegankelijkheid* geconcretiseerd op basis van good practices, literatuuronderzoek en interviews met experts.

Het realiseren van inclusieve kunsteducatie gaat niet zonder de juiste randvoorwaarden oftewel condities. Een goede toegankelijkheid geeft dan ook de condities weer waarmee een kunstencentrum optimaal kan inspelen op de vraag van de doelgroep.

Conditie

Wat zijn deze condities? En wat houden deze condities concreet in?

Uit het landelijk onderzoek Kunst Inclusief (2010) komen een aantal condities voort. Dit onderzoek had als doel om meer zicht te krijgen op participatie van mensen met een beperking in de kunsteducatie en de wijze waarop kunstencentra hieraan bijdroegen. In het kader van dit onderzoek is een landelijke enquête uitgegaan naar 183 reguliere kunstencentra en in totaal zijn er 54 enquêtes ingevuld en opgestuurd. De vragen hadden betrekking op het aantal deelnemers, aard en beperking, toeleiding, kunstdisciplines, doelen kunstbeoefening, financiering, samenwerking, visie, begeleiding & deskundigheid/professionalisering en randvoorwaarden.

Een aantal van deze genoemde condities bleek ook binnen dit onderzoek tijdens gesprekken met experts over toegankelijkheid bij kunstencentra terug te keren. Er werd met name vaak gesproken over visie/beleid, samenwerking, de praktische toegankelijkheid (randvoorwaarden), begeleiding en deskundigheid bij kunstencentra. Daarnaast werd er gesproken over het aanbod bij kunstencentra; de toeleiding, oftewel de instroommogelijkheden voor de doelgroep, bleek slechts een onderdeel te zijn. Ook de doorstroommogelijkheden, mogelijkheden om cursussen te volgen in meerdere kunstdisciplines en het huidige deelnemersbeleid bleken essentieel te zijn om de toegankelijkheid in kaart te kunnen brengen.

De meeste condities vanuit het onderzoek Kunst Inclusief zijn binnen dit onderzoek overgenomen en aangeduid als zijnde *condities*. De term *condities* geeft weer dat er verandering mogelijk is en dat ze beïnvloedbaar zijn. Voor kunstencentra die uiteindelijk hun toegankelijkheid willen verbeteren is het een belangrijke voorwaarde dat zij invloed kunnen uitoefenen op de condities.

Daarnaast wordt er in dit onderzoeksrapport gesproken over *aanbod* in plaats van toeleiding, *praktische toegankelijkheid* in plaats van randvoorwaarden, en is informatie over visie uitgebreid met de term *beleid*. Ook is het *bereik* van een kunstencentrum toegevoegd aan de lijst met condities binnen dit onderzoek. Uit interviews met experts bleek dat de doelgroep niet gemakkelijk te bereiken is en dat er een extra inspanning voor nodig is om ze te bereiken. De gekijkte PR-kanalen zijn hierbij niet voldoende. De manieren waarop extra inspanningen geleverd worden om de doelgroep te bereiken zegt dus wat over hoe toegankelijk het kunstencentrum is voor hen.

Uiteindelijk zijn de volgende zeven condities voor het realiseren van een goede toegankelijkheid in kaart gebracht. Ze zijn gedestilleerd vanuit het literatuuronderzoek, de good practices en de interviews met experts:

1. Visie & beleid
2. Financiering
3. Samenwerkingsverbanden
4. Aanbod
5. Deskundigheid & begeleiding
6. Bereik
7. Praktische toegankelijkheid

⁶⁴ Visie van HETPALEIS in Antwerpen (theaterhuis voor kinderen, jongeren en kunstenaars) uit: Canon Cultuurcel (2009). *Buitengewoon ! Dag van de cultuureducatie 2009*.

4.1 Good Practices

Binnen dit onderzoek is gezocht naar een aantal *good practices* waar mensen met een licht verstandelijke beperking actief deelnemen aan kunst- en cultuureducatie. Een aantal van hen zijn door het onderzoek Kunst Inclusief (2010) aangeduid als zijnde good practice. Andere good practices zijn gevonden via deelname aan het *Netwerk Kunst Inclusief*⁶⁵ waar experts op dit gebied aan deelnemen. De good practices gaven informatie over de condities, knelpunten en kansen om een goede toegankelijkheid te realiseren voor de doelgroep.

Onderstaande good practices zijn geanalyseerd:

1. KOM-Arnhem
2. Het Koorenhuis in Den Haag
3. Cultuurhuis Wherelant in Purmerend
4. Ontwikkelwerkplaats Amersfoort
5. Circustheater Stoffel in Arnhem/Nijmegen

De good practices tonen aan dat het mogelijk is voor de doelgroep om integraal deel te nemen aan integrale en/of inclusieve kunsteducatie, dat zij ofwel een vanzelfsprekende plek hebben gekregen binnen een regulier kunstencentrum ofwel op andere manieren succesvol deelnemen aan kunst en cultuur. Er is voor gekozen om uiteenlopende good practices te onderzoeken, zoals deelname bij een regulier kunstencentrum, een ontwikkelwerkplaats en bij een stichting. Hierdoor kon vanuit verschillende invalshoeken naar de condities worden gekeken.

De good practices zijn aan de hand van de zeven condities voor het realiseren van een goede toegankelijkheid voor de doelgroep beschreven. Op deze manier konden de condities concreter uitgewerkt worden, waar ook de informatie over condities vanuit interviews met experts en het literatuuronderzoek aan is toegevoegd.

Ter illustratie is de good practice KOM-Arnhem hieronder in kaart gebracht. De overige good practices zijn samengevat en terug te vinden in bijlage 8.7.

KOM-ARNHEM

KOM-Arnhem is een afdeling binnen het kunstencentrum Kunstbedrijf Arnhem en in 2009 gestart met het aanbieden van cursussen voor mensen met een beperking.

Het is een afdeling voor alle mensen met een zorgachtergrond die aansluiting missen bij de reguliere kunstencentra.

VISIE

*“Vanuit de kunsten gelden er geen beperkingen alleen maar mogelijkheden”*⁶⁶

A. ten Barge, hoofd KOM-Arnhem, vertelt tijdens het interview dat het programma succesvol verloopt⁶⁷; de eerste deelnemers die in 2009 zijn begonnen stromen nu door naar reguliere cursussen. Zij hanteren het inclusie-ideaal maar realiseren zich dat dit zeker nog 15 jaar gaat duren. Het duurt nu namelijk al minstens 3 jaar voordat deelnemers cursussen volgen bij het Kunstbedrijf Arnhem zelf.

De missie van KOM-Arnhem is om een KOM-Nederland op te zetten. In samenwerking met een vijftal kunstencentra in Gelderland (de Lindenberg, Cultura, 't Klooster, Markant, Boogiewoogie) gaan zij in 2012 een KOM-Gelderland opstarten waarbij het fasemodel (zie **aanbod**) ook bij deze kunstencentra wordt uitgevoerd. Op die manier willen zij een basisinfrastructuur aanleggen zodat mensen met een beperking vanzelfsprekender aan kunsteducatie kunnen gaan deelnemen. Ook zorgt het voor verspreiding van expertise, ervaring en verankering.

⁶⁵ Hoofdstuk 4.2, paragraaf 4.2.1, pagina 29.

⁶⁶ Beleidsplan KOM-Arnhem (2009).

⁶⁷ Interview met A. ten Barge, hoofd KOM-Arnhem, op 13 december 2011.

FINANCIERING

De financiële toegankelijkheid wordt gerealiseerd door het gebruik van de GelrePas, een kortingskaart die mensen met lage inkomens in de gemeente Arnhem kunnen aanvragen, en door de inzet van fondsen en subsidie van de gemeente Arnhem.

KOM-Arnhem draait op ongeveer 75% eigen inkomsten waarmee zij de docenten dekken. Door de subsidie en fondsen kan KOM-Arnhem innoveren en de leskosten in het begin voor deelnemers laag houden. Zo is het begintraject gratis voor deelnemers en gaan zij geleidelijk aan steeds meer zelf betalen.

Daarnaast is er het maatjesproject, waarbij deelnemers voor de prijs van 1 een maatje kunnen meebrengen naar de cursus. Dit verlaagt de drempel om deel te nemen en ook financieel is het voordelig.

SAMENWERKINGEN

Succescondities van KOM-Arnhem zijn met name de duurzame samenwerkingen die zij aangaan met betrokken organisaties en instellingen. Dit vraagt om een betrokken houding van deelnemende organisaties waarbij KOM-Arnhem de mogelijkheid biedt tot scholing en trainingen zodat medewerkers bij externe organisaties vaardigheden kunnen aanleren om zelf ook kunstdisciplines op een basisoniveau over te dragen (Beleidsplan KOM-Arnhem 2009).

KOM-Arnhem heeft momenteel ruim 50 partners, van MEE Gelderse Poort tot Siza (zorginstelling) en Zorgbelang Gelderland.

AANBOD

Het kunstaanbod van KOM is gevarieerd. Er worden cursussen aangeboden op het gebied van dans, theater, muziek en beeldend. De cursussen zijn er voor diverse niveaus, van basis tot talentklas, met professionele vakdocenten, werkruimtes en apparatuur (Beleidsplan KOM-Arnhem 2009).

KOM-Arnhem werkt volgens een 5-fasen model en noemt dit een programma en/of doorlopende leerlijn. Allereerst wordt er behoeftenonderzoek gedaan bij de doelgroep naar hun wensen en behoeften op het gebied van kunsteducatie. Hierna start het programma:

1. In de eerste fase starten er workshops op locaties buiten KOM-Arnhem, bijvoorbeeld binnen het speciaal onderwijs of zorginstellingen.
2. In de tweede fase schrijven deelnemers zich in bij KOM-Arnhem maar volgen zij een vervolgcursus op locatie.
3. In de derde fase wordt er een kennismaking georganiseerd op de KOM-locatie.
4. In de vierde fase volgen deelnemers een jaarcursus bij KOM-Arnhem.
5. In de vijfde en tevens laatste fase kunnen deelnemers instromen in reguliere cursussen van het Kunstbedrijf Arnhem.

DESKUNDIGHEID

De docenten die bij KOM-Arnhem werken zijn specialisten op het gebied van kunsteducatie voor mensen met een beperking. Velen hebben een kunstvakachtergrond en ervaring in de zorg- en welzijnssector.

Het programma wordt daarnaast ook met alle betrokken organisaties, docenten en deelnemers geëvalueerd zodat ze het aanbod kunnen blijven perfectioneren.

BEREIK

Momenten nemen 22 mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar deel aan het programma van KOM-Arnhem⁶⁸.

De doelgroep wordt bereikt via de reguliere PR-kanalen als een website, flyer en brochure en via het netwerk van contactpersonen bij zorg- en welzijnsinstellingen. Met name de contactpersonen zorgen voor goede mond-op-mond reclame. In de toekomst willen ze ook graag een promo-team oprichten waarbij deelnemers als ambassadeurs optreden, eventueel in samenwerking met vrijwilligers en stagiaires.

⁶⁸ Uit persoonlijke communicatie met R. Kuiper, tijdelijk hoofd KOM-Arnhem, op 13 maart 2012.

PRAKTISCHE TOEGANKELIJKHEID

KOM-Arnhem doet er alles aan binnen hun vermogen om de deelnemers welkom te laten voelen. Zo hanteren zij een maatjesproject waarmee deelnemers voor de prijs van 1 een maatje kunnen meenemen naar twee kennismakingslessen.

Als er een nieuwe cursist komt ontvangt de docent de deelnemer persoonlijk en wijst hem de weg en ze worden voorgesteld aan de beheerders.

Er is een kantine/ontvangstruimte aanwezig waar deelnemers op hun gemak op het vervoer kunnen wachten of wat kunnen drinken. Er is hier altijd iemand van het vaste team van het beheer aanwezig. Zij kennen de cursisten en zijn op de hoogte van wie op welke manier opgehaald wordt, en wie zelfstandig reist. Indien nodig bellen ze de taxicentrale.

In extreme gevallen brengt de docent de deelnemer zelf thuis.

Overige good practices

De overige onderzochte good practices tonen ondanks hun verschillende aard (kunstencentrum, ontwikkelwerkplaats of stichting) vergelijkbare informatie over de condities om een goede toegankelijkheid te realiseren.

Alle good practices tonen aan dat zij een expliciete visie hebben op kunsteducatie voor mensen met een (licht verstandelijke) beperking. Uitgangspunten hierbij zijn de leerbehoeftes en mogelijkheden van deelnemers. Hier voeren zij allen gericht beleid op, waarbij de doelgroep met name aan een apart aanbod deelneemt en naar behoefte kan doorstromen naar het reguliere aanbod. Het aanbod wordt financieel toegankelijkheid gemaakt door de inzet van subsidies en fondsen.

De good practices hebben allen samenwerkingsverbanden met zorg- en welzijnsinstellingen en het speciaal onderwijs. Ook wordt het aanbod via deze partners verspreid. De deelnemers worden persoonlijk of via hun sociale netwerk benaderd en gestimuleerd.

Volgens E. Schulp, projectmanager Speciale Doelgroepen bij het Koorenhuis in Den Haag, staat of valt het onderwijs met de talenten van de docent. Zij dienen flexibel te zijn en affiniteit te hebben met de doelgroep. Daarnaast is ook kennis- en ervaringsuitwisseling zeer belangrijk. Hierdoor kan aan kwaliteitsverbetering worden gewerkt.

De Ontwikkelplaats Amersfoort in het kader van het onderzoek Kunst Inclusief (2010) heeft ten slotte aangetoond dat het voor de doelgroep mogelijk is om deel te nemen aan aanbod binnen een regulier kunstencentrum. In eerste instantie was het doel om meteen gemengde groepen te realiseren en inclusief te werken. Uiteindelijk is er toch gekozen voor een integraal aanbod binnen het reguliere kunstencentrum omdat deze stap voor de deelnemers al inspannend genoeg was.

Deelnemers bleken tijdens deze pilot over veel verborgen talenten te beschikken maar kunnen niet zonder meer meedoen aan een cursus. Daarvoor dient volgens het onderzoek Kunst Inclusief een goede toegankelijkheid gerealiseerd te worden.

4.2 Conditie, knelpunten en kansen voor een goede toegankelijkheid

De zeven condities voor het realiseren van een goede toegankelijkheid voor de doelgroep worden hieronder uitvoerig beschreven. Daarnaast zijn ook de knelpunten en kansen geïnterviewd aan de hand van de zeven condities. De informatie is gedestilleerd vanuit de good practices en aangevuld met informatie vanuit de interviews met experts en literatuuronderzoek.

Eén van de condities is samenwerking. In paragraaf 4.2.1 wordt uitgebreider ingegaan op de (mogelijke) samenwerkingspartners in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel. Zij zijn geïnterviewd over de rol die zij (willen) vervullen op het gebied van kunsteducatie voor de doelgroep en de kennis, ervaring en ondersteuning die zij kunnen bieden aan kunstencentra.

Ook de nulmeting die is uitgevoerd door MEE Gelderse Poort onder mensen met een licht verstandelijke beperking is meegenomen in deze inventarisatie. MEE Gelderse Poort heeft 133 mensen middels een enquête ondervraagd over deelname aan kunstzinnige activiteiten.

Hieronder wordt een samenvatting gegeven van de genoemde condities, knelpunten en kansen. In bijlage 8.4 zijn deze knelpunten en kansen uitgebreid in kaart gebracht en worden de bronnen expliciet genoemd.

VISIE & BELEID

Het ontwikkelen van een visie begint met de missie van een kunstencentrum. ‘*Waar sta je voor?*’ De visie geeft vervolgens aan waar een kunstencentrum naartoe wil werken en wat er bereikt gaat worden. In een beleidsplan worden naast de missie en visie ook de doelstellingen en strategieën uitgewerkt zodat het voor iedereen duidelijk is wat het kunstencentrum doet en hoe het bereikt gaat worden.

Het landelijk onderzoek Kunst Inclusief concludeerde dat het van belang is dat er een duidelijke visie is bij kunstencentra op het gebied van inclusie, participatie en ontplooiing van kunstzinnige talenten. Uit de door Kunst Inclusief uitgezette enquête bleek dat 54% aangaf visie en beleid te hebben op kunstbeoefening en culturele participatie. 43% gaf aan dat er geen visie en beleid is ontwikkeld en 1 centrum antwoordde dat het onbekend is. Kunst Inclusief heeft uiteindelijk 9 centra voor de kunsten geselecteerd als zijnde *good practice* als het gaat om toegankelijke kunsteducatie voor mensen met een verstandelijke beperking waaronder het Koorenhuis in Den Haag⁶⁹. In tegenstelling tot het merendeel van de instellingen voeren zij gericht beleid om de participatie en kunstzinnige ontwikkeling van mensen met een beperking handen en voeten te geven. Visie daarbij is dat alle deelnemers, ongeacht hun beperking, activiteiten vinden waar ze in kunnen groeien. Ontwikkelen van visie en beleid op inclusieve kunsteducatie is belangrijk om te zorgen voor de borging van een goede toegankelijkheid. Het is in principe de kern van waaruit gewerkt wordt en waar men op kan terugvallen. Volgens Y. Drissen en M. Meeuwsen van Edu-Art is het ook belangrijk om ervoor te zorgen dat het beleid verankerd wordt zodat het niet blijft bij ad-hoc projecten maar dat er sprake is van een continue uitvoering van de visie op participatie van mensen met een beperking.

Uit de good practices blijkt dan ook dat zij een expliciete visie hebben op inclusieve kunsteducatie voor speciale doelgroepen en daar gericht beleid op voeren.

Knelpunten die werden genoemd waren dat er bij kunstencentra vaak nog een angst voor het onbekende heerst; men weet niet goed waar te beginnen. De doelgroep wordt ook nog te weinig gekend en onderschat. Ze staan er niet bij stil dat er een extra inspanning geleverd moet worden om de doelgroep binnen te halen. Vrijwel alle kunstencentra opperen dat het centrum toegankelijk is voor iedereen en dat iedereen welkom is. De doelgroep hebben ze daarmee nog niet in huis; daar is een andere benadering voor nodig.

Een ander knelpunt dat genoemd wordt is dat een kunstencentrum een eventueel aanbod voor de doelgroep niet serieus neemt waardoor het moeilijk is om erkenning te krijgen als je dit als docent of projectleider wel wil ontwikkelen.

Een ander groot knelpunt is dat er door de gemeenten geen concrete inspanningen geëist worden op het gebied van cultuurparticipatie voor de doelgroep bij kunstencentra waardoor evaluatie onduidelijk is of zelfs uitblijft. Gemeenten, maar ook provincies voeren autonoom

⁶⁹ Good practice, bijlage 8.7, pagina 72.

beleid waardoor expliciet beleid gericht op cultuurparticipatie voor deze doelgroep slechts tot stand komt als de beleidsmedewerkers ermee bevologen zijn. Hetzelfde geldt voor het beleid van kunstencentra zelf.

Het is daarom van belang om met het team expliciet een visie te ontwikkelen en gericht/actief beleid te voeren om de doelgroep goed te kunnen bedienen. Daarbij kan worden ingespeeld op het cultuurbeleid van de gemeente om nieuwe kansen te creëren. Hoe meer de doelgroep vervolgens in beeld komt, hoe meer anderen er ook wat mee moeten doen. Zo kunnen gemeenten een prestatieplicht invoeren waardoor het vanzelfsprekend is dat kunstencentra gericht beleid voeren voor deze doelgroep. Een aandachtfunctionaris kan binnen het kunstencentrum zorgen voor voldoende draagvlak en betrokkenheid en het behalen van de beleidsdoelstellingen.

KOM Arnhem start binnenkort met een KOM Gelderland waar kunstencentra als de Lindenberg, Cultura, 't Klooster, Markant en Boogiewoogie zich bij hebben aangesloten. Zo zal er in elke regio een kunstencentrum met KOM afdeling bevinden voor mensen die aansluiting missen bij het reguliere aanbod. Dit zorgt voor verankering en kennisgeving. Als kunstencentrum kun je aansluiten bij deze ontwikkeling en toewerken naar toegankelijke kunsteducatie voor mensen met een verstandelijke beperking.

FINANCIERING

Het moet financieel mogelijk zijn voor de doelgroep om deel te nemen. Mensen met een licht verstandelijke beperking hebben vaak lage inkomens waardoor zij beperkt zijn in hun uitgaven. Financiële toegankelijkheid houdt in dat er ondanks lage inkomens toch mogelijkheden zijn om deel te nemen. Ook een kunstencentrum heeft geld nodig om aanbod te ontwikkelen, te zorgen voor bijscholing en goede begeleiding van de deelnemers.

Verschillende kunstencentra en experts ervaren een financieel knelpunt om aanbod te ontwikkelen. Middelen en mensen zijn vaak een knelpunt, vooral bij kleine kunstencentra. Er moet veel gedaan worden voor weinig geld. Ook het lesgeld kan een knelpunt zijn voor de doelgroep die vaak een laag inkomen heeft. Zo bleek uit de nulmeting die is gedaan door MEE Gelderse Poort dat 13% van de ondervraagden 'geld' als belemmering voor deelname ervaart. In de meeste gemeenten kunnen mensen met lage inkomens een beroep doen op kortingen die vanuit de gemeenten worden verstrekt. Zo is er in Arnhem de *GelrePas* die bij de gemeente kan worden aangevraagd; deze kaart geeft korting op tal van cursussen.

Daarnaast kan de hoogte van het lesgeld net als voor ieder ander te hoog zijn. Voor de doelgroep kunnen te hoge kosten eventueel opgevangen worden door gemeentesubsidies of subsidies via fondsen en giften. Ook kunnen kunstencentra een beroep doen op de Wmo-gelden bij gemeenten.

SAMENWERKINGSVERBANDEN

Samenwerking houdt in dat er wordt bijgedragen aan een gezamenlijk resultaat door een optimale afstemming tussen de eigen kwaliteiten en belangen en die van de ander⁷⁰.

In het interview zegt J.P. Wilken dat een goede toegankelijkheid te maken heeft met duurzaamheid; het onderhouden van relaties met zorg, welzijn en onderwijs, het voortdurend op maat blijven werken, als organisatie flexibel blijven en inspelen op veranderingen.

N. Teunissen stelt dat samenwerkingen tussen kunstencentra, speciaal onderwijs en zorg- en welzijnsinstellingen onmisbaar zijn om gezamenlijk te zorgen voor voldoende draagvlak voor kunst en cultuur en een duurzaam aanbod. Verbindingen leggen tussen verschillende partijen zorgt er volgens D. Kal voor dat je meer kunt bereiken.

De good practices tonen aan dat zij allerlei samenwerkingsverbanden hebben met zorg- en welzijnsinstellingen als MEE, het speciaal onderwijs en instellingen waar mensen met een beperking werken en wonen, en dat zij deze samenwerkingen als 'essentieel' bestempelen om zo optimaal mogelijk op de vraag van de doelgroep in te kunnen spelen. Zo heeft KOM-Arnhem ruim 50 partners op het gebied van kunsteducatie, onderwijs, zorg en welzijn.

Genoemde knelpunten voor samenwerking zijn onder andere slechte ervaringen in het verleden, een te groot verschil in visie en organisatiecultuur en angst voor concurrentie. Binnen de kunstensector bestaat nog veel onwetendheid en vanuit het zorgstelsel wordt vooral

⁷⁰ Bron: <http://www.encyclo.nl/zoek.php?woord=samenwerken>

gekeken naar de problematiek en niet naar kansen. Kunsteducatie heeft dan vaak geen hoge prioriteit waardoor inspanningen hiervoor niet tot stand komen of verzanden.

Het vinden van goede en vaste contactpersonen kost structureel veel tijd en inspanning. Daarnaast zijn rijks- en gemeentebestuur vaak niet stimulerend waardoor de prioriteit van cultuursector voor mensen met een beperking op een laag pitje staat.

De kansen liggen echter wel op het gebied van meer verbindingen. Verbinding tussen zorg, welzijn, onderwijs en kunst is essentieel om de doelgroep te kunnen bereiken. Respect voor elkaars kwaliteiten en mogelijkheden staan hierbij voorop. Het opbouwen van netwerken, het onderhouden ervan en uiteindelijk implementeren zal zorgen voor een duidelijke infrastructuur en verankering van dit kennisgebied. Een eerste stap om dit te realiseren is het contact leggen met elkaar, verbindingen leggen tussen het kunstencentrum, speciaal onderwijs, zorg- en welzijnsinstellingen en contacten met organisaties als Edu-Art, het KCG, Kunstfactor, Cultuurnetwerk of landelijke platforms. Vervolgens kun je gezamenlijk toewerken naar een doel en worden de samenwerkingsverbanden vormgegeven en onderhouden. Gezamenlijk sta je sterker en kun je werken aan de beste kwaliteit van kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking. In paragraaf 4.2.1 wordt nader ingegaan op mogelijke samenwerkingspartners in de regio Arnhem.

Een intensievere samenwerking met gemeenten biedt ook kansen; het beleid van overheden en kunstencentra raakt hierdoor beter op elkaar ingespeeld en als gemeenten met een inspanningsverplichting komen dan worden kunstencentra meer gedwongen om hun aanbod te ontsluiten voor mensen met beperkingen.

AANBOD

Een goede toegankelijkheid heeft volgens J. de Ruiter te maken met een continu, duurzaam en gevarieerd aanbod waarbij zoveel mogelijk kunstdisciplines worden vertegenwoordigd. Eerder in dit rapport werd al aangegeven dat mensen met een licht verstandelijke beperking vele wensen hebben op het gebied van kunsteducatie en dat zij niet voor één bepaalde richting kiezen. Een aanbod op gebied van dans, muziek, beeldend en theater zou hun wensenpakket grotendeels dekken.

Een continu en duurzaam aanbod houdt in dat er sprake is van doorlopende leerlijnen of cursussen die minimaal één jaar duren. Hierdoor raken deelnemers vertrouwd met de cursus en is er voldoende tijd om hen bekend te maken met de kunstdiscipline. Doorlopende leerlijnen worden in dit kader in- en doorstroommogelijkheden genoemd. In het kader van inclusieve kunsteducatie zijn twee vormen te onderscheiden: Deelnemers kunnen instromen in een apart aanbod speciaal voor mensen met een licht verstandelijke beperking. Als ze willen kunnen ze na verloop van tijd doorstromen naar reguliere cursussen. De andere vorm is dat deelnemers gelijk plaatsnemen in reguliere cursussen middels intensieve plaatsing⁷¹.

Inclusief aanbod kan moeilijk zijn omdat er niveauverschillen zijn tussen reguliere deelnemers en deelnemers met speciale behoeften. Als knelpunt wordt ook genoemd dat kunstencentra nog niet voldoende inspelen op de verschillende leerbehoeftes van mensen met een licht verstandelijke beperking.

Het aanbod faalt als er niet voldoende tijd wordt genomen om een adequaat aanbod te ontwikkelen. Workshops en projecten verzanden vaak vanwege hun vluchtige karakter.

Door behoefteonderzoek te doen kan een kunstencentrum een geschikt aanbod ontwikkelen. Daarmee kan een inclusief, en waar nodig specifiek aanbod ontstaan. KOM-Arnhem werkt met een doorlopende leerlijn zodat deelnemers stapsgewijs kennis kunnen maken met de verschillende cursussen en vervolgens naar behoefte door kunnen groeien. Een structureel en continu aanbod is van belang om de doelgroep te binden aan het kunstencentrum en zorgt ook voor voldoende kennismaking, ontwikkeling en verdieping in de kunstdisciplines.

⁷¹ Een interessant item dat aan de orde kwam was het wel of niet hanteren van intakegesprekken met deelnemers. Voorstanders van het voeren van intakegesprekken geven aan dat je hierdoor kennis kunt maken met deelnemers en hun wensen en mogelijkheden in kaart kunt brengen. Tegenstanders van intakegesprekken vinden dat het gaat om vrijetijdsbesteding en dat een intakegesprek hier niet passend is. Het zou meteen een stempel drukken op de deelnemer terwijl zij blanco moeten kunnen instappen. Vanwege deze tegenstellingen wordt het item 'intakegesprekken' niet opgenomen in het analysemodel (zie hoofdstuk 5.1) en is het aan kunstencentra zelf om hier een beslissing in te nemen.

De genoemde good practices geven aan dat inclusieve kunsteducatie dient te gebeuren door intensieve plaatsing. De deelnemers worden intensief begeleid om van de doorstroming een succes te maken door middel van gesprekken en het maken van goede afspraken. Deelnemers zouden als zij willen ook meteen in een reguliere cursus kunnen instromen. Dit geldt vooral bij kleine kunstencentra waar geen apart aanbod ontwikkeld is vanwege beperkte middelen. Ook hier geldt dat deze doelgroep goede begeleiding nodig heeft en dus ook de nodige aandacht bij de plaatsing en tijdens het verloop van de cursus.

DESKUNDIGHEID & BEGELEIDING

Volgens J.P. Wilken is een goede begeleiding van invloed op de toegankelijkheid van een kunstencentrum. Ook M. Licher (directeur kunstencentrum 't Klooster) stelt dat goede, inspirerende begeleiding waarbij wordt afgestemd op de mogelijkheden van deelnemers essentieel is voor het realiseren van een goede toegankelijkheid.

Maar wat houdt nu een goede begeleiding in? Alle respondenten vanuit de kunstencentra en twee experts (totaal van 12) hebben competenties genoemd die kunstvakdocenten nodig hebben om met mensen met een licht verstandelijke beperking te kunnen werken. De meest genoemde competenties zijn:

Kunnen differentiëren/op maat kunnen werken (10x), affiniteit & ervaring met de doelgroep (6x), geduld (6x), en flexibiliteit (4x). Minder vaak genoemde competenties zijn kennis van de doelgroep (3x), sociale vaardigheden (2x), humor (1x), creatief zijn (1x), kunnen improviseren (1x), lage verwachtingen hebben (1x), je kwetsbaar durven opstellen (1x), het zien van kansen (1x) en relativiseringsvermogen (1x). De good practices tonen aan dat de docenten óf nauw samenwerken met begeleiders uit de zorg óf zelf naast hun kunstvakachtergrond ook een achtergrond in de zorg hebben. Daarnaast wordt ook bijscholing en kennis- en ervaringsuitwisseling genoemd als een belangrijk onderdeel om de docenten de juiste kennis en ervaring bij te brengen.

Naast deze competenties is het belangrijk om elkaar te ondersteunen om de juiste kwaliteit van deskundigheid en begeleiding te realiseren. Hierbij valt te denken aan werkoverleg, het evalueren van cursussen, docenten die elkaar feedback geven op elkaars handelen, het achterhalen van behoeftes bij deelnemers en docenten en ook de mogelijkheid tot bijscholing van docenten.

Als knelpunt wordt genoemd dat docenten bij kunstencentra vaak de kennis en ervaring missen die nodig zijn om met de doelgroep te werken en ervaren angst. Het zou daarom een te grote verantwoordelijkheid zijn om met de doelgroep te werken en daarnaast kun je de docenten ook niet 'dwingen', vooral als zij vrijwillig of als freelancer werken voor het kunstencentrum.

Het werken met deze doelgroep wordt echter genoemd als 'interessant' en 'fijn om in huis te hebben'. Er is veel voldoening onder docenten door het mateloze enthousiasme van deelnemers en ze zijn zeker 'leerbaar'; docenten ervaren dat de deelnemers leren, ervaren en zich ontwikkelen. De doelgroep is heel puur waardoor je als docent ook groeit.

Middels bijscholing kunnen docenten zich beter bekwamen om met de doelgroep te werken, al wordt ook gesteld dat je als docent met kunst en mensen werkt en dat dit in principe geen knelpunt hoeft te zijn. Belangrijk is om net als bij iedere andere deelnemer af te stemmen op de behoeften, uit te gaan van de mogelijkheden en flexibel om te gaan met veranderingen en niveauverschillen.

Als kans wordt ook uitwisseling van docenten, experts en begeleiders genoemd. Ervaren docenten die bij docenten komen kijken die nog nooit met de doelgroep hebben gewerkt en andersom. Het gebruikmaken van kennis bij zorg- en welzijnsinstellingen en het werken met vrijwilligers en stagiaires draagt allemaal bij aan kwaliteitsverbetering op dit vlak.

BEREIK

Volgens J.P. Wilken heeft een goede toegankelijkheid onder andere te maken met goede informatievoorzieningen. Een kunstencentrum kan allerlei PR kanalen inzetten om de doelgroep te bereiken. Uit het onderzoek '*KOMpositie in beeld*'⁷² bleek mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar het liefst bereikt worden via internet (65%), hun

⁷² Kunstbedrijf Arnhem (2010). *KOMpositie in beeld. Afstudeerproject over de behoeften van mensen met een zorgachtergrond op het gebied van kunstparticipatie*. Nijmegen: Kunstbedrijf Arnhem.

(persoonlijk) begeleider (40%), folder/brochure (30%), tv/radio (18%, ouders (18%) of krant (11%).

Uit ditzelfde onderzoek bleek dat de (persoonlijk) begeleider en familie belangrijke schakels zijn in het bereiken van potentiële deelnemers. Zodra zij op de hoogte zijn van mogelijkheden voor kunsteducatie, kunnen zij de potentiële deelnemers inlichten, enthousiasmeren en stimuleren. De extra inspanning die een kunstencentrum hiervoor levert zorgt ervoor dat de doelgroep volledig bereikt wordt. De good practices tonen aan dat zij hun aanbod inderdaad ook verspreiden via contactpersonen bij zorg- en welzijnsinstellingen, familie en naasten van de doelgroep en via hen deelnemers werven.

Er is extra inspanning voor nodig om de doelgroep te bereiken. De doelgroep wordt niet in zijn geheel bereikt via de reguliere PR kanalen.

Onbekendheid met het kunstencentrum zorgt ervoor dat mensen niet komen. Als knelpunt wordt genoemd dat mensen met een beperking die zich al niet welkom voelen in de samenleving niet snel naar buiten zullen treden en daardoor ook moeilijk te vinden zijn voor kunstencentra. Uit de nulmeting van MEE Gelderse Poort bleek dat voor 20% van de ondervraagden het aanbod onbekend is, en dat 15% stelde dat er geen aanbod is voor hen.

Zorg er daarom voor dat het aanbod bekend is bij zorg- en welzijnsinstellingen. Het persoonlijk benaderen van de doelgroep en contacten opbouwen bij instellingen is de grootste kans om het aanbod te kunnen verspreiden. Bij persoonlijke benadering van de doelgroep is ook de familie en begeleiding een belangrijke schakel. Zodra zij overtuigd zijn van de waarde van cursussen kunnen ze ook de potentiële deelnemers enthousiasmeren en stimuleren. Dit alles kost veel tijd en inspanning, maar het blijkt dat als de doelgroep eenmaal binnen is, ze lange tijd verbonden blijven aan het kunstencentrum en ook andere potentiële deelnemers kunnen enthousiasmeren om deel te nemen. Uiteindelijk zou er zelfs een promo-team opgericht kunnen worden, bestaande uit deelnemers die als ambassadeur optreden, eventueel in samenwerking met stagiaires of vrijwilligers. Dit idee komt vanuit KOM-Arnhem en zullen zij in de nabije toekomst gaan opzetten.

PRAKTISCHE TOEGANKELIJKHEID

Het onderzoek Kunst Inclusief (2010) concludeerde dat er sprake moet zijn van een goede fysieke, sociale en psychische toegankelijkheid. Dat betekent dat niet alleen het gebouw toegankelijk moet zijn voor rolstoelgebruikers en dat de locatie goed bereikbaar is, maar ook dat mensen zich veilig, prettig en welkom voelen⁷³.

Ook D. Kal en J.P. Wilken benadrukken het feit dat er sprake moet zijn van gastvrijheid en veiligheid. Deze gastvrijheid en veiligheid wordt gerealiseerd door binnenkomende deelnemers te begroeten en te begeleiden naar de werkruimtes. Ook kan de docent ze bij binnenkomst ophalen. Zodra het voor mensen met een licht verstandelijke beperking niet duidelijk is waar ze naartoe moeten, wie hun docent is en wat er van hen wordt verwacht, kan dat zorgen voor onveiligheid en een niet welkom gevoel.

M. Licher stelt dat het kunstencentrum daarnaast kan faciliteren en dienen als ontmoetingsplek voor iedereen. Zo kunnen mensen met een licht verstandelijke beperking elkaar en andere mensen ontmoeten. Een ontmoetingsruimte of café/kantine draagt daarnaast ook bij aan de veiligheid en gastvrijheid.

De fysieke bereikbaarheid van een kunstencentrum wordt het vaakst als knelpunt genoemd, zowel in de literatuur als door experts en kunstencentra zelf. Vervoer is vaak een probleem wanneer mensen niet zelfstandig naar het kunstencentrum komen en aangewezen zijn op taxivervoer.

Daarnaast is het voor de doelgroep vaak spannend om deel te nemen. Het roept daardoor angst op om überhaupt binnen te komen. Uit de nulmeting van MEE Gelderse Poort bleek dat 15% van de ondervraagden het eng vindt om de eerste keer alleen te komen.

Knelpunten op het gebied van vervoer kunnen moeilijk door een kunstencentrum worden verholpen. KOM Arnhem heeft wel vergunningen aangevraagd zodat taxibusjes voor de deur kunnen parkeren. Ook kunnen in overleg soms oplossingen gevonden worden met deelnemers doordat ze bijvoorbeeld samen gaan reizen.

⁷³ Loeffen, et. al. (2010). *Kansen in kunst. Kunst door mensen met speciale wensen*. Utrecht: Hogeschool Utrecht – Kenniscentrum Sociale Innovatie.

De angst om bij het kunstencentrum binnen te komen kan worden weggenomen door een gastvrije en veilige sfeer te creëren. Besteed aandacht en tijd aan de deelnemers bij binnenkomst, laat ze acclimatiseren en zorg voor de nodige informatie en herkenning. Zorg dat deelnemers in de eerste periode een maatje kunnen meenemen of zorg voor een welkom onthaal door de receptioniste bij binnenkomst en een kantine waar men elkaar en anderen kan ontmoeten.

Zodra een kunstencentrum een goede toegankelijkheid voor de doelgroep wil realiseren is het belangrijk om de condities te hanteren, de kansen te gebruiken en knelpunten zoveel mogelijk weg te nemen.

De genoemde condities en de uitwerkingen daarvan zijn binnen dit onderzoek gebruikt om een analysemodel te ontwikkelen. Ook de kansen zijn hierin meegenomen. Hierdoor kan de toegankelijkheid bij de onderzochte kunstencentra geanalyseerd worden. In hoofdstuk 5.1 wordt hier nader op ingegaan. Ten slotte wordt aan de hand van een verandermodel beschreven hoe kunstencentra (nog) toegankelijker kunnen worden waarbij de condities als richtlijn gelden en gebruik wordt gemaakt van alle genoemde kansen. Dit verandermodel komt in hoofdstuk 5.3 aan de orde.

4.2.1 Kennis, ervaring en ondersteuning bij mogelijke samenwerkingspartners

In deze paragraaf wordt ingegaan op de (mogelijke) samenwerkingspartners voor kunstencentra in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel. Zij zijn geïnterviewd over de kennis, ervaring en ondersteuning die zij te bieden hebben op dit gebied⁷⁴. Zij zijn tevens ondervraagd over de rol die zij op het gebied van kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking (willen) vervullen.

A. MEE Gelderse Poort

Op het gebied van kunst- en cultuurparticipatie voor mensen met een beperking vervult MEE Gelderse Poort verschillende functies waaronder het adviseren, ondersteunen en bemiddelen van cliënten. In totaal hebben 59 consultants een enquête ingevuld over de rol die zij vervullen op dit gebied. Daarnaast zijn ook de 6 projectleden- en manager van *Vinden & Verbinden* middels een interview en vragenlijst ondervraagd over de rol die MEE Gelderse Poort op dit moment vervult en hoe zij zich hierbinnen nog willen gaan ontwikkelen.

Uit de vragenlijst van de projectleden- en manager kwam naar voren dat zij dé cultuuraanjager willen zijn voor mensen met een beperking. Ook in het beleidsplan is aangegeven dat één van de prioriteiten ligt in het project *Vinden en Verbinden*⁷⁵. De projectleden- en manager zijn ervan overtuigd dat iedereen de mogelijkheid moet krijgen om mee te kunnen doen, en dus ook aan actieve kunstbeoefening. Ook het overgrote deel van de ondervraagde consultants gaf aan dat ze het (heel) belangrijk vinden dat mensen met een licht verstandelijke beperking de mogelijkheid krijgen om aan actieve kunstbeoefening te doen.

Het project *Vinden en Verbinden* loopt in de praktijk echter moeizamer dan gedacht. A. Herben⁷⁶, projectleider *Vinden en Verbinden*, gaf aan dat dit komt omdat het profiel van hun cliënten is veranderd. Er is tegenwoordig sprake van een complexere problematiek. Dit overschaduwde de vraagstukken op het gebied van kunst en cultuur. Kabinetsregelingen zoals de veranderingen binnen het PGB en het verhogen van de eigen bijdrage spelen hierin een rol. Ook de huidige economische crisis is van invloed op de toenemende problematiek van cliënten. Een groot deel van de consultants gaf inderdaad aan dat de problematiek prioriteit heeft waardoor vraagstukken op het gebied van kunst & cultuur er vaak bij inschieten. Daarnaast gaven de consultants aan dat zij soms niet over de juiste expertise beschikken om cliënten goed te kunnen helpen op het gebied van kunst en cultuur.

⁷⁴ Uitwerking van de interviews in bijlage 8.2, pagina 62.

⁷⁵ Strategische Koers 2011-2015 MEE Gelderse Poort (2011).

⁷⁶ Persoonlijke communicatie met. A. Herben, projectleider *Vinden & Verbinden*, op 17 april 2012.

Dankzij deze interne tussenevaluatie was het mogelijk om de doelstellingen te herzien en beter af te stemmen op de mogelijkheden van MEE Gelderse Poort om zich te profileren als cultuuraanbieder.

MEE Gelderse Poort wil uiteindelijk dat alle consultants van MEE Gelderse Poort vragen op het gebied van kunst- en cultuurparticipatie opnemen in hun werkwijze. Dit betekent dat cliënten gevraagd worden naar behoeftes op dit gebied en dat de consultants hen informeren en adviseren over de mogelijkheden. Ook kunnen zij hen doorverwijzen naar de juiste organisaties, zorgen ze voor de nodige begeleiding en worden er (nieuwe) contacten gelegd met organisaties als kunstencentra. Deze actie wordt doorgevoerd in het beleid van MEE Gelderse Poort en als onderdeel opgenomen in trainingen voor consultants. Er zal daarnaast meer worden gewerkt met sociale media om cliënten beter te bereiken en te voorzien van informatie. MEE Gelderse Poort heeft de functie van intermediair tussen mensen met een (licht verstandelijke) beperking en kunstencentra. MEE Gelderse Poort zal kunstencentra en andere culturele instellingen zoals club- en buurthuizen in 2012 de mogelijkheid bieden om voorlichting te krijgen over (het werken met) mensen met een beperking. De instellingen zullen hiervoor in 2012 actief benaderd worden⁷⁷.

In 2012 zal MEE Gelderse Poort bovenstaande acties uitvoeren om meer verankering te realiseren binnen MEE Gelderse Poort.

B. De onderwijsspecialisten

Op dit moment loopt in Gelderland het project *Kunst en Cultuur Speciaal* in het speciaal onderwijs cluster 3 bij de Onderwijsspecialisten.

Het is een cultuurstimuleringsproject om leerlingen met een beperking kennis te laten maken met kunst en cultuur en ze door te laten stromen naar reguliere kunstencentra. Er zijn verschillende scholen binnen het cluster 3 onderwijs bij betrokken⁷⁸ en samenwerkingen aangegaan met kunstencentra in de regio als Kunstbedrijf Arnhem/KOM-Arnhem, Markant, Cultura, Leeuwenkuil en Gruitpoort. Doel van het project is dat binnen 3 jaar 100% van de leerlingen kennis heeft gemaakt met verschillende culturele uitingsvormen, 80% minimaal twee keer per week binnen of buiten school met kunst en/of culturele activiteiten in aanraking zijn gekomen en 15 % structureel binnen een cultuur- en/of kunstencentrum lid zijn.

Dit doel wordt verwezenlijkt door alle leerlingen middels kennismakingsprogramma's activiteiten op het gebied van kunst en cultuur aan te bieden. Vervolgens kunnen leerlingen die graag meer willen deelnemen aan buitenschoolse activiteiten op hun school zelf of bij een kunstencentrum aansluiten. Uiteindelijk is het de bedoeling dat 15% van de leerlingen daadwerkelijk lid wordt van een kunstencentrum.

Meerwaarde van dit project is dat leerlingen kennismaken met deze vorm van vrijetijdsbesteding. Binnen het onderwijs volgen zij de transitiemethode; hierbij worden leerlingen voorbereid op vormen van wonen, werk en vrijetijdsbesteding. Net als sport kan ook kunst en cultuur een zinvolle vorm van vrijetijdsbesteding zijn. De samenwerkingen die zijn aangegaan zijn volgens N. Teunissen⁷⁹, projectleider *Kunst en Cultuur Speciaal*, onmisbaar om gezamenlijk te zorgen voor voldoende draagvlak en een duurzaam aanbod.

Momenteel zijn er plannen om *Kunst en Cultuur Speciaal* ook in andere regio's te starten. Het is met name ook voor de reguliere kunstencentra de kans om deze doelgroep te bereiken, kennis te laten maken met cursussen en ze ook na hun schoolperiode deel te laten nemen aan het aanbod binnen kunstencentra. Dergelijke samenwerkingen zorgen voor continuïteit (doorlopende leerlijn van binnenschoolse kunsteducatie tot buitenschoolse en naschoolse kunsteducatie), verankering en draagvlak.

C. Edu-Art

Edu-Art⁸⁰ biedt niet direct ondersteuning aan kunstencentra, wel leggen zij verbindingen tussen het speciaal onderwijs en kunstencentra om tot structurele samenwerkingen te komen op het gebied van kunst- en cultuureducatie. Zij doen dit door in te spelen op vragen vanuit het speciaal onderwijs om cultuurbeleid te ontwikkelen, visie te vormen, ervaringen te ontsluiten, te

⁷⁷ Informatie verkregen uit het intern onderzoek Vinden & Verbinden, februari 2012. Zie ook bijlage 8.2.

⁷⁸ Deze scholen vallen allen onder Stichting de Onderwijsspecialisten.

⁷⁹ Interview met N. Teunissen, projectleider Kunst en Cultuur Speciaal, op 13 oktober 2011.

⁸⁰ Interview met Y. Drissen & M. Meeuwssen, adviseurs Edu-Art, op 22 november 2011.

coachen en samen te zoeken naar partners en verbindingen. Edu-Art wil hun kennis verspreiden en zorgen voor een verankerd cultuurbeleid binnen het speciaal onderwijs. Kunstencentra kunnen zichzelf bij Edu-Art op de kaart zetten waarbij Edu-Art de schakel is tussen de kunstencentra en het speciaal onderwijs.

D. Pro-Arts

Pro-Arts⁸¹ biedt projecten kunst en cultuur aan op praktijkscholen. Zij kunnen hier praktijkscholen en reguliere instellingen over adviseren en hebben een verbindende rol tussen de praktijkscholen en reguliere kunstencentra. Pro-Arts ziet dit als een mogelijkheid om kunsteducatie beter op de kaart te zetten voor mensen met een licht verstandelijke beperking. Kunstencentra kunnen een beroep doen op de kennis en ervaring van Pro-Arts. Hierbij kan Pro-Arts de schakel zijn tussen kunstencentra en het praktijkonderwijs waardoor met name een buitenschools aanbod voor deze doelgroep kan worden opgezet.

E. KCG

Het KCG⁸² wil een aanzwengende rol vervullen. Ze willen verbindingen leggen, expertise delen en activiteiten aanbieden. Ook landelijk werken zij samen met andere regionale expertisecentra en het landelijke expertisecentrum Kunstfactor. Deze laatste kan kennis en ervaring over kunstparticipatie door mensen met een verstandelijke beperking landelijk verspreiden.

Momenteel loopt het project *Netwerk Kunst Inclusief* bij het KCG. Zo worden er netwerkbijeenkomsten georganiseerd voor experts uit het werkveld om visie op cultuurparticipatie voor mensen met een (verstandelijke) beperking te vormen en na te denken hoe zij hier gezamenlijk in de toekomst op kunnen anticiperen.

Een ander onderdeel van het project is het aanbieden van deskundigheidsbevorderingsdagen voor docenten en begeleiders die (willen) werken met de doelgroep. Docenten bij kunstencentra kunnen zich hiervoor aanmelden.

Tenslotte biedt het KCG een podium aan amateurkunstenaars. Kunstencentra met werk en producties door mensen met een licht verstandelijke beperking worden zichtbaar op podia tijdens activiteiten die het KCG organiseert. Dit heeft als effect dat het talent van deze doelgroep zichtbaar wordt.

Er is behoorlijk veel kennis, ervaring en ondersteuning aanwezig bij bovenstaande organisaties. Er is echter niet onderzocht in hoeverre er optimaal gebruik wordt gemaakt van deze kennis, ervaring en ondersteuning. Uit interviews met experts en respondenten bij kunstencentra blijkt dat de samenwerkingen uiteenlopend zijn. Soms is er alleen sporadisch contact, sommigen werken in projecten samen of meer structureel samen. Alle bovenstaande organisaties gaven aan dat er een groter beroep mag worden gedaan op hun expertise. Het is interessant en waardevol om verder te onderzoeken hoe deze samenwerkingen het beste vormgegeven kunnen worden om optimale resultaten te boeken.

⁸¹ Interview met S. Drabbe & M. Ufkes, oprichters stichting Pro Arts, op 1 november 2011.

⁸² Interview met E. Rozenboom, projectleider Netwerk Kunst Inclusief, op 17 november 2011.

5. TOEGANKELIJKHEID BIJ KUNSTENCENTRA

De condities waar een goede toegankelijkheid van een kunstencentrum voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar aan moet voldoen zijn in het vorige hoofdstuk uitvoerig beschreven. Deze condities dienen als uitgangspunt om de toegankelijkheid bij kunstencentra in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel in kaart te brengen.

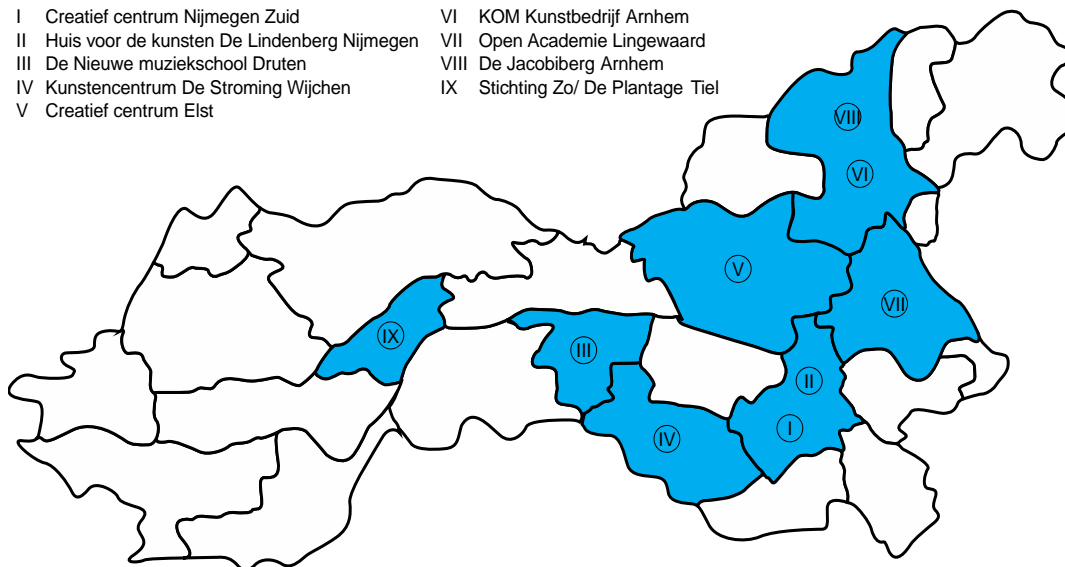
In hoofdstuk 5.1 wordt de huidige toegankelijkheid bij 9 centra voor de kunsten in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel geanalyseerd aan de hand van het fasemodel van UNESCO en een analysemodel.

De ondervraagde respondenten bij de kunstencentra gaven aan of zij toegankelijker willen worden voor de doelgroep en hoe zij de wenselijke situatie voor zich zien. In hoofdstuk 5.2 wordt de wenselijke situatie in kaart gebracht aan de hand van het fasemodel van UNESCO. Om dit als kunstencentrum te realiseren is een verandermodel ontworpen. In hoofdstuk 5.3 wordt uitleg gegeven welke stappen de kunstencentra moeten nemen om hun wenselijke situatie te kunnen realiseren.

Onderstaande centra voor de kunsten in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel zijn ondervraagd middels een gestandaardiseerde vragenlijst.

Centra voor de kunsten:

I Creatief centrum Nijmegen Zuid	VI KOM Kunstbedrijf Arnhem
II Huis voor de kunsten De Lindenberg Nijmegen	VII Open Academie Lingewaard
III De Nieuwe muziekschool Druten	VIII De Jacobiberg Arnhem
IV Kunstencentrum De Stroming Wijchen	IX Stichting Zo/ De Plantage Tiel
V Creatief centrum Elst	

Figuur 5. Overzichtskartaart kunstencentra in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel

5.1 Huidige toegankelijkheid

Alvorens de toegankelijkheid bij kunstencentra in kaart is gebracht, is gekeken of de kunstencentra de doelgroep al in huis hebben en op welke manier zij dit vormgeven. Is er sprake van inclusieve, integrale, segregale of exclusieve kunsteducatie?

In figuur 6 is aan de hand van het fasemodel van UNESCO weergegeven in welke fase de kunstencentra zich momenteel bevinden. Deze uitkomsten zijn gebaseerd op de informatie die is verkregen vanuit de gestructureerde vragenlijsten.

Kunstencentrum-----	Vorm kunsteducatie-----	Methode-----
A. -	Inclusieve kunsteducatie	Gemengde klassen Toeleiding via intensieve plaatsing
B. KOM-Arnhem De Lindenberg	Inclusieve kunsteducatie	Instromen in reguliere cursussen via een apart aanbod
C. De Stroming Stichting ZO Nieuwe Muziek- school	Integrale kunsteducatie	Apart aanbod binnen regulier kunstencentrum
D. Creatief centrum Elst, Jacobiberg Creatieve centra Nijmegen, Open Academie	Segregale kunsteducatie	Geen mogelijkheden, doelgroep wel welkom
E. -	Exclusieve kunsteducatie	Geen mogelijkheden, doelgroep niet welkom

Figuur 6. Huidige situatie

A. Inclusieve kunsteducatie waarbij deelnemers middels intensieve plaatsing gelijk deelnemen aan reguliere cursussen komt nog niet voor.

B. KOM-Arnhem en huis voor de kunsten de Lindenberg voeren beleid op inclusieve kunsteducatie. Er wordt daarbij toegewerkt naar inclusie; deelnemers hebben de mogelijkheid om via een apart aanbod door te stromen naar het regulier aanbod van Kunstbedrijf Arnhem en huis voor de kunsten de Lindenberg. KOM-Arnhem gaf daarbij wel aan dat de meesten blijven deelnemen aan het aparte aanbod en niet (willen) doorstromen naar reguliere cursussen.

C. Stichting ZO, de Stroming en de Nieuwe Muziekschool bevinden zich in de fase van integratie. Zij hebben een apart aanbod voor de doelgroep.

D. De Jacobiberg, de Open Academie, het creatief centrum Nijmegen-Zuid en het creatief centrum Elst bevinden zich in de fase van segregatie. Zij hebben momenteel geen aanbod voor de doelgroep en voeren hier (nog) geen gericht beleid op. Het creatief centrum Nijmegen-Zuid is hierbij wel een uitzondering. Zij zitten namelijk in een ontwikkelingsfase om de doelgroep te laten integreren in reguliere cursussen en streven daarbij inclusieve kunsteducatie na. Tezamen met drie andere hobbycentra in Nijmegen, de Nonnendaal, hobbycentrum Nijmegen-Oost en het HCN (hobbycentrum Nijmegen), geven zij

vorm aan dit project. De toegankelijkheid is bij het Creatief centrum Nijmegen-Zuid geanalyseerd; de aanbevelingen om de toegankelijkheid te verbeteren gaan op voor alle vier de hobbycentra om hier ook gezamenlijk vorm aan te kunnen geven.

E. Exclusieve kunsteducatie is niet aan de orde omdat alle respondenten bij kunstencentra aangaven dat de doelgroep wél welkom is. Ze worden niet uitgesloten.

Kortom, er is momenteel sprake van drie vormen van kunsteducatie bij de ondervraagde kunstencentra; inclusieve kunsteducatie via doorstroommogelijkheden, integrale kunsteducatie en segregale kunsteducatie.

Binnen dit kader is onderzocht in hoeverre de kunstencentra toegankelijk zijn voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar.

Er is hiervoor een analysemodel ontwikkeld waar de onderzochte kunstencentra op gescoord zijn. Dit analysemodel is gebaseerd op de **condities** en **kansen** om zo optimaal mogelijk op de vraag van de doelgroep in te kunnen spelen.

De resultaten die verkregen zijn uit de interviews bij kunstencentra⁸³ zijn geanalyseerd aan de hand van het analysemodel. Dit model sluit aan bij de zeven genoemde condities in hoofdstuk 4.2 waarmee een goede toegankelijkheid voor de doelgroep gerealiseerd wordt. Kunstencentra konden hierbij op alle onderdelen 0 of 1 punt scoren. In figuur 8 is de scorelijst in kaart gebracht.

In totaal kon een kunstencentrum 27 punten scoren wat inhoudt dat zij geheel toegankelijk zijn voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar.

	Score	Conditie
1.		De visie en het beleid van een kunstencentrum
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Er is een missie/ visie op participatie. Het kunstencentrum neemt hierover een standpunt in en kan hun toekomstbeeld hierop schetsen.
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Er is een missie/visie op participatie van mensen met een licht verstandelijke beperking. Het kunstencentrum neemt hierover een standpunt in en kan aangeven wat zij hiermee in de toekomst willen bereiken.
	1	<ul style="list-style-type: none"> • De missie/visie op participatie zijn uitgewerkt in een beleidsplan. Hierin zijn concrete doelstellingen en strategieën geformuleerd.
	1	<ul style="list-style-type: none"> • De missie/visie op participatie van mensen met een licht verstandelijke beperking is uitgewerkt in het beleidsplan. Hierin zijn concrete doelstellingen en strategieën geformuleerd.
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Het beleidsplan is in de praktijk gebracht en de doelstellingen worden behaald en/of bijgesteld.
2.		De financiële toegankelijkheid van een kunstencentrum
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Deelnemers met lage inkomens komen in aanmerking voor een tegemoetkoming vanuit het kunstencentrum en/of de gemeente.
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Deelnemers met lage inkomens worden tegemoet gekomen doordat het kunstencentrum de leselden zo laag mogelijk probeert te houden. Dit kan bijvoorbeeld door gebruik te maken van sponsors of extra subsidies.
3.		De samenwerkingsverbanden⁸⁴ van een kunstencentrum
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Er zijn contacten met zorg- en welzijnsinstellingen. Er is bijvoorbeeld een kennismakingsgesprek geweest of een contactpersoon aangewezen.
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Het kunstencentrum werkt samen met zorg- en welzijnsinstellingen.
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Er zijn contacten met het speciaal onderwijs. Er is bijvoorbeeld een kennismakingsgesprek geweest of een contactpersoon aangewezen.
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Het kunstencentrum werkt samen met het speciaal onderwijs.

⁸³ Zie bijlage 8.5 en 8.6, pagina 68-70.

⁸⁴ Samenwerking houdt in dat er wordt bijgedragen aan een gezamenlijk resultaat door een optimale afstemming tussen de eigen kwaliteiten en belangen en die van de ander. Bron: www.encyclo.nl.

	1	<ul style="list-style-type: none"> • Er zijn contacten op gemeentelijk/regionaal en/of landelijk niveau. Er is bijvoorbeeld een kennismakingsgesprek geweest of een contactpersoon aangewezen. • Het kunstencentrum heeft samenwerkingen op gemeentelijk/regionaal en/of landelijk niveau.
4.		Aanbod
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Er zijn instroommogelijkheden voor de doelgroep. Dat kan een apart aanbod zijn of intensieve plaatsing in reguliere cursussen. Intensieve plaatsing betekent dat het traject in goed overleg met de deelnemer/docent/begeleiding gebeurt.
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Er zijn doorstroommogelijkheden voor de doelgroep. Dat betekent dat ze vanuit het aparte aanbod middels intensieve plaatsing en begeleiding kunnen doorstromen naar het reguliere cursusaanbod.
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Er is een gevarieerd cursusaanbod voor de doelgroep op het gebied van theater, muziek, dans en beeldend.
5.		De deskundigheid en begeleiding bij een kunstencentrum
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Docenten die met de doelgroep werken beschikken over de competenties die nodig zijn om met hen te kunnen werken.
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Er vindt kennis- en ervaringsuitwisseling plaats binnen het team. Dit kan middels overleg, intervisie en het meelopen bij elkaars cursussen.
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Er zijn mogelijkheden tot bijscholing voor de docenten zodat zij hun vaardigheden kunnen verbeteren en meer kennis en ervaring op kunnen doen.
	1	<ul style="list-style-type: none"> • De kwaliteit van de cursussen worden getoetst. Dit kan middels enquêtes en/of evaluatiegesprekken met deelnemers/begeleiders of door externen die feedback geven op de aangeboden cursussen.
	1	<ul style="list-style-type: none"> • De behoefte van docenten wordt achterhaald waardoor zij beter les kunnen geven. Dit kan middels beoordelingsgesprekken of informele gesprekken met andere docenten/managers.
	1	<ul style="list-style-type: none"> • De behoefte van deelnemers wordt achterhaald wat leidt tot cursussen die beter zijn afgestemd op de wensen van de deelnemers. Dit kan door evaluaties met deelnemers/begeleiders of door informele gesprekken met deelnemers/begeleiders.
6.		Het bereik van een kunstencentrum
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Het kunstencentrum maakt gebruik van maximale PR middelen om het aanbod kenbaar te maken (website, flyer, open dag, eventueel kranten).
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Het kunstencentrum verricht extra inspanning om de doelgroep te bereiken. Dit houdt in dat ze via zorg- en welzijnsinstellingen de doelgroep benaderen. Dit kan door workshop binnen instellingen te organiseren en kennis te maken, contacten te leggen met zorgbegeleiders of door een duurzame relatie met zorg en welzijn te onderhouden waardoor mensen doorverwezen worden naar het kunstencentrum.
7.		De praktische toegankelijkheid van een kunstencentrum
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Het gebouw is rolstoelvriendelijk.
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Indien er een apart aanbod is voor de doelgroep of deelnemers participeren middels intensieve plaatsing aan reguliere cursussen, worden de deelnemers persoonlijk onthaald door de docent/begeleider of er is een bijvoorbeeld een receptionist(e) aanwezig die de deelnemers welkom heet.
	1	<ul style="list-style-type: none"> • Er is een ontmoetingsruimte aanwezig waar mensen met een beperking andere mensen kunnen ontmoeten.
	27	

Figuur 7. Analysemodel

In figuur 8 is de huidige toegankelijkheid bij de 9 kunstencentra in kaart gebracht. Zie bijlage 8.3 voor de uitgewerkte versie van het analysemodel.

Conditie­model										
		Centra voor de kunsten								
		Creatief centrum Nijmegen-Zuid	De Lindenberg	De Nieuwe muziekschool	Kunstencentrum de Strooming	Creatief centrum Elst	KOM-Arnhem	Open Academie Bemmel	De Jacobiberg	De Plantage/ Stichting Zo
Conditie goede toegankelijkheid	DE VISIE & HET BELEID VAN EEN KUNSTENCENTRUM	3	2	2	2	1	5	2	2	2
	DE FINANCIËLE TOEGANKELIJKHEID VAN EEN KUNSTENCENTRUM	1	1	1	0	1	2	1	2	1
	DE SAMENWERKINGSVERBANDEN VAN EEN KUNSTENCENTRUM	2	5	3	4	0	6	5	4	1
	AANBOD	1	3	2	2	1	3	1	1	3
	DE DESKUNDIGHEID & BEGELEIDING BIJ EEN KUNSTENCENTRUM	1	4	3	5	1	6	1	2	5
	HET BEREIK VAN EEN KUNSTENCENTRUM	2	2	2	1	1	2	1	1	2
	DE PRAKTISCHE TOEGANKELIJKHEID VAN EEN KUNSTENCENTRUM	2	2	2	2	1	3	2	2	3
	Totaal	12	19	15	16	7	27	13	14	17

Figuur 8. Analyse­model

KOM-ARNHEM

Zoals in het model aangegeven is, scoort KOM-Arnhem met 27 punten optimaal. Dat betekent dat zij aan alle condities voldoen en dus in beginsel volledig toegankelijk zijn voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar. De doelgroep neemt bij KOM-Arnhem vooral deel aan het aparte aanbod. Enkelenszins participeren momenteel in reguliere groepen.

STICHTING ZO, NIEUWE MUZIEKSCHOOL, DE LINDENBERG

Huis voor de kunsten de Lindenberg, Stichting ZO en de Nieuwe Muziekschool voldoen met scores van 19, 17 en 15 in redelijke mate aan de condities voor een goede toegankelijk voor de doelgroep. Op het gebied van aanbod, de praktische en financiële toegankelijkheid, het bereik en de deskundigheid & begeleiding scoren zij bovengemiddeld. De Lindenberg en de Nieuwe Muziekschool hebben daarnaast ook samenwerkingen met verschillende organisaties die de toegankelijkheid ten goede komen.

DE STROMING

Kunstencentrum de Stroming voldoet met een score van 16 op dit moment ook redelijk aan de condities voor een goede toegankelijkheid. Zij voeren geen actief beleid op participatie van de doelgroep maar vanwege een vraag vanuit zorginstelling De Driestroom verzorgt de Stroming een cursus dans op locatie voor mensen met een verstandelijke beperking. Daarnaast hebben zij ook ervaring met aparte cursussen voor mensen met een verstandelijke beperking in het verleden. Hierdoor is een goede basis aanwezig, zoals samenwerkingsverbanden met speciaal onderwijs en zorginstellingen en deskundigheid in huis waardoor zij redelijk toegankelijk zijn.

CREATIEF CENTRUM ELST, OPEN ACADEMIE, JACOBIBERG

Het creatief centrum Elst, de Open Academie Lingewaard en de Jacobiberg hebben geen aanbod voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar.

Met scores van 7, 13 en 14 voldoen zij momenteel niet tot redelijk aan de condities voor een goede toegankelijk voor de doelgroep.

Belangrijk om te vermelden is dat de Nieuwe Muziekschool en de Jacobiberg vanwege hun specifieke karakter niet konden scoren op het aanbieden van cursussen op gebied van dans, theater, muziek en beeldend. Voor de doelgroep is het in principe belangrijk dat er een divers aanbod is binnen deze kunstdisciplines waardoor deze twee kunstencentra in dit model niet konden scoren op dat punt. Wel hebben zij een zeer divers aanbod binnen hun specifieke kunstdiscipline (pop)muziek.

CREATIEF CENTRUM NIJMEGEN-ZUID

Het creatief centrum Nijmegen-Zuid is afgelopen jaar gestart met een zogenaamd Wmo-project. Zij willen de deelname van diverse doelgroepen – waaronder ook mensen met een licht verstandelijke beperking- bevorderen waardoor de diversiteit aan deelnemers toeneemt.

Met een score van 12 voldoet het centrum matig tot redelijk aan de condities voor een goede toegankelijkheid en valt er in de komende tijd nog veel winst te behalen.

5.2 Wenselijke situatie

De ondervraagde kunstencentra hebben ook hun ambitie uitgesproken met betrekking tot het werken met de doelgroep. Ook de manier waarop zij dat willen verwezenlijken is besproken. In onderstaande figuur is aan de hand van het fasemodel van UNESCO per kunstencentrum aangegeven welke vorm van kunsteducatie zij ambiëren en welke methode zij hiervoor willen gebruiken. De **dikgedrukte kunstencentra** hebben een hele concrete ambitie waar zij ook al actief mee bezig zijn. De overige kunstencentra hebben zich wel uitgesproken over mogelijke ambities maar het is daarbij onduidelijk of hier ook naar gehandeld zal worden.

Kunstencentrum-----	Vorm kunsteducatie-----	Methode-----
A. Creatief centrum Elst Creatieve centra Nijmegen	Inclusieve kunsteducatie	Gemengde klassen Toeleiding via intensieve plaatsing
B. KOM-Arnhem De Lindenberg	Inclusieve kunsteducatie	Gemengde klassen Toeleiding via integrale kunsteducatie
C. Stichting ZO Nieuwe Muziek- School Jacobiberg De Stroming	Integrale kunsteducatie	Apart aanbod binnen kunstencentrum Doorstroommogelijkheden naar reguliere klassen
D. Open Academie	Segregale kunsteducatie	Geen mogelijkheden. Doelgroep is wel welkom.
E. -	Exclusieve kunsteducatie	Geen mogelijkheden, doelgroep is niet welkom

Figuur 9. Wenselijke situatie

A. De **creatieve centra in Nijmegen** hebben een hele concrete ambitie in opdracht van de gemeente Nijmegen⁸⁵ om inclusieve actieve kunstbeoefening aan te bieden aan verschillende doelgroepen waaronder mensen met een verstandelijke beperking. Focus ligt echt op het inclusief werken waarbij gemengde groepen worden gecreëerd. Het creatief centrum Elst had geen concrete ambitie omdat zij er tot nu toe niet bij hadden stilgestaan. De respondenten raakten tijdens het interview wel gemotiveerd om hiermee aan de slag te gaan. Zij hebben hierdoor wel uitgesproken dat zij dit vorm zouden willen geven door gemengde groepen te realiseren en inclusief te werken.

B. **KOM-Arnhem en De Lindenberg** hebben ook concrete ambities. Zij streven inclusieve kunsteducatie na door eerst een apart aanbod te realiseren waarbij deelnemers – mits zij daar behoefte aan hebben- kunnen doorstromen naar reguliere cursussen.

C. Stichting ZO en de Nieuwe Muziekschool gaven aan dat het aparte aanbod dat zij momenteel hebben, goed werkt. Zij hebben echter wel de ambitie om dit aanbod uit te breiden, wellicht ook nieuwe doelgroepen te bereiken. Kunstencentrum de Stroming gaf aan geen

⁸⁵ Hoofdstuk 3.3, paragraaf 3.3.3, pagina 16.

concrete ambities te hebben voor de doelgroep. Het interview gaf respondent H. Barten wel inspiratie om hier wellicht in de toekomst wel mee aan de slag te gaan. Momenteel houden zij vast aan het beleid zoals dat nu ontwikkeld is en is er geen concrete ambitie. De Jacobiberg had ook geen concrete ambitie maar de respondent raakte tijdens het interview gemotiveerd om hier wel mee aan de slag te gaan en gaf de voorkeur aan het opzetten van een aparte groep zoals een popband.

D. De Open Academie gaf aan geen ambitie te hebben voor nu.

E. Deze vorm van kunsteducatie is niet uitgesproken.

Hier komen duidelijk de twee vormen van inclusieve kunsteducatie naar voren. De creatieve centra in Elst en Nijmegen streven naar gemengde groepen middels intensieve plaatsen en zullen in principe geen apart aanbod realiseren. De hobbycentra in Nijmegen gaven wel aan dat mocht de doelgroep hier toch behoefte aan hebben, zij wel op deze vraag in zullen gaan. KOM-Arnhem en de Lindenberg werken naar inclusie toe via een integraal aanbod. Het streven is echter wel om gemengde klassen te realiseren, wat hen onderscheidt van de kunstencentra die kiezen voor integrale kunsteducatie. Ook daar zijn mogelijkheden tot doorstroming maar het is niet het uitgangspunt om deelnemers in gemengde klassen te plaatsen.

5.3 Verbeteren van de toegankelijkheid

De respondenten bij de onderzochte kunstencentra hebben ieder hun eigen ambities om de toegankelijkheid voor deze doelgroep te verbeteren.

Zodra het kunstencentrum optimaal wil inspelen op de vraag naar kunsteducatie van mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar kan gebruikt worden gemaakt van het analysemodel⁸⁶ dat binnen dit onderzoek is ontwikkeld. Om het daadwerkelijk ook te doen is een verandering binnen de organisatie nodig. Hiervoor is een verandermodel ontworpen waarmee in kaart is gebracht welke stappen de verschillende kunstencentra moeten zetten om de verandering tot een succes te brengen.

Het verandermodel is ontworpen aan de hand van het fasemodel van UNESCO⁸⁷ en het 4D-verandermodel van Lingsma⁸⁸. Het 4D verandermodel geeft het veranderingsproces aan voor een kunstencentrum wanneer deze de toegankelijkheid voor de doelgroep wil verbeteren.

Het verandermodel bestaat uit vier fases die blijven circuleren:

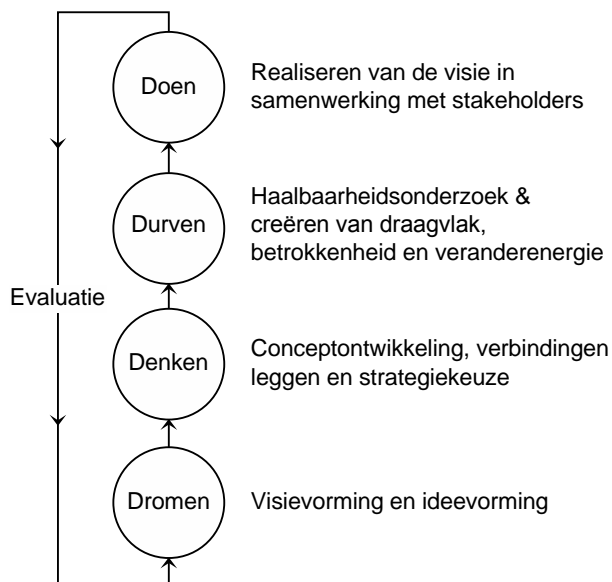
Fase 1: Dromen

Fase 2: Denken

Fase 3: Durven

Fase 4: Doen

Fase 5: Evalueren

Figuur 10. 4D- verandermodel Lingsma

De fase van **dromen** begint met een ambitie en/of probleem. Te denken valt aan de ambitie om een apart aanbod te realiseren voor mensen met een beperking of het probleem dat mensen met een beperking niet bereikt worden.

In deze fase wordt er een visie gevormd en ideeën bedacht. Hier zijn kennis en creativiteit voor nodig. Kennis van de markt is nodig om te zien waar kansen liggen voor de organisatie.

⁸⁶ Bijlage 8.3, pagina 64.

⁸⁷ Paragraaf 3.2.1, pagina 10.

⁸⁸ Lingsma, M., Boers, A. (2009). *Help! Ik leid een verandering*. Utrecht: Multi Media Coach BV.

Hiervoor kan er onderzoek worden gedaan naar de doelgroep en kunnen er een omgevingsanalyse en marktanalyse worden gedaan. Hierbij worden alle mogelijke samenwerkingspartners geïnventariseerd en wordt gekeken wat er al is en waar kunstencentra op in kunnen spelen.

Daarnaast is creativiteit nodig om buiten de gebaande paden te kunnen denken en nieuwe verbanden te kunnen leggen, zoals nieuwe samenwerkingspartners of een innovatieve promotiecampagne⁸⁹.

In de fase van **denken** is er sprake van conceptontwikkeling. De organisatie moet zich afvragen hoe het 'product' er in al haar facetten uit gaat zien en hoe de organisatie dit wil gaan bereiken. Veranderingen hebben altijd effect op drie hoofdaspecten; *technologie*, *organisatie* en *markt*. Bij *technologie* valt te denken aan aanpassingen in het gebouw zoals het realiseren van een ontmoetingsplek of lift. Bij *organisatie* gaat het om het veranderen van bedrijfsprocessen zoals procedures, formulieren en handleidingen, maar ook over nodige bijscholing e.d. Bij *markt* gaat het erom dat je de nieuwe doelgroep bijvoorbeeld gaat bereiken via nieuwe kanalen, samenwerkingen aangaat met bepaalde organisaties en overheidsinstanties. Het nieuwe productidee wordt uitgewerkt tot een gedetailleerd ontwerp. Ook de productieprocessen worden uitgedacht en marketing- en ondersteunende activiteiten uitgewerkt. Bij procesontwikkeling hebben de doelstellingen doorgaans betrekking op kwaliteit, tijd en kosten. Om de juiste balans tussen deze drie facetten te krijgen is het belangrijk om te streven naar kwaliteitsverbetering en dat je specifiek stelt wat je daarmee bedoelt. Waar sta je voor als organisatie, wat wil je en hoe ga je dat bereiken? Maak de doelen SMART (Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch en Tijdsgebonden) en maak je missie, visie en de nodige strategieën helder en concreet. Te denken valt bijvoorbeeld aan:

Kunsteducatie is toegankelijk voor iedereen (visie). Wij willen het kunstaanbod voor iedereen met een beperking in plaats X mogelijk maken (missie). Dit doen wij onder andere door een divers, toegankelijk en betaalbaar kunstaanbod voor iedereen met een licht verstandelijke beperking te realiseren binnen kunstencentrum Y. Eind 2012 nemen minimaal 40 mensen met een licht verstandelijke beperking deel aan een apart aanbod op gebied van dans, beeldend, muziek en theater binnen het kunstencentrum Y (doel). Om dit doel te behalen maken wij gebruik van subsidie van Fonds X, zijn wij samenwerkingen aangegaan met X en Y en starten wij promotiecampagne X om de doelgroep te bereiken, enthousiasmeren, stimuleren en begeleiden naar de cursussen (strategieën).

In de fase van **durven** is het concept uitgewerkt en is duidelijk hoe de organisatie deze verandering gaat realiseren. Omdat een verandering risico's met zich meebrengt is er durf nodig om te innoveren. Daarom zijn er in deze fase vaak verschillende partners betrokken, zowel intern als extern. De haalbaarheid wordt hierbij onderzocht. Er is commitment voor nodig vanuit de organisatie maar externe partners zijn zeker een succesfactor in deze fase. Zij kunnen zorgen voor aanvullende expertise. Door competenties slim te combineren, kunnen de organisaties sneller ontwikkelen. Ook verkleint het de risico's en verkort het het tijdsbeslag en dit kan leiden tot betere producten of diensten. Netwerken van samenwerkende partners zijn vaak beter uitgerust om aan de complexe marktvraag te voldoen; ieder kan zijn specialisatie inzetten.

Durven vraagt om draagvlak, betrokkenheid en veranderenergie. Draagvlak wordt gerealiseerd als men het probleem als probleem ervaart en de oplossing ook zien als de juiste oplossing. Veranderenergie heeft te maken met moeten (oorzaak), kunnen (vermogen) en willen (bereidheid). Binnen het kunstencentrum is het belangrijk om draagvlak en betrokkenheid te creëren en intensiveren onder de medewerkers. Uitleg en duidelijkheid scheppen over de aanstaande verandering is hierbij essentieel om medewerkers goed voor te bereiden. Daarnaast kunnen ludieke acties ook zorgen voor de juiste veranderenergie. Te denken valt aan een wedstrijd wie de leukste naam kan verzinnen voor het project of het gezamenlijk bezoeken van een theatervoorstelling door mensen met een beperking.

⁸⁹ Voort, P. van der, Ormondt, F. van (2011). *Het innovatieboek. Gids voor innoveren en innovatie-management*. Den Haag: Sdu Uitgevers BV.

In de fase van **doen**, ook wel de implementatiefase genoemd, moeten alle concepten en plannen resulteren in de realisatie van het eindproduct. Hiervoor worden alle uitgestippelde veranderingen van de relevante bedrijfsaspecten doorgevoerd. De doelen die het kunstencentrum hebben omschreven worden nu nagestreefd aan de hand van alle strategieën die zijn ontwikkeld.

Ook de marktcommunicatie en de lancering van het product vragen om de nodige aandacht. De veranderingen die worden doorgevoerd hebben betrekking op:

- Fysieke technologie (doorvoeren van aanpassingen aan het gebouw zoals het realiseren van een ontmoetingsruimte).
- Informatie- en communicatietechnologie (veranderen van websites en besturingssystemen e.d.)
- Bedrijfsprocessen (het schrijven van procedures, handleidingen, formulieren etc.)
- Personeel (wijzigen van functieomschrijvingen, overlegvormen, overeenstemming bereiken over werkbelasting en benodigde kennis/bijscholing)
- Marketing (maken van productbeschrijvingen, folders, websiteteksten, opzetten en coördineren van reclamecampagnes en publiciteit)
- Contacten en contracten met externen (aangaan van samenwerkingen met externen, afspraken maken e.d.)

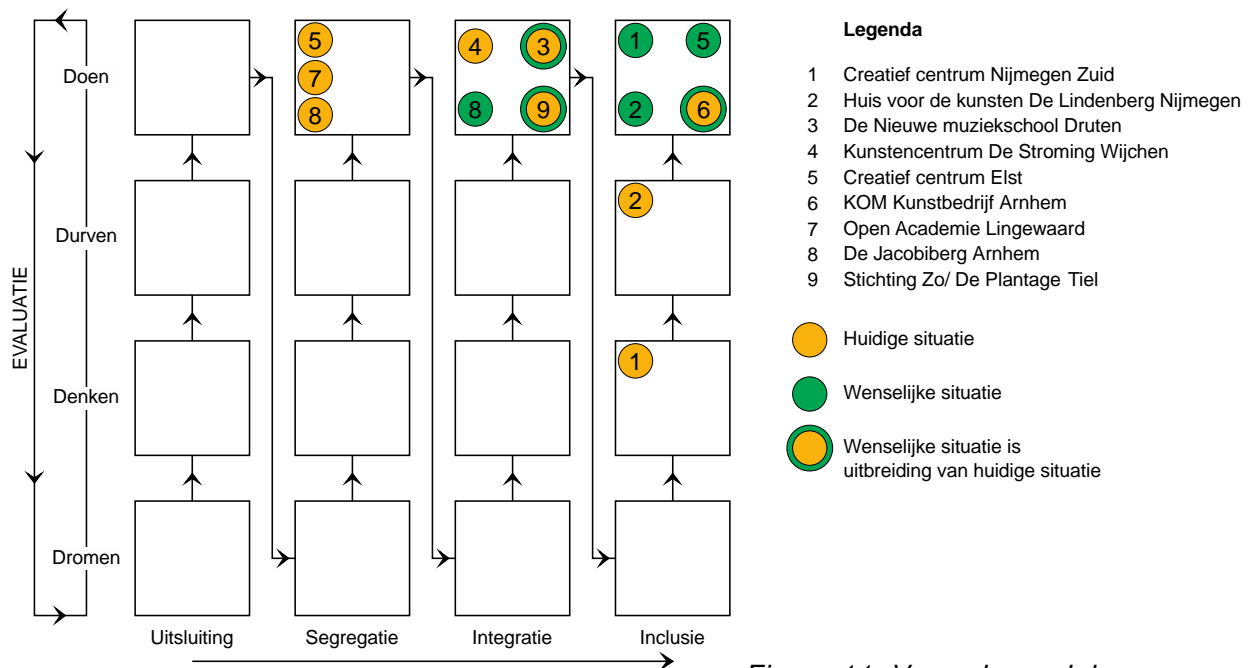
Als deze vier fases zijn doorlopen kan de organisatie de resultaten **evalueren**. Hierna kan besloten worden hoe bepaalde deelaspecten (nog) beter kunnen en hoe dit in het beleid doorgevoerd/bijgestuurd kan worden. Men kan ervoor kiezen om het bestaande product te verbeteren, uit te breiden of een nieuw product te ontwerpen.

In alle gevallen worden de vier fases van het verandermodel weer doorgemaakt.

Binnen deze vier fases zien we ook de condities weer terug die een goede toegankelijkheid realiseren.

Het fasemodel van UNESCO en het 4D-verandermodel zijn samengevoegd tot één verandermodel.

In figuur 11 is de plek van de 9 kunstencentra binnen het fasemodel van UNESCO en het 4D-verandermodel bepaald. Hierbij is uitgegaan van de gegevens die zijn verzameld uit de gestructureerde vragenlijsten⁹⁰.

Figuur 11. Verandermodel

⁹⁰ Bijlage 8.6, pagina 70.

Hieronder wordt per kunstencentrum beschreven welke plek zij nu innemen en in de toekomst willen innemen:

1. Het creatief centrum Nijmegen-Zuid bevond zich in de fase van segregatie omdat ze de doelgroep nog niet 'in huis' hadden. Tezamen met drie andere hobbycentra in Nijmegen (de Nonnendaal, hobbycentrum Nijmegen-Oost en het hobbycentrum Nijmegen) zitten zij momenteel in de ontwikkelingsfase van een Wmo-project. Zij werken aan een expliciet beleid gericht op inclusieve kunsteducatie voor speciale doelgroepen waaronder mensen met een licht verstandelijke beperking. Daarom bevinden zij zich in de fase van inclusie en denken, en willen zij toewerken naar de fase van inclusie en doen.
2. Huis voor de kunsten de Lindenberg heeft de ambitie om inclusief te werken. Op het moment van ondervraging bevonden zij zich in de fase van inclusie en durven. Zij hebben een apart aanbod ontwikkeld waarbij deelnemers vervolgens kunnen doorstromen naar reguliere cursussen. Het doen in de fase van inclusie is hun volgende stap.
3. De Nieuwe Muziekschool heeft een apart aanbod voor de doelgroep en voert dit uit. Daarom zitten zij in de fase van integratie en doen. Zij hebben de ambitie om dit aparte aanbod uit te breiden en dienen daarvoor de stappen dromen, denken, durven en doen door te gaan om de integrale kunsteducatie succesvol uit te breiden.
4. De Stroming biedt momenteel een aparte cursus aan voor de doelgroep en bevindt zich daardoor in de fase van integratie en doen. Het nieuwe beleidsplan heeft geen expliciete plannen om inspanningen te leveren voor de doelgroep. Vandaar dat hun wenselijke situatie hetzelfde is als de huidige situatie. Mochten zij in de toekomst toch met de doelgroep aan de slag willen dan kunnen zij gebruik maken van de veranderstappen en aanbevelingen.
5. Het creatief centrum Elst heeft de doelgroep momenteel niet in huis en had hier tot nog toe geen aandacht aan besteed. Zij bevinden zich hierdoor in de fase van segregatie en doen. Het interview gaf hen een stimulans om hier wel mee aan de slag te gaan. Zij gaven aan om dan inclusief te willen werken, waarbij mensen met een licht verstandelijke beperking via intensieve plaatsing mee kunnen doen aan reguliere cursussen. Om dit te bewerkstelligen hoeven zij niet eerst een apart aanbod te starten maar kunnen zij meteen dromen, denken, durven en doen binnen de fase van inclusie.
6. KOM-Arnhem begeeft zich in de fase van inclusie en doen. Zij voeren expliciet beleid op inclusieve kunsteducatie uit. Hun ambitie is om KOM-Gelderland op te starten en dus uit te breiden. Hiervoor dienen zij ook de vier stappen van dromen, denken, durven en doen te doorlopen om tot een succesvolle uitbreiding te komen.
7. De Open Academie heeft de doelgroep momenteel niet of wellicht ongemerkt in huis. Omdat er geen specifieke aandacht aan wordt besteed bevinden zij zich in de fase van segregatie en doen. Gezien hun beperkte middelen hebben zij momenteel geen ambitie om hiermee aan de slag te gaan. De wenselijke situatie en de huidige situatie blijven hierdoor hetzelfde. Mochten zij in de toekomst wel plannen hebben met deze doelgroep dan kunnen zij gebruik maken van het fasemodel, analysemodel en de aanbevelingen.
8. De Jacobiberg heeft de doelgroep momenteel niet in huis en had hier tot nog toe geen aandacht aan besteed. Zij bevinden zich hierdoor in de fase van segregatie en doen. Het interview gaf hen een stimulans om hier wel mee aan de slag te gaan. Als wens werd aangegeven een apart aanbod te ontwikkelen, zoals een popband waar mensen met een (licht verstandelijke) beperking aan kunnen deelnemen.
9. Stichting ZO biedt aan apart aanbod aan voor mensen met beperkingen, waaronder een licht verstandelijke beperking. Zij begeven zich hierdoor in de fase van integratie en doen. Zij willen dit aanbod graag uitbreiden. Hiervoor kunnen zij de stappen van dromen, denken, durven en doen doorgaan om uitbreiding tot een succes te maken.

Aan de hand van het verandermodel van Lingsma⁹¹ zijn de stappen ondergebracht in de fases dromen, denken, durven, doen en evalueren. Voor de kunstencentra worden nu aanbevelingen

⁹¹ Lingsma, M., Boers, A. (2009). *Help! Ik leid een verandering*. Utrecht: Multi Media Coach BV.

gedaan om uitbreiding of een stap naar integrale of inclusieve kunsteducatie mogelijk te maken.

DROMEN

Stap 1: Doe onderzoek en ontwikkel een expliciete visie

Het omschrijven van een expliciete visie op integrale en/of inclusieve kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar is een eerste stap om de toegankelijkheid voor de doelgroep te verbeteren.

Deze aanbeveling geldt voor de creatieve (hobby)centra in Nijmegen en Elst, huis voor de kunsten de Lindenberg, de Nieuwe Muziekschool, stichting ZO, de Open Academie, kunstencentrum de Stroming en de Jacobiberg. Een aantal van hen heeft zeker wel een visie op de participatie van de doelgroep maar het expliciet maken van de visie zorgt ervoor dat dromen praktisch omgezet kunnen worden in een concreet beleid. Dit geeft houvast en een sterkere positie intern en extern omdat je kunt laten zien waar je voor staat en wat je wil.

Om deze visie te ontwikkelen is het raadzaam om onderzoek te doen naar de behoeften van potentiële deelnemers in de omgeving, naar kansen in de markt en naar de mogelijkheden die het kunstencentrum zelf heeft om de visie ook waar te maken.

Met name voor de grotere kunstencentra is het aan te raden om aansluiting te zoeken bij KOM, aangezien zij gaan uitbreiden in heel Gelderland. Hierdoor kunnen de kansen en knelpunten gezamenlijk aangepakt worden en kan kennis, ervaring en ondersteuning gedeeld worden. Het zorgt daarnaast voor verankering van kunsteducatie voor de doelgroep.

Het is bekend dat huis voor de kunsten de Lindenberg zich al bij KOM-Gelderland heeft aangesloten.

DENKEN

Stap 2: Ontwikkel een beleidsplan en zoek naar partners

Het ontwikkelen van een gericht beleid is een volgende stap in het verbeteren van de toegankelijkheid. Het gaat hierbij om het formuleren van concrete doelstellingen en strategieën om de visie te kunnen realiseren. Er wordt in kaart gebracht wat er allemaal voor nodig is om de doelstellingen te kunnen realiseren zoals bijscholing van docenten, geld en andere middelen. Maak gebruik van de werkwijzen van good practices en het analysemodel dat binnen dit onderzoek is ontwikkeld.

Het ontwikkelen van een gericht beleid geldt met name voor de creatieve (hobby)centra in Nijmegen en Elst, huis voor de Kunsten de Lindenberg, de Nieuwe Muziekschool, stichting ZO, kunstencentrum de Stroming en de Jacobiberg.

De Nieuwe Muziekschool, stichting ZO en kunstencentrum de Stroming voeren al wel beleid op integrale kunsteducatie maar missen een concreet beleidsplan. Een risico hiervan is dat dingen veelal bij het oude blijven en dat kansen gemist worden. Met een concreet beleidsplan kun je ook beter naar buiten toe treden en is de kans groter dat je serieus wordt genomen door externe organisaties maar ook binnen een regulier kunstencentrum. Ook kunnen deze externe organisaties zorgen voor de nodige kennis, ervaring en ondersteuning die gemakkelijker te verkrijgen zijn als het beleidsplan ook helder en concreet is.

In de fase van denken worden contacten gelegd met externe organisaties voor mogelijke samenwerkingen. De meeste kunstencentra hebben al wel contacten gelegd met zorg- en welzijnsinstellingen zoals MEE Gelderse Poort, op de Open Academie en de Jacobiberg na. Een aantal heeft ook al contacten gelegd met het speciaal onderwijs. Voor de hobbycentra in Nijmegen, kunstencentrum de Stroming, het creatief centrum Elst en stichting ZO is dit een aanbeveling. Tenslotte zijn ook contacten met andere organisaties belangrijk om de toegankelijkheid te verbeteren. Voor de hobbycentra in Nijmegen, de Nieuwe Muziekschool, het creatief centrum Elst en stichting ZO is het aan te raden om contacten te leggen met onder andere het KCG, Edu-Art, stichting Pro-Arts en de gemeente.

DURVEN

Stap 3: Ga samenwerkingen aan en zorg voor draagvlak

In deze fase worden de samenwerkingen ook daadwerkelijk aangegaan.

Met name voor het creatief centrum Elst, de Open Academie, de Jacobiberg en stichting ZO is het aan te raden om samenwerkingen aan te gaan met zorg- en welzijnsinstellingen zoals MEE Gelderse Poort om te zorgen voor aanvullende expertise en slimme combinaties. De andere kunstencentra gaven aan dat zij deze samenwerkingen al hebben. In deze fase is het van belang om goed te kijken hoe deze samenwerkingen vormgegeven moeten worden om gezamenlijk tot de gewenste resultaten te komen.

Een aantal kunstencentra werken nog niet samen met het speciaal onderwijs. Om de toegankelijkheid te verbeteren is het aan te bevelen om deze samenwerking wel tot stand te brengen. Dit geldt voor de hobbycentra in Nijmegen, huis voor de kunsten de Lindenberg, de Nieuwe Muziekschool, kunstencentrum de Stroming, creatief centrum Elst en stichting ZO.

Het aangaan van samenwerkingen met andere organisaties geldt voor de hobbycentra in Nijmegen, de Nieuwe Muziekschool, het creatief centrum Elst en stichting ZO.

Een aanbeveling die voortkomt vanuit KOM-Arnhem is om afspraken met externe organisaties vast te leggen in een contractvorm. Dit zorgt niet alleen voor duidelijkheid en (juridische) zekerheid, maar het heeft ook een symbolische waarde waardoor de juiste veranderenergie bij partijen kan ontstaan. Het is in deze fase essentieel om draagvlak te creëren met elkaar om het beleid straks ook echt door te voeren. Hiervoor kan bijvoorbeeld een aandachtfunctionaris worden aangesteld binnen de organisatie.

In deze fase wordt tenslotte ook voor de benodigde middelen gezorgd, zoals fondsen en subsidies. Het geldt voor alle kunstencentra dat het niet meevalt om alles financieel rond te krijgen maar er zijn wel mogelijkheden. Te denken valt hierbij aan de mogelijkheden voor een tegemoetkoming voor mensen met lage inkomens vanuit de gemeente, gelden vanuit de Wmo, fondsen, subsidies en giften.

DOEN

Stap 4: Voer het beleid actief uit en zorg voor goede monitoring

In deze implementatiefase wordt het beleid actief uitgevoerd. Het is belangrijk om in deze periode contact te hebben met alle externe partijen en met de docenten in het team zelf. Zorg voor voldoende kennis- en ervaringsuitwisseling zoals intervisie en werkoverleg.

Alle ondervraagde kunstencentra gaven aan gebruik te maken van de reguliere PR kanalen.

Daarnaast kan de doelgroep vooral bereikt worden via personen in de omgeving van de doelgroep, zoals contactpersonen bij zorg- en welzijnsinstellingen. Een aanbeveling aan het creatief centrum Elst en de Jacobiberg is dan ook om de doelgroep actief te bereiken; hier is een extra inspanning voor nodig maar het levert op deze manier wel de meeste deelnemers op. De praktische toegankelijkheid speelt in deze fase een belangrijke rol. Alle 9 kunstencentra zijn rolstoelvriendelijk maar daarmee is er nog geen veilige en toegankelijke sfeer gecreëerd. Zo kan het creatief centrum Elst zorgen voor een ontmoetingsruimte of kantine waar deelnemers elkaar bij aanvang kunnen ontmoeten. Het is daarnaast ook belangrijk om de deelnemers persoonlijk te onthalen en te zorgen voor een prettig welkom. Dit neemt eventuele spanning en onzekerheid bij de doelgroep weg. Stichting ZO en KOM-Arnhem hebben hier goede ervaringen mee. Ook een maatjesproject kan helpen. Bij KOM-Arnhem kunnen deelnemers voor de prijs van 1 een maatje meebrengen.

EVALUATIE

Stap 5: Valueer, reflecteer en droom opnieuw!

Aan het einde van een vastgestelde periode is het tijd voor evaluatie. Als het goed is zijn de gestelde doelen bereikt of worden ze bijgesteld.

Het is in deze fase belangrijk om te reflecteren op de voorgaande periode en te zorgen voor kwaliteitsverbetering. Een aanbeveling is om de volgende acties te ondernemen:

- Toets de kwaliteit van het cursusaanbod middels een enquête en/of gesprekken met deelnemers en begeleiders. Laat externe partijen feedback geven op de cursus.
- Onderzoek de ervaringen van docenten. Wellicht hebben zij behoefte aan bijscholing of ideeën voor het vervolg.

- Evalueer de periode met de samenwerkende externe partijen. Kijk wat er goed ging en wat beter kan. Maak vervolgafspraken.

Het merendeel van deze acties wordt ondernomen door de ondervraagde kunstencentra. Het is echter van belang om deze momenten vast te stellen en er voldoende aandacht aan te besteden. Op die manier kunnen resultaten helder in kaart worden gebracht en kan er gericht worden gekeken naar de volgende periode. Nieuwe dromen kunnen dan weer omgezet worden in concreet beleid.

Als bovenstaande veranderingen worden opgevolgd door de ondervraagde kunstencentra dan zal de toegankelijkheid voor mensen met een licht verstandelijke beperking verbeteren.

Omdat deze fases blijven circuleren blijft een kunstencentrum actief bezig met het beleid en kan er flexibel ingespeeld worden op veranderingen in de omgeving en samenleving.

Kort samengevat:

Fase	Condities	Kansen
Dromen	Visie vormen op integrale/inclusieve kunsteducatie Behoeftedonderzoek doen	Inspelen op plaatselijk cultuurbeleid, een beroep doen op de gemeente. Aansluiting zoeken met KOM-Gelderland en andere duurzame projecten zoals Kunst en Cultuur Speciaal en Netwerk Kunst Inclusief
Denken	Beleid vormen Aanbod ontwikkelen/in- en doorstroommogelijkheden bepalen Samenwerkingen opzoeken Gebruikmaken van kennis, ervaring & ondersteuning van externe organisaties Deskundigheid en begeleiding in kaart brengen Financiële mogelijkheden inventariseren	Ontwikkelen van een doorlopende leerlijn met in- en doorstroommogelijkheden (zoals bij KOM-Arnhem) Omgevingsonderzoek doen; welke organisaties zijn relevant in dit kader en hoe kun je hier efficiënt en duurzaam mee samenwerken? Gebruikmaken van de kennis, ervaring en ondersteuning die er is bij good practices Gebruikmaken van het analysemodel dat binnen dit onderzoek is ontwikkeld Mogelijkheden rondom de GelrePas en de WMO-gelden onderzoeken Geschikte docenten en eventuele bijscholingsmogelijkheden onderzoeken
Durven	Samenwerkingen vastleggen Intern draagvlak creëren/overlegmomenten plannen	Aanstellen aandachtfunctionaris
Doen	Praktische toegankelijkheid uitvoeren Bereiken van de doelgroep Uitvoeren van het beleidsplan	Bereiken van de doelgroep via contactpersonen bij zorg- en welzijnsinstellingen en het sociale netwerk van de doelgroep Creëren van een ontmoetingsplek in het kunstencentrum en de doelgroep persoonlijk onthalen Maatjesproject (KOM-Arnhem) Parkeervergunningen regelen
Evaluatie	Ervaringen van de docenten/partners toetsen Kwaliteit van de cursussen toetsen Beleid evalueren /bijstellen	Zorgen voor goede ondersteuning en evaluatie, ingaan op behoeftes van docenten en deelnemers door: Werkoverleg/uitwisseling van kennis & ervaring Toetsing van cursussen via enquêtes

6. CONCLUSIES & AANBEVELINGEN

6.1 Conclusies

Het doel van dit onderzoek is om erachter te komen hoe de toegankelijkheid bij reguliere kunstencentra voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar verbeterd kan worden zodat zij gemakkelijker kunnen deelnemen aan het aanbod.

Binnen dit onderzoek is het begrip toegankelijkheid, waarbij optimaal wordt ingespeeld op de vraag van de doelgroep, uitgesplitst in een zevental condities. Visie op integrale en/of inclusieve kunsteducatie voor de doelgroep vormt de belangrijkste conditie en is als leidraad gebruikt bij het ontwikkelen van een analysemodel. Ook de knelpunten en kansen bij het realiseren van een goede toegankelijkheid zijn omschreven.

Vervolgens is de huidige toegankelijkheid bij 9 kunstencentra in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel geanalyseerd aan de hand van dit analysemodel en is hun wenselijke toegankelijkheid in kaart gebracht. De condities en kansen zijn geïntegreerd in een verandermodel. Volgens de stappen *dromen*, *denken*, *durven* en *doen* is beschreven hoe zij hun wenselijke situatie kunnen realiseren.

Nu kunnen de deelvragen en de hoofdvraag beantwoord worden en aanbevelingen worden gedaan.

6.1.1 Conclusie theoretisch kader

‘Kunst en cultuur moet voor iedereen toegankelijk zijn’. Dit uitgangspunt komt naar voren in de cultuurnota's van de 7 onderzochte gemeenten en de provincie Gelderland. Dit houdt in dat ook kunsteducatie toegankelijk zou moeten zijn voor mensen met een licht verstandelijke beperking. Hoe verhoudt zich dit tot de praktijk?

In de provincie Gelderland wordt ingezet op de verankering van kunstbeoefening voor mensen met een beperking⁹². Zo financiert de provincie de projecten *Vinden en Verbinden*, *Netwerk Kunst Inclusief* en *Kunst en Cultuur Speciaal*. De organisaties MEE Gelderse Poort, het KCG en het speciaal onderwijs zijn daardoor met middelen van de provincie actief aan de slag om de doelgroep te voorzien van meer mogelijkheden om aan actieve kunstbeoefening te doen⁹³. Daarnaast heeft KOM-Arnhem, een afdeling binnen het Kunstbedrijf Arnhem voor mensen met een zorgachtergrond, plannen om uit te breiden door heel Gelderland.

Van de 7 onderzochte gemeenten noemt alleen de gemeente Overbetuwe kunstbeoefening voor mensen met een beperking expliciet in de cultuurnota⁹⁴. Andere gemeenten noemen de doelgroep niet expliciet in de cultuurnota maar bieden wel enige kansen. Zo ontvangen Stichting ZO en huis voor de kunsten de Lindenberg subsidie voor (het ontwikkelen van) een apart aanbod voor mensen met een beperking en krijgt het creatief centrum Nijmegen-Zuid subsidie om deze doelgroep aan te trekken. Er worden echter geen concrete inspanningsverplichtingen gevraagd op dit gebied waardoor evaluaties ook uitblijven. De kunstencentra hebben daardoor bij het verdelen van de subsidie vanuit de gemeenten een belangrijke rol; zij kunnen beslissen dat een deel van de subsidie wordt gebruikt voor het aantrekken van speciale doelgroepen. Zo besteedt het Kunstbedrijf Arnhem een deel van hun subsidie aan KOM-Arnhem zodat zij kunnen blijven werken aan innovatie en kwaliteitsverbetering. KOM-Arnhem maakt daarnaast gebruik van fondsen om hun beleid te kunnen uitvoeren.

Dit betekent echter wel dat inspanningen op dit gebied vrijblijvend zijn en hangen of vallen met de bevolegheid van mensen. Dit is in contrast met de uitspraken die H. Kröber en M. Nussbaum hebben gedaan over inclusie en sociale rechtvaardigheid⁹⁵. Zij stellen dat alle

⁹² Hoofdstuk 1.1, pagina 1 & paragraaf 3.3.2, pagina 15.

⁹³ Hoofdstuk 4.2, pagina 26-28.

⁹⁴ Hoofdstuk 3.3, paragraaf 3.3.3, pagina 16.

⁹⁵ Hoofdstuk 3.2, pagina 9.

overheden en ook kunstencentra het verplicht zijn om te zorgen voor een goede toegankelijkheid voor mensen met (een licht verstandelijke) beperking. Niet vanuit bevoegenheid maar vanuit rechtvaardigheidsprincipes, de erkenning dat ook zij volwaardig burger zijn en het recht hebben op actieve kunstbeoefening.

De plek en vorm van kunsteducatie is geschetst aan de hand van het fasemodel van UNESCO waarbij de fases van uitsluiting, segregatie, integratie en inclusie elkaar opvolgen⁹⁶. Inclusie is hierbij het ideale streven, wat voor de kunstencentra zou betekenen dat mensen met en zonder beperking uiteindelijk gezamenlijk cursussen volgen.

De meningen van de experts zijn hierover verdeeld. Inclusie blijkt in de praktijk vaak een te grote stap. De meeste experts pleiten voor integrale kunsteducatie waarbij mensen met een verstandelijke beperking wel les krijgen binnen een regulier kunstencentrum maar aan een apart aanbod. Daarnaast waarschuwen experts voor zogenaamde 'participatiedrang'. Dit betekent dat er voorbij wordt gegaan aan de behoeften en wensen van de doelgroep omdat organisaties te graag willen dat iedereen en alles samen moet kunnen.

Andere experts pleiten juist wel voor inclusieve kunsteducatie omdat het anders een stempel drukt op hun beperking en omdat mensen met en zonder beperking juist veel van elkaar kunnen leren.

J.P. Wilken, eindverantwoordelijke van het onderzoek Kunst Inclusief, pleit ten slotte voor een meer genuanceerde benadering waarbij de deelnemer centraal staat. *Wat wil de deelnemer en hoe kan het kunstencentrum, binnen de mogelijkheden, daarop aansluiten?* Hij legt het begrip inclusie daarbij naast het begrip diversiteit en is van mening dat je uit moet gaan van de diversiteit aan wensen en behoeftes van deelnemers. Inclusie kan dan alsnog een streven zijn maar mag nooit voorbij gaan aan de vraag van de doelgroep.

Een kunstencentrum kan mogelijkheden bieden om tegemoet te komen aan de diversiteit van wensen en behoeftes van de doelgroep. Integrale kunsteducatie is de eerste mogelijkheid en biedt de doelgroep de kans om deel te nemen aan aanbod binnen een regulier kunstencentrum maar in een aparte groep. Voor wie daar behoefte aan heeft kunnen doorstromingsmogelijkheden gerealiseerd worden naar inclusieve kunsteducatie. Het inclusief werken is en blijft een mooi ideaal, gebaseerd op de gelijkwaardigheid van mensen, maar is geen doel op zich. Je puur richten op inclusie gaat in veel gevallen voorbij aan de vraag van de deelnemers. Kortom, het doel is om optimaal tegemoet te treden aan de vraag van de doelgroep en dat kan door beide vormen van kunsteducatie aan te bieden.

6.1.2 Beantwoording deelvraag 1:

Wat houdt een goede toegankelijkheid bij een centrum voor de kunsten voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar in en welke knelpunten en kansen zijn te onderscheiden in het realiseren van een goede toegankelijkheid?

Uit de analyse van het literatuuronderzoek, alle interviews en good practices blijkt dat een *expliciete visie op integrale en/of inclusieve kunsteducatie* ten grondslag ligt aan het realiseren van een goede toegankelijkheid en de verdere uitwerking van het beleid. Vanuit deze *conditie* kan ook het aanbod, de PR, de praktische toegankelijkheid, samenwerkingsverbanden, deskundigheid en financiële mogelijkheden bepaald worden.

Vanuit de good practices⁹⁷ blijkt dat de visie niet specifiek uit hoeft te gaan naar inclusieve kunsteducatie om toegankelijk te zijn voor de doelgroep, wel dat er mogelijkheden zijn tot inclusieve kunsteducatie. KOM-Arnhem heeft hiervoor een zogenaamd *programma* ontwikkeld en voert dit momenteel succesvol uit⁹⁸.

Het Koorenhuis in Den Haag, 't Klooster in Harderwijk en cultuurhuis Wherelant in Purmerend hebben een apart aanbod voor de doelgroep. Daarnaast zijn er enkele deelnemers die graag

⁹⁶ Hoofdstuk 3.2, paragraaf 3.2.1, pagina 10.

⁹⁷ Bijlage 8.7, pagina 72.

⁹⁸ Hoofdstuk 4.1, pagina 21.

willen doorstromen naar reguliere cursussen en dit wordt intensief begeleid door goede afspraken te maken met de deelnemers en betrokken begeleiders en docenten. De good practices tonen aan dat er naar inclusie toe wordt gewerkt. Het is niet vanzelfsprekend dat er gemengde groepen met en zonder beperking deelnemen aan hetzelfde programma. Dat heeft wel zijn redenen gezien de geschiedenis van mensen met een verstandelijke beperking die lange tijd uitgesloten werden in de samenleving maar het geeft ook meteen aan dat het een lang en inspannend proces is. Ook vinden mensen met een licht verstandelijke beperking het vaak erg spannend om naar een reguliere instelling te gaan en niet alle mensen met een licht verstandelijke beperking willen meedoen met reguliere cursussen. Dat bewees ook de good practice binnen het onderzoek Kunst Inclusief. De insteek was dat er meteen gemengde groepen werden gecreëerd maar vanwege bovenstaande redenen werd er voor gekozen om een apart aanbod te realiseren binnen een regulier kunstencentrum. Ook het merendeel van de experts stelde dat op dit moment een apart aanbod bij een regulier kunstencentrum het meest succesvol is. Het deelnemen aan een apart aanbod binnen een regulier kunstencentrum is dan al voldoende om mee te kunnen doen, waarbij er ook rekening wordt gehouden met de behoeften en wensen van de doelgroep. Indien deelnemers zelf vervolgens willen deelnemen aan een reguliere cursus, dan kunnen zij in reguliere cursussen geplaatst worden middels intensieve plaatsing. Dit houdt in dat de deelnemer de begeleiding krijgt die hij of zij nodig heeft om succesvol deel te nemen aan een reguliere cursus.

Conditie⁹⁹

Een goede toegankelijkheid houdt in dat er optimaal wordt ingespeeld op de vraag van de doelgroep. Vanuit literatuuronderzoek, de good practices, interviews met experts en kunstencentra zijn 7 condities gedestilleerd die een goede toegankelijkheid realiseren:

1. Visie & beleid

Zoals in de inleiding van deze paragraaf al duidelijk werd is dat een expliciete visie op integrale en/of inclusieve kunsteducatie voor de doelgroep de voornaamste conditie is. Deze visie is uitgewerkt in een beleidsplan, waarbij concrete doelstellingen middels strategieën worden nagestreefd. Hieruit blijkt dat er een concrete inspanning wordt geleverd om in te spelen op de vraag van de doelgroep.

2. Financiering

Er zijn kortingsregelingen voor deelnemers met lage inkomens of (te) hoge leskosten worden gecompenseerd middels sponsoring, subsidies of giften.

3. Samenwerkingsverbanden

Er zijn intensieve samenwerkingsverbanden met zorg- en welzijnsinstellingen, het speciaal onderwijs en overkoepelende organen zoals Edu-Art en het KCG en overheden.

4. Aanbod

Er zijn in- en doorstroommogelijkheden voor de doelgroep, zoals een apart aanbod of mogelijkheden voor intensieve plaatsing in reguliere cursussen. Het cursusaanbod is gevarieerd op het gebied van dans, theater, beeldend en muziek.

5. Deskundigheid & begeleiding

De docenten beschikken over de competenties die nodig zijn om met de doelgroep te werken, zoals flexibiliteit, op maat kunnen werken en inlevingsvermogen. Er zijn mogelijkheden tot bijscholing, kennis- en ervaringsuitwisseling met collega's en experts. Ook de behoefte van docenten en deelnemers en de kwaliteit van cursussen wordt getoetst en geëvalueerd.

6. Bereik

Het kunstencentrum maakt gebruik van alle PR-kanalen om het aanbod kenbaar te maken zoals een website, flyers en een open dag. Daarnaast wordt de doelgroep bereikt via zorg- en welzijnsinstellingen en het sociale netwerk van de doelgroep.

7. Praktische toegankelijkheid

Het gebouw is rolstoelvriendelijk en er is een ontmoetingsruimte aanwezig zoals een kantine. Daarnaast wordt er aandacht besteed aan een persoonlijk onthaal voor de deelnemers om hen een welkom en veilig gevoel te geven.

⁹⁹ Hoofdstuk 4.2, pagina 24.

Over het algemeen hebben de genoemde condities betrekking op alle doelgroepen, met en zonder beperkingen. Te denken valt bijvoorbeeld aan de behoefte aan een divers aanbod, doorstroommogelijkheden, een website en brochure, eventuele kortingsregelingen en een ontmoetingsruimte.

Wat typerend is voor de toegankelijkheid voor mensen met een licht verstandelijke beperking is dat er een extra inspanning geleverd moet worden om hen te bereiken. Daarom zijn een expliciete visie en beleidsplan waaruit blijkt dat er concrete inspanningen worden geleverd zo van belang. Ook zijn samenwerkingspartners op het gebied van zorg, welzijn en speciaal onderwijs belangrijk. Via hen kunnen (begeleiders en familieleden van) de potentiële deelnemers bereikt en gestimuleerd worden om deel te nemen aan cursussen. Vaak weet de doelgroep namelijk niet dat er aanbod is voor hen en vinden ze het eng om naar een kunstencentrum toe te gaan. Een persoonlijke benadering is hiervoor essentieel. Ook als zij eenmaal in het kunstencentrum zijn is deze persoonlijke benadering belangrijk. Zij hebben vaak meer dan anderen behoefte aan een goede sfeer, veiligheid, rust en structuur. De ideale begeleiding is flexibel, kan zich goed inleven in de deelnemers en afstemmen op hun verschillende mogelijkheden en beperkingen.

Knelpunten en kansen¹⁰⁰

De knelpunten en kansen die kunstencentra ervaren in het realiseren van een goede toegankelijkheid voor de doelgroep zijn divers.

Het meest genoemde knelpunt ligt op het gebied van vervoer van en naar de cursuslocatie toe. Een kunstencentrum heeft weinig invloed op het vervoer waardoor dit ook een knelpunt blijft. KOM-Arnhem heeft wel gezorgd voor parkeervergunningen zodat de busjes voor de ingang kunnen parkeren en proberen zo goed mogelijk af te stemmen met de chauffeurs.

Een ander groot knelpunt is de financiering. Omdat het realiseren van een goede toegankelijkheid de nodige inspanningen vereist zijn financiële middelen nodig. Er is daarnaast ook vaak een lange tijd nodig voordat aanbod voor de doelgroep van de grond komt waardoor het al helemaal een risico lijkt om er geld in te investeren. Toch geven de good practices aan dat de financiële mogelijkheden, in de vorm van subsidie en fondsen, er wel zijn. En dat als de doelgroep eenmaal over de streep is, de deelname toeneemt en ook vaak lange tijd trouw bij het kunstencentrum blijft.

De kansen liggen vooral op het gebied van samenwerking. Volgens de experts kan er door het creëren van goede combinaties tussen zorg, welzijn en kunst optimaal gebruik gemaakt worden van elkaars expertise.

In alle interviews kwam naar voren dat duurzaamheid en continuïteit belangrijke uitgangspunten zijn bij het ontsluiten van aanbod voor de doelgroep. Ad hoc projecten en samenwerkingsverbanden verzanden vaak en leveren geen inschrijvingen op. De good practices bewijzen dat een structureel aanbod zorgt voor bekendheid van het aanbod in de regio, voor kwaliteitsverbetering en uitbreidingsmogelijkheden in de toekomst.

Het analysemodel dat op basis van deze resultaten is ontwikkeld is bruikbaar voor kunstencentra die met deze doelgroep aan de slag willen¹⁰¹. De 7 condities zijn hierin opgesplitst in 27 concrete voorwaarden om een optimale toegankelijkheid te realiseren voor de doelgroep. Het biedt concrete handvatten waardoor een kunstencentrum gericht en gestructureerd te werk kan gaan.

Daarnaast biedt het ook een format om met andere bijzondere doelgroepen aan de slag te gaan, en kunnen ook andere culturele instellingen zoals club- en buurthuizen hiermee werken.

¹⁰⁰ Hoofdstuk 4.2, pagina 24.

¹⁰¹ Bijlage 8.3, pagina 64.

6.1.3 Beantwoording deelvraag 2:

In hoeverre zijn centra voor de kunsten in de regio Arnhem, Tiel en Nijmegen toegankelijk voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar?

Uit de resultaten van de toegankelijkheidsanalyse¹⁰² aan de hand van het analysemodel blijkt dat de toegankelijkheid van de ondervraagde kunstencentra voor de doelgroep varieert van zeer matig tot optimaal.

Het Kunstbedrijf Arnhem heeft in 2009 op eigen initiatief een afdeling opgericht voor mensen met een zorgachtergrond genaamd KOM-Arnhem. KOM-Arnhem is optimaal toegankelijk en werkt vanuit een expliciet beleidsplan gericht op deelname van mensen met een beperking. Daarnaast nemen zij het voortouw om een KOM-Gelderland op te richten. Een zeer positieve ontwikkeling aangezien andere kunstencentra zich hierbij kunnen aansluiten waardoor overal de goede toegankelijkheid van KOM gerealiseerd kan worden en er een basisinfrastructuur aangelegd kan worden. Hun ambitie is om in 2012 in elke grote gemeente in Gelderland een KOM-afdeling te starten, waardoor zij een landelijke voortrekker zijn op dit gebied.

Op het moment van dataverzameling bleek dat er bij 3 van de 9 kunstencentra een apart aanbod is voor de doelgroep en dat 2 kunstencentra bezig waren met het ontsluiten van hun aanbod of het ontwikkelen van aanbod voor de doelgroep. De overige kunstencentra gaven aan de doelgroep niet of wellicht ongemerkt in huis te hebben. Uit de gegevens blijkt dat de overige kunstencentra tot op heden geen aandacht hebben besteed aan deze doelgroep waardoor een expliciete visie en beleid hierop ook ontbrak. Ook bij de kunstencentra die de doelgroep wél in huis hebben ontbreekt - op KOM-Arnhem na - een expliciete visie en beleid.

De discussie over het inclusie-ideaal kwam ook hier naar voren. Alleen KOM-Arnhem en de creatieve centra in Nijmegen streven inclusieve kunsteducatie na. De Nieuwe Muziekschool en Stichting ZO gaven aan het liefst integraal te werken. Redenen om niet inclusief te werken waren dat deelnemers dit zelf niet willen en omdat de niveauverschillen soms te groot zijn tussen het aparte aanbod en het reguliere aanbod. In het aparte aanbod kan aandacht geschonken worden aan hun kwetsbaarheid en goed afgestemd worden op de behoeften en mogelijkheden van deelnemers. KOM-Arnhem gaf aan dat het wel belangrijk is om inclusie na te streven vanuit het principe dat iedereen de mogelijkheid moet krijgen om 'gewoon' mee te kunnen doen. Ze gaven daarnaast wel aan dat de meeste deelnemers aan het integrale aanbod willen deelnemen en slechts een enkeling door wil stromen naar een reguliere cursus. Middels kortdurende participatieprojecten en een jaarlijks festival vindt er al wel veel vermenging plaats van mensen met en zonder beperking. Volgens KOM-Arnhem zeker een succes¹⁰³.

¹⁰² Hoofdstuk 5.1, pagina 33 & bijlage 8.3, pagina 64.

¹⁰³ Uit persoonlijke communicatie met E. Tremel en S. Kettelerij, docenten bij KOM-Arnhem.

6.1.4 Beantwoording deelvraag 3:

Van welke bestaande kennis, ervaring en ondersteuning kunnen centra voor de kunsten in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel gebruik maken om de toegankelijkheid voor mensen met een licht verstandelijke beperking te verbeteren?

De organisaties die in hoofdstuk 4.2¹⁰⁴ aan bod kwamen bieden kennis, ervaring en ondersteuning aan kunstencentra op verschillende vlakken. In onderstaande tabel wordt duidelijk gemaakt voor welke vorm van kennis, ervaring of ondersteuning kunstencentra terecht kunnen bij de verschillende organisaties.

Kennis, ervaring & ondersteuning	MEE GP	Edu-Art	Pro-Arts	KCG	Speciaal Onderwijs
Advies					
Coaching & scholing					
Kennis van de doelgroep					
Ervaring met de doelgroep					
Bemiddeling & ondersteuning					
Samenwerking					

Legenda

	Binnenschoolse kunsteducatie < 18 jaar
	Kunsteducatie 0 jaar <

Figuur 14. Kennis, ervaring & ondersteuning

Dit is slechts een globale inventarisatie. Hieruit blijkt dat er veel kennis, ervaring en ondersteuning aanwezig is maar niet in hoeverre dit ook optimaal wordt ingezet. Daarnaast kan er ook gebruik worden gemaakt van de expertise die bij kunstencentra aanwezig is, zoals bij KOM-Arnhem en andere good practices.

De samenwerkingen tussen bovenstaande organisaties en kunstencentra hebben uiteenlopende vormen, van incidentele contacten tot intensieve samenwerkingsverbanden. Knelpunten die werden genoemd op het gebied van samenwerkingen waren slechte ervaringen in het verleden, grote verschillen tussen visies en organisatieculturen en angst voor concurrentie. Aan de andere kant werd gesteld dat duurzame samenwerkingen essentieel zijn in dit kader zoals de good practice van KOM-Arnhem¹⁰⁵ ook bewijst.

Er is niet onderzocht hoe de samenwerkingen het beste vormgegeven kunnen worden om ook echt een klimaat te realiseren waarbij er optimaal gebruik wordt gemaakt van elkaars expertise en de toegankelijkheid verbeterd wordt voor de doelgroep. Het zou interessant en waardevol zijn om dit verder te onderzoeken.

¹⁰⁴ Hoofdstuk 4.2, paragraaf 4.2.1, pagina 29.

¹⁰⁵ Hoofdstuk 4.1, pagina 21.

6.1.5 Beantwoording hoofdvraag & aanbevelingen

Hoe kan de toegankelijkheid bij centra voor de kunsten in de regio Arnhem, Nijmegen en Tiel verbeterd worden voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar?

Er zit een kloof tussen de ideale situatie en de praktijk. Het onderzochte cultuurbeleid bij de provincie en gemeenten pleit voor toegankelijke kunsteducatie voor iedereen¹⁰⁶. Ook de experts en de respondenten bij kunstencentra zijn het erover eens dat mensen met een licht verstandelijke beperking de mogelijkheden moeten krijgen om mee te kunnen doen. In de praktijk blijkt echter dat de concrete acties om dit te realiseren een vrijblijvend karakter hebben en dat inspanningen voor de doelgroep afhangen van de bevoegdheid van mensen. Om de kloof van ideaal versus praktijk te dichten kunnen we ons afvragen in hoeverre het meer verplicht moet worden vanuit rechtvaardigheidsprincipes om toegankelijke kunsteducatie te realiseren. Of kiezen we ervoor om inspanningen voor de doelgroep over te laten aan de bevoegdheid van mensen en moet de ideale situatie worden bijgesteld?

De initiatieven die in Gelderland zijn ontstaan, zoals het *KOM-Arnhem*, de projecten *Vinden en Verbinden*, *Netwerk Kunst Inclusief* en *Kunst en Cultuur Speciaal* moeten zorgen voor meer verankering en minder vrijblijvendheid. KOM-Arnhem bewijst dat je met een expliciet beleidsplan en structurele samenwerkingen kunt zorgen voor die borging. De overige initiatieven worden middels projectsubsidies gefinancierd door de provincie Gelderland maar het is de vraag in hoeverre de inspanningen gaan leiden tot meer verankering na de projectperiode, dat is aan de organisaties zelf. De aanwezige 'tools' zijn er al, zoals mogelijkheden tot bijscholing van docenten en bronnen voor kennis, ervaring en ondersteuning waar uit geput kan worden.

Om te zorgen voor een goede toegankelijkheid zijn extra inspanningen nodig en wellicht ook een vernieuwde samenwerkingsstructuur. Er is meer onderzoek nodig om erachter te komen hoe deze projecten ook na hun sluitingsdatum kunnen doorwerken.

Het belangrijkste is dat de doelgroep de mogelijkheid krijgt om aan actieve kunstbeoefening te doen zoals hij of zij dat wenst. De een zal hierbij kiezen voor de muziekclub binnen een zorginstelling, de ander wil deelnemen aan een apart aanbod bij een regulier kunstencentrum of juist binnen een reguliere theatergroep. Het hele pallet van exclusieve kunsteducatie naar inclusieve kunsteducatie toe dient hiervoor toegankelijk te zijn zodat de doelgroep gestimuleerd en ondersteund wordt om zélf kan onderzoeken waar hij of zij zich het best kan ontplooien.

De volgende aanbevelingen dragen bij aan het realiseren van een betere toegankelijkheid bij reguliere kunstencentra voor de doelgroep. De aanbevelingen doen een beroep op de mensen die bij kunstencentra werken, waarbij niet wordt uitgegaan van de bevoegdheid met de doelgroep maar juist vanuit de plicht om ook voor hen toegankelijk te zijn. Dit neemt overigens niet weg dat ook de gemeenten, de provincie en landelijke kennisorganisaties op het gebied van kunst & cultuur een verantwoordelijkheid hebben om te zorgen voor toegankelijke kunsteducatie.

¹⁰⁶ Hoofdstuk 3.3, paragraaf 3.3.2 & 3.3.3, pagina 15-19.

AANBEVELING 1: GEWOON DOEN!

Een kunstencentrum kan de toegankelijkheid voor mensen met een licht verstandelijke beperking vanaf 18 jaar verbeteren door visie en beleid te ontwikkelen aan de hand van het verandermodel¹⁰⁷. Aandachtspunten hierbij zijn:

- Behoeftedonderzoek doen bij de doelgroep.
- Het expliciet maken van een visie op integrale of inclusieve kunsteducatie voor de doelgroep¹⁰⁸.
- De omgeving in kaart brengen. Welke organisaties doen wat? Waar kun je op inhaken of mee samenwerken? Vergeet daarbij niet het speciaal onderwijs aangezien zij de doelgroep op jongere leeftijd al kunnen stimuleren om aan kunstbeoefening te doen.
- Kunstencentra hoeven niet opnieuw het wiel uit te vinden. Maak daarom gebruik van de good practices en de expertise die er al is. Zoek aansluiting bij KOM-Gelderland als dat mogelijk is¹⁰⁹.
- Beleidsplan ontwikkelen, waar de condities voor het realiseren van een goede toegankelijkheid in opgenomen worden¹¹⁰.
- Het beleid uitvoeren en middels tussentijds evaluaties eventueel bijstellen, daarbij inspelen op veranderingen¹¹¹.

AANBEVELING 2: VERBIND SEGREGAAL EN INTEGRAAL AANBOD!

De toeleiding van de doelgroep naar reguliere kunstencentra gebeurt momenteel voornamelijk via contactpersonen in het speciaal onderwijs en zorg- en welzijnsinstellingen¹¹².

Een optie die binnen dit onderzoek niet is onderzocht is de toeleiding vanuit het segregale aanbod waar mensen met een licht verstandelijke beperking aan deelnemen. Hiermee wordt het kunsteducatief aanbod bedoeld dat specifiek voor mensen met een beperking door speciale instellingen wordt gefaciliteerd, veelal stichtingen¹¹³. Circustheater Stoffel is hier een voorbeeld van en timmert momenteel aan de weg om de verbinding te leggen met het reguliere circuit¹¹⁴. Het zou interessant zijn om de mogelijkheden hiervan te onderzoeken.

Als een inclusieve samenleving wordt nagestreefd dan is het aannemelijk om te concluderen dat er voor wie daar behoefte aan heeft, toeleiding plaatsvindt naar het reguliere circuit. Een aanbeveling aan kunstencentra is dan ook om te onderzoeken of het mogelijk is om samenwerkingen aan te gaan met instellingen die segregationeel aanbod faciliteren en wellicht zelfs de verbinding met het exclusieve aanbod te leggen. Via die weg kunnen meer mogelijkheden voor de doelgroep gerealiseerd worden middels doorlopende leerlijnen:

Stap 1 Exclusie	Deelname aan aanbod binnen afgezonderde zorginstellingen ¹¹⁵
Stap 2 Segregatie	Deelname aan speciaal aanbod bij speciale instellingen
Stap 3 Integratie	Deelname aan speciaal aanbod bij reguliere instellingen
Stap 4 Inclusie	Deelname aan het reguliere aanbod bij reguliere instellingen

De verbinding tussen deze vormen van kunsteducatie zorgt voor een betere afstemming van het aanbod en komt optimaal tegemoet aan de vraag van de doelgroep, waarbij reguliere kunstencentra zorgdragen voor stap 3 en 4.

¹⁰⁷ Hoofdstuk 5.3, pagina 39.

¹⁰⁸ Hoofdstuk 3.3, paragraaf 3.3.1, pagina 15.

¹⁰⁹ Hoofdstuk 4.1, pagina 21.

¹¹⁰ Bijlage 8.3, pagina 64.

¹¹¹ Hoofdstuk 5.3, pagina 39.

¹¹² Hoofdstuk 4.1, pagina 21 & bijlage 8.7, pagina 72.

¹¹³ Segregationeel aanbod is te vinden op www.vrijtijdsportaal.nl

¹¹⁴ Bijlage 8.7, pagina 72.

AANBEVELING 3: DOE EEN BEROEP OP OVERHEDEN & KENNISORGANISATIES!

Tenslotte is het ook belangrijk om als kunstencentrum signalen af te geven aan de provincie, gemeenten en kennisorganisaties als het KCG, Edu-Art, Kunstfactor en Cultuurnetwerk, zodat zij de kunstencentra en ook de betrokken organisaties financieel kunnen (blijven) stimuleren en/of expliciet kunnen ondersteunen. Stel hiervoor bijvoorbeeld een aandachtfunctionaris aan. Het afgeven van signalen is een eerste stap om verder te werken aan verankering.

Zo zouden er vervolgens prestatieafspraken gemaakt kunnen worden tussen gemeenten en kunstencentra om beleid te voeren op de participatie van mensen met een licht verstandelijke beperking. Daar zou bij gemeenten ook ondersteuning kunnen komen vanuit de Wmo. Zodra gemeenten dit structureel stimuleren, (financieel) ondersteunen en evalueren met kunstencentra kan er een klimaat ontstaan waarbij het voor de doelgroep steeds vanzelfsprekender wordt om deel te nemen aan kunst en cultuur bij reguliere instellingen. Kennisorganisaties kunnen daarnaast zorgen voor de ontwikkeling van expertise en het belang van kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking (en andere speciale doelgroepen) meer onder de aandacht brengen. De spreekwoordelijke 'olievlekwerking' zal hierdoor zeker in werking treden.

7.LITERATUURLIJST

Boeken

- Hermesen, P., Keukens, R., & van der Meer, J. (2011). *Mensen met een verstandelijke beperking*. Deventer: Van Tricht Uitgeverij.
- Kunstbedrijf Arnhem (2010). *KOMpositie in beeld. Afstudeerproject over de behoeften van mensen met een zorgachtergrond op het gebied van kunstparticipatie*. Nijmegen: Kunstbedrijf Arnhem.
- Kunstbedrijf Arnhem (2009). *Beleidsplan Kunst Ontmoeten Meedoen*. Arnhem: Kunstbedrijf Arnhem.
- Kröber, H.R. Th., & Dongen, H.J. van (2011). *Sociale inclusie. Mensen met een verstandelijke beperking en kwaliteit van bestaan*. Amsterdam: Nelissen.
- Kunstfactor & Stichting Special Arts (2011). *Erkend talent. Podiumkunsten voor en door mensen met een handicap*. Hasselt: Lochemdrukk.
- Leeuwen, A.B. van (2007). *Tussen apart en samen. Een exploratief onderzoek vanuit een leerplankundig perspectief*. Enschede: SLO.
- Lingsma, M., Boers, A. (2009). *Help! Ik leid een verandering*. Utrecht: Multi Media Coach BV.
- Loeffen, et. al. (2010). *Kansen in kunst. Kunst door mensen met speciale wensen*. Utrecht: Hogeschool Utrecht – Kenniscentrum Sociale Innovatie.
- Monsma, D. (2008). *Kijk ik kan zilver maken*. Rotterdam: Uitgeverij Lemniscaat.
- Nussbaum, M. (2006). *Grensgebieden van het recht*. Amsterdam: Ambo.
- Ruiter, J. de (1999). *Kunsteducatie en verstandelijk gehandicapten*. Utrecht: LOKV.
- Steman, C. en Gennep, A. van (1997). *Supported living*. Utrecht: NIZW
- Voort, P. van der, Ormondt, F. van (2011). *Het innovatieboek. Gids voor innoveren en innovatiemanagement*. Den Haag: Sdu Uitgevers BV.

Tijdschriftartikelen

- Bruijn, P. de (2009). Kunst Inclusief. Van creatieve tijdsbesteding tot persoonlijke groei. *pArt*, 4, pp.22-23.
- Es, H. van (2008). Visie op.. Deuren en vensters open. Kennismaking met Toinette Loeffen. *pArt*, 3, pp.3-5.
- Es, H. van (2008). Visie op.. Mooie dingen doen... met ambitie. Kennismaking met Jan Ensink. *pArt*, 4, pp.3-5.
- Loeffen, T. (2009). Tijd om de drempel te slechten. *Kunstconnected*, 13, 4-6.
- Meel, K. van (2009). Bevlogenheid in het Koorenhuis. *pArt*, 1, pp.24-26.
- Roerdinkholder, J. (2010). Inclusie: iedereen is welkom. *Heart & society*, 4, pp.4-5.
- Heide, M. van der (2009). Theater Totaal, muziek en theater voor mensen met een verstandelijke beperking. *Kunstzone*, 6, pp.22-23.
- Twaalfhoven, M. (2009). Hoog tijd voor meer cultuureducatie in het speciaal basisonderwijs. *Bulletin Cultuur en school*, 57, pp.12-17.

Online publicaties

- Bamford, A. (2007). *Netwerken en verbindingen: Arts and cultural education in the Netherlands*. Verkregen op 21 september via <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2007/11/13/rapport-netwerken-en-verbindingen-arts-and-cultural-education-in-the-netherlands.html>
- Canon Cultuurcel (2009). *Buitengewoon ! Dag van de cultuureducatie 2009*. Verkregen op 21 september 2011 via http://www.canoncultuurcel.be/uploads/doc/8ce8a50f39e4ea4a524edce_prog_www_20081205.pdf
- Cultuurnetwerk (2009). *Kunsteducatie voor mensen met een beperking*. Verkregen op 21 september 2011 via

- http://www.cultuurnetwerk.nl/producten_en_diensten/eerdere_evenementen/verslagen/20090611%20verslag%20GentVI%202009%20ill.pdf
- Cultuurnetwerk (2009). *Zicht op... speciaal onderwijs en cultuureducatie*. Verkregen op 21 september 2011 via http://www.cultuurnetwerk.nl/producten_en_diensten/publicaties/pdf/Zicht%20op_2009_1_2.pdf
- Gemeente Arnhem (2011). *Kadernota cultuur Arnhem. Uitgangspuntenbrief*. Verkregen op 27 september 2011 via <http://www.arnhem.nl/dsresource?objectid=114404>
- Gemeente Druten (2009). *Cultuurnota 2009-2012*. Verkregen op 27 september 2011 via <http://www.druten.nl/index.php?simaction=content&pagid=440&mediumid=4>
- Gemeente Heumen (2008). *Beleidsplan maatschappelijke ondersteuning en gezondheid*. Verkregen op 27 september 2011 via <http://www.heumen.nl/websites/common/download.asp?PropId=352>
- Gemeente Lingewaard (2009). *Cultuur is meer dan je ziet! Cultuurnota Lingewaard 2009-2015*. Verkregen op 27 september 2011 via <http://www.lingewaard.nl/websites/common/download.asp?PropId=7553>
- Gemeente Nijmegen (2008). *Op Koers. Cultuur aan de Waal 2008-2011*. Verkregen op 3 oktober 2011 via http://www2.nijmegen.nl/zoek/_pid/center1?searchText=cultuurnota
- Gemeente Overbetuwe (2009). *Overbetuwe Cultureel. Cultuurbeleid 2009-2015*. Verkregen op 27 september 2011 via http://www.overbetuwe.nl/Sport_recreatie_en_toerisme
- Gemeente Tiel (2007). *Promotie en Participatie. Cultuurnota 2007-2010*. Verkregen op 27 september 2011 via <http://www.tiel.nl/Default.asp?A1PID=2845PDA1&A1SID=271698201150>
- Kal, D. (2008). *Kwartiermaken voor mensen met een verstandelijke beperking in Amsterdam Oud West. Good practice*. Verkregen op 21 oktober 2011 via <http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/categorie/kwartiermaken-voor-mensen-verstandelijke-beperking>
- Kal, D., Vesseur, J. (2003). *Dat het gewoon is dat we er zijn*. Verkregen op 21 september 2011 via <http://www.kwartiermaken.nl/publicaties/dat-het-gewoon-is-dat-we-er-zijn>
- Kunstencentrum de Stroming (2011). *Beleidsplan 2011-2014 'Voortvarend met de stroming mee'*. Verkregen op 22 december 2011 per mail van H. Barten (directeur Kunstencentrum de Stroming).
- Kunstencentrum de Stroming (2008). *Beleidsplan 2008-2010 'met de stroming mee'*. Verkregen op 21 december 2011 via <http://www.destroming.nl/images/pdf/Beleidsplan.pdf>
- MEE Gelderse Poort (2011). *Strategische Koers 2011-2015*. Verkregen op 11 april 2012 via <http://www.meegeldersepoort.nl/Portals/0/Bestanden/strategische%20koers%202011-2015.pdf>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011). *Meer dan kwaliteit. Een nieuwe visie op cultuurbeleid*. Verkregen op 25 oktober 2011 via <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kunst-en-cultuur/documenten-en-publicaties/notas/2011/06/10/meer-dan-kwaliteit-een-nieuwe-visie-op-cultuurbeleid.html>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2007). *Kunst van leven; hoofdlijnen cultuurbeleid*. Verkregen op 21 september via <http://www.cultuursubsidie.nl/downloads%20OCW/Kunst%20van%20Leven.pdf>
- Open academie Bemmelen (2011). *Beleidsplan 2011-2014. De onweerstaanbare verleiding om van kunst te genieten*. Verkregen op 2 december 2011 via <http://www.openacademie.nl/organisatie.html>
- Provincie Gelderland (2009). *Meer verbindingen. Cultuurbeleid provincie Gelderland 2009-2012*. Verkregen op 4 oktober 2011 via http://www.gelderland.nl/Documenten/Themas/Cultuur/Cultuur_Beleidskader_2009_2012.pdf

Websites

Centra voor de Kunsten

www.circustheaterstoffer.nl
www.creatiefcentrumelst.nl
<http://creatiefcentrumnijmegen-zuid>
www.delindenberg.com
www.denieuwemuzeischool.nl
www.destroming.nl
<http://jacobiberg.nl>
<http://kom-arnhem.nl>
www.kunstbedrijfarnhem.nl
www.koorenhuis.nl
www.openacademie.nl
www.plantage.info
www.openacademie.nl
www.plantage.info
www.stichtingzo.nl
www.tklooster.nl
www.wherelant.nl

Speciaal onderwijs

www.deonderwijsspecialisten.nl
<http://www.lvc3.nl>

Overige organisaties

www.cultuurnetwerk.nl
www.edu-art.eu
www.kcg.nl
www.kunstfactor.nl
www.kunstinclusief.nl
www.kwartiermaken.nl
www.meegeldersepoort.nl
www.pro-arts.nl
www.specialarts.nl
www.vrijtijdsportaal.nl

Gemeenten

www.arnhem.nl
www.druten.nl
www.lingewaard.nl
www.nijmegen.nl
www.overbetuwe.nl
www.tiel.nl
www.wijchen.nl

Overig

www.gelderland.nl
www.rijksoverheid.nl
www.swoa.nl
www.theaterbureau derodeloper.nl

8. BIJLAGEN

BIJLAGE 8.1 OVERZICHT EXPERTS

De volgende experts zijn geïnterviewd voor dit onderzoek.

Eén expert vanuit de provincie Gelderland over het project Vinden & Verbinden:

Floor Viveen Programma adviseur cultuur bij de provincie Gelderland

Zes experts vanuit MEE Gelderse Poort zijn geïnterviewd over het project Vinden & Verbinden middels een groepsinterview en een gestructureerde vragenlijst:

Angelika Herben: Projectleider Vinden & Verbinden
Ineke Kleinpenning: Vrijtijdsconsulent MEE Gelderse Poort Arnhem
Marianne Spaan: Consulent MEE Gelderse Poort Arnhem
Marian van Wel: Vrijtijdsconsulent MEE Gelderse Poort Nijmegen
Mariska Braakhekke: Consulent MEE Gelderse Poort Nijmegen
Jolanda Heijmans: Consulent MEE Gelderse Poort Tiel

Drie experts over het toegankelijk maken van kunst- en cultuureducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking:

Jean Pierre Wilken: Lector Participatie, Zorg en Ondersteuning aan de Hogeschool Utrecht, en eindverantwoordelijke van het onderzoek *Kunst Inclusief* (2010).
Doortje Kal: Bijzonder lector Kwartiermaken aan de Hogeschool Utrecht en eindverantwoordelijke van het onderzoek *Kunst Inclusief* (2010).
Jonaske de Ruiter: Directeur stichting ateliers en galerie Leonardo da Vinci en auteur van *Kunsteducatie en verstandelijke gehandicapten* (1999).

Zes experts over cultuureducatie in het speciaal onderwijs:

Nico Teunissen: Projectleider Kunst en Cultuur Speciaal bij de Onderwijsspecialisten.
Leon Portier: Kunstvakdocent bij de Werkenrodeschool cluster 3.
Margot Ufkes & Projectleiders stichting Pro-Arts voor
Suzanne Drabbe: kunst en cultuur in het praktijkonderwijs.
Yvonne Drissen & Yvonne Drissen is hoofd ontwikkeling en onderzoek.
Marian Meeuwssen: Marian Meeuwssen is adviseur voortgezet onderwijs. Samen met Eddy Melenhorst, adviseur primair onderwijs, vormen zij een expertgroep voor het speciaal onderwijs bij Edu-Art.

Twee experts vanuit koepelorganisaties KCG en Kunstfactor over amateurkunst en kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking:

Elsbeth Rozenboom: Senior kunsteducatie, adviseur theater en projectleider *Netwerk Kunst Inclusief* bij het KCG (Gelders kenniscentrum voor kunst en cultuur).
Robbert Baars: Adviseur theater bij Kunstfactor en betrokken bij amateurkunst voor mensen met een beperking.

Vier experts vanuit hun eigen good-practices (over succesvolle deelname aan kunsteducatie van mensen met een licht verstandelijke beperking):

Marijke Licher: Directeur kunstencentrum 't Klooster in Harderwijk.
Jantine Geels: Projectleider Speciale Doelgroepen bij kunstencentrum Wherelant in Purmerend.
(per e-mail)
Erik Schulp: Projectmanager Speciale Doelgroepen bij kunstencentrum Het Koorenhuis in Den Haag.
(per e-mail)
Stefke de Wit: Directeur Circustheater Stoffel in Nijmegen

BIJLAGE 8.2 INTERVIEWS MET EXPERTS

Deze bijlage bevat de volgende interviews:

THEMA

TITEL

Vinden en Verbinden

62 a. Provincie Gelderland	<i>Gelderland vindt en verbindt</i>
62 b. MEE Gelderse Poort	<i>Vinden & Verbinden</i>

Toegankelijke kunsteducatie

62 d. Kunst Inclusief	<i>Visie op toegankelijke kunsteducatie</i>
62 f. Kwartiermaken	<i>Sluit aan bij de ander</i>
62 g. Atelier Leonardo da Vinci	<i>Kansen voor toegankelijke kunsteducatie</i>

Cultuureducatie in het speciaal onderwijs

62 i. De onderwijsspecialisten	<i>Kunst en cultuur speciaal</i>
62 j. De Werkenrode School	<i>Kunstzinnig cluster 3</i>
62 k. Pro-Arts	<i>Kunsteducatie in de praktijk(scholen)</i>
62 l. Edu-Art	<i>Op weg naar verankering van kunst en cultuur</i>

Koepelorganisaties

62 m. KCG	<i>Kunst inclusief in Gelderland</i>
62 n. Kunstfactor	<i>Goed voorbeeld doet goed volgen</i>

Good practices

62 o. 't Klooster	<i>Kunsteducatie voor mensen met een beperking niks nieuws</i>
62 p. Wherelant	<i>Fijn om in huis te hebben</i>
62 q. Koorenhuis	<i>Een bloeiend aanbod</i>
62 r. Circustheater Stoffel	<i>Succeservaringen middels circustheater</i>

Gelderland vindt en verbindt

ARNHEM, 25 oktober 2011. Het project Vinden en Verbinden dat wordt uitgevoerd door MEE Gelderse Poort, wordt gefinancierd door de provincie Gelderland. Wat zijn hun redenen om dit project te steunen en wat willen ze ermee bereiken? F. Viveen, programma adviseur kunst en cultuur bij de provincie Gelderland, vertelt over de beweegredenen vanuit de provincie.

Hoe is het project Vinden en Verbinden in samenwerking met de provincie Gelderland tot stand gekomen?

Het idee voor een dergelijk project is begonnen bij gedeputeerde Hans Esmeijer (red. sinds april 2011 is dit Annemieke Traag). Hij zocht constant naar (nieuwe) verbindingen tussen cultuur, zorg en sport. Zo werd er een eerste opdracht bij MEE Gelderse Poort neergelegd om eens te kijken wat er op het gebied van cultuurparticipatie voor mensen met een verstandelijke beperking gebeurt. Vanuit deze opdracht werd het symposium 'Gelderland maakt het verschil' (red. 2008) georganiseerd. Hier kwamen concrete vragen en knelpunten naar voren op het gebied van cultuurparticipatie voor mensen met een beperking. Hierna volgde een expertmeeting (red. 2009) waar ook over dit thema werd gesproken. Er kwam uit naar voren dat er behoefte is aan maatwerk bij bestaande organisaties en niet aan een nieuwe instelling voor mensen met een beperking. Ook in verband met de Wmo is het de bedoeling dat mensen met een beperking bijvoorbeeld via kunst en cultuur deel kunnen nemen aan de samenleving. MEE Gelderse Poort kan de doelgroep bereiken en de vraag van mensen met een beperking in kaart brengen. MEE Gelderse Poort heeft daarom het projectplan Vinden en Verbinden ontwikkeld en in overleg met de provincie is deze uiteindelijk goedgekeurd. Samen met het project Kunst en Cultuur Speciaal van de Onderwijsspecialisten en een project op het gebied van deskundigheidsbevordering bij docenten van het KCG is het project Vinden en Verbinden gestart in 2010.

Wat is de reden dat dit project tot stand is gekomen? Binnen welk beleidskader is dit project verankerd?

De provincie Gelderland wil dat iedereen mee kan doen aan kunst en cultuur,

zeker ook de doelgroepen waarbij dit niet vanzelfsprekend is, zoals mensen met een verstandelijke beperking. Juist kunst en cultuur is hierbij een goede tijdsbesteding aangezien het de mensen aanspreekt op hun krachten en niet hun beperkingen.

Gelderland heeft altijd veel geïnvesteerd in kunst en cultuur (educatie). Wij voeren wat dat betreft een autonoom beleid wat inhoudt dat wij zelf bepalen hoeveel geld en tijd wij in kunst en cultuur willen investeren en welke specifieke doelen we willen behalen. Dit hangt samen met de bevoegdheid van gedeputeerden en medewerkers om zich in te willen zetten voor kunst en cultuur.

Daarnaast wordt het project mede gefinancierd door het Fonds voor Cultuurparticipatie middels een 50-50 match-regeling.

Wat is de rol van de provincie binnen dit project?

De provincie volgt de ontwikkelingen van het project en kan waar nodig advies geven en ondersteuning bieden. Daarnaast financiert de provincie het project.

Wat hoopt de provincie met dit project te bereiken? Wat is jullie belang?

Verankering. Vooral omdat het cultuurbeleid na 2012 een andere wending zal nemen in verband met de bezuinigingen. Wij zullen hoogstwaarschijnlijk niet meer investeren in dergelijke projecten en daarom is het van belang dat dit project ervoor zal zorgen dat het beklijft bij MEE Gelderse Poort, maar ook bij de Onderwijsspecialisten en het KCG. Het heeft als uiteindelijk doel dat mensen met een verstandelijke beperking de mogelijkheid krijgen om mee te doen aan kunstzinnige en culturele activiteiten en dat zij op maat begeleid kunnen worden.

De provincie wil daarom met dit project zoveel mogelijk stimuleren om vraag

en aanbod op elkaar aan te laten sluiten.

Ik refereer aan een citaat van Hans Esmeijer: 'Waar zorg en cultuur elkaar ontmoeten ontstaat (meer) welzijn.' Kunst en cultuur heeft volgens de provincie een positieve werking op het welzijn van mensen, en dus ook op mensen met een beperking.

Worden soortgelijke projecten ook landelijk of regionaal uitgevoerd?

Voor zover ik weet is de provincie Gelderland de enige provincie die een dergelijk project stimuleert. Het Fonds voor Cultuurparticipatie toont interesse in het project omdat zij aan de gang gaan met nieuwe subsidieregelingen. Ook Kunstfactor is geïnteresseerd in het project; wellicht dat er in de toekomst meer initiatieven gaan ontstaan.

Vinden & Verbinden

27 oktober 2011 - De werkgroep van het project Vinden & Verbinden, bestaande uit projectleider A. Herben, I. Kleinpenning, J. Heijmans, M. Braakhekke, M. Spaan en M. van Wel, zet zich in voor de cultuurparticipatie van mensen met een beperking. Zij vertellen over hun visie en ervaringen rondom het project.

Wat is jullie visie vanuit MEE Gelderse Poort op kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking?

Heijmans: Onze visie is dat iedereen kunsteducatie moet kunnen krijgen en dat gewoon moet wat gewoon kan. Dus kan iemand meedoen in een 'gewone' groep, dan zullen we dat zeker stimuleren. Maar redt iemand dit niet, dan proberen we een aangepaste vorm te vinden die aansluit bij de mogelijkheden van de cliënt.

Spaan: Iedereen moet kunnen meedoen, mits de vraag reëel is. De lvg doelgroep (red. licht verstandelijk gehandicapten) is een lastige groep, omdat zij meestal ontkennen dat er iets met hen aan de hand is. Een eerlijke benadering is nodig, aangeven dat ze niet echt alles helemaal alleen kunnen. Normaal wat kan, speciaal wat moet. De lvg doelgroep zal niet willen aansluiten bij projecten voor verstandelijk beperkten, maar kan niet zomaar aansluiten bij regulier. Goed kijken naar wat wel/niet haalbaar is.

Kleinpenning: Naast de problematiek moet er ook aandacht zijn voor het welbevinden, het welzijn voor/van mensen met een beperking. Het project Vinden & Verbinden is een onderdeel van het beleid van MEE GP en door de directie/management ingezet.

Wat is de rol van MEE als het gaat om kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking?

Herben: Wij proberen de cliënten in hun eigen kracht te zetten en te faciliteren om deel te nemen aan kunsteducatie; waar zorg en kunst samen komen neemt welzijn toe.

Van Wel: Signaleren van wensen van doelgroep, verbindingen leggen tussen de doelgroep en de aanbieders (lieft dus aansluiten bij de bestaande organisaties), organisatorische integratie

(werkt het beste), deskundigheidsbevordering van de vrijwilligers/organisaties, normaliseren, beeldvorming, kijken naar de aanpassingen die nodig zijn om het aanbod geschikt te maken voor de doelgroep.

Heijmans: Ik denk dat de rol van MEE is dat wij ondersteunen in het mogelijk maken van deze educatie. Dus dat we mensen met een beperking op de hoogte brengen van het aanbod, dat we deskundigheidsbevordering kunnen bieden aan organisaties die de educatie aanbieden en dat we kunnen proberen drempels te verlagen voor mensen met een beperking door bijvoorbeeld de eerste keer mee te gaan.

Kleinpenning, Braakhekke & Spaan: Informeren – Attenderen – Stimuleren – Enthousiasmeren – Ondersteunen – Contacten leggen – Voorlichten – Informeren - Drempels verlagen – Stimuleren - Begeleiden/meegaan - Evalueren.

Met wie werken jullie als MEE samen op dit gebied en hoe verloopt deze samenwerking?

Kleinpenning: Samenwerking met de Centra voor de Kunsten in Provincie Gelderland, speciaal Onderwijs, MEE organisaties in Gelderland, KCG, incidenteel met verenigingen/stichtingen die een aanbod hebben voor mensen met een beperking of waar mensen met een beperking op verzoek mee kunnen doen.

Goede contacten met Edu-art, Kunstfactor, Special Arts en werkplaatsen/activiteitscentra gericht op Kunst en Cultuur in de provincie Gelderland.

Spaan: Participatiecoaches van Arnhem, Rijnstad, buurthuis medewerkers, gemeentewerkers (voor vergoedingen).

Van Wel: In Nijmegen samenwerking met speciale aanbieders GVO en

Trias. In het verleden al projecten opgezet met de Lindenberg en Tandem welzijnsorganisatie (MLK muziekband voor jongeren).

Heijmans: In Tiel werken we samen met de ZMLK school, praktijkonderwijs, plaatselijke organisaties, combinatiefunctionaris cultuur, enz. De samenwerking gaat de ene keer soepeler dan de andere keer. Ik merk dat er vaak veel gepraat wordt, voordat er echt tot actie gekomen wordt.

Wat zijn tot zijn tot nu toe jullie ervaringen met het project Vinden en Verbinden?

Herben: Het komt moeizaam op gang. Men vindt het lastig; als men toegevoegde waarde ziet is het pas overtuigend.

Kleinpenning: Intern loopt het nog moeizaam, bij een aantal consultants is het een structureel onderdeel van hun werk maar ik denk dat het bij een groot deel nog niet een onderdeel is van hun werkzaamheden.

Heijmans: Mijn ervaring is dat het toch wel een moeizaam project is. Collega's zijn er wel enthousiast over, maar in de praktijk blijft het niet hangen waardoor er nog onvoldoende aan cliënten wordt gevraagd hoe het zit met hun vrijetijdsbesteding. En aan de andere komt de doelgroep met wensen die ook weer lastig te realiseren zijn. Ik denk dat ook de doelen die gesteld zijn te hoog gegrepen zijn.

Van Wel: Financiën is een struikelblok. Met name de grote aanbieder in Nijmegen (de Lindenberg) hanteert forse contributies voor deelname. Om passief kunst en cultuur te beleven heb je te maken met wegvallende subsidies, dus toegangskaartjes worden voor de meeste mensen uit de doelgroep nagenoeg onbetaalbaar.

Kunst en cultuur is niet het meest voor de hand liggende aandachtsgebied bij de contacten tussen consultant en cliënt. Consulanten vinden het lastig om in de eerste kennismaking de switch te maken naar kunst/cultuur. Opstarten van nieuwe projecten verloopt stroef: Dreamwebs en t'Hert. Subsidieaanvragen hebben een lange tijd nodig. Enthousiasme van project-groepleden zou je het liefst meteen willen gebruiken. Het ijzer smeden als het heet is.

Wat zien jullie vanuit MEE aan knelpunten als het gaat om actieve kunstbeoefening van mensen met een licht verstandelijke beperking?

Herben: Onvoldoende geld/middelen en men herkent niet de beperking. De professionele organisaties zien het niet als kunst.

Kleinpenning: Ik zelf zie geen tot weinig knelpunten maar voor collega's zal het waarschijnlijk werkdruk, te weinig tijd kunnen zijn. En het zich niet hebben eigen gemaakt.

Heijmans: Knelpunten zijn binnen dit project voor mij dat het niet helemaal past binnen het werken bij MEE en dat veel organisaties toch op hun eigen eilandje werken. De verbindingen worden soms nog te weinig gelegd, doordat iedereen ook voor zijn eigen succes lijkt te gaan.

Braakhekke: Kosten (vaak hoog en cliënten hebben vaak te weinig geld of stellen andere prioriteiten), vervoer, beeldvorming (een simpele uitleg geven aan kunstbeoefening) duidelijk taal.

Spaan: Te hoge drempels om mee te doen, wordt als moeilijk beschouwd, iets wat niet haalbaar is. Praktische drempels zijn financiën, vervoer, locaties moeilijk te bereiken, geen maatje hebben om mee samen te gaan.

Wat zien jullie vanuit MEE aan mogelijkheden als het gaat om actieve kunstbeoefening van mensen met een licht verstandelijke beperking?

Herben: Iedereen moet mee kunnen doen. Dat is de Wmo gedachte dus het gaat goed komen.

Kleinpenning: Legio mogelijkheden, iedereen kan wel ergens mee doen. Je moet creatief kunnen denken en gebruik maken van je netwerk en die van collega's.

Heijmans: Ik denk dat er nog heel veel mogelijkheden zijn. De uitdagingen zijn voor mij om in 2012 zoveel mogelijk alle eilandjes met elkaar te verbinden, zodat er een structureel aanbod neergelegd wordt dat groter en breder is dan het huidige aanbod.

Braakhekke: Het creëren van samenwerkingsverbanden bij het reguliere aanbod/scholen en het welzijns werk. Cliënten enthousiast maken en laten ervaren wat het is om mee te doen met kunst activiteiten.

Spaan: Knelpunten zijn de werkdruk, wordt meer gecoacht op kwantiteit dan kwaliteit. Mogelijkheden: nog steeds de vrijheid om samen met de cliënt naar mogelijkheden/ontwikkelingen in vrije tijd te zoeken. Dan moet het wel slim omschreven worden.

Welke rol willen jullie als MEE (gaan) spelen als het gaat om cultuurparticipatie van mensen met een licht verstandelijke beperking?

Herben: De aanjager om iedereen te laten deelnemen en waar mogelijk faciliteren.

Van Wel: Kunst en cultuur zou een even voor de hand liggende keuze moeten zijn voor cliënten als sport en andere vrijetijdsbestedingsmogelijkheden. Deelname vanuit de doelgroep moet naar verhouding zijn, is nu nog zeker niet het geval. MEE kan nu een tijd aanjager zijn voor cultuurparticipatie. Daarna is het wel belangrijk, dat aanbieders zelf actief de doelgroep gaan benaderen en uitnodigen tot deelname.

Heijmans: Ik denk dat onze rol echt de verbinder moet zijn. Proberen de verschillende partijen bij elkaar te krijgen en zo een aanpak te creëren die breder is dan al het afzonderlijke.

Van Wel: Belangrijke rol om drempels te verlagen, meedoen mogelijk maken, verwijzen, verbindingen leggen tussen deelnemers en activiteiten.

Kleinpenning: De rol van stimulator! Focussen op de totale mens. Waar wordt iemand gelukkig van. Blijven kijken naar mogelijkheden, ondersteuning bieden bij het realiseren van een gewenste activiteit. Tevens de rol van aanjager, samenwerking tot stand brengen, het creëren van passend aanbod. Reguliere organisaties handvatten bieden in het omgaan met mensen met een beperkingen. Iedereen die wil moet, als vanzelfsprekend mee kunnen doen!

Visie op toegankelijke kunsteducatie

UTRECHT, 9 november 2011 - J.P. Wilken is lector Participatie, Zorg en Ondersteuning aan de Hogeschool Utrecht en als eindverantwoordelijke verbonden aan het landelijk onderzoek Kunst Inclusief.

Tijdens het interview is er uitvoerig gesproken over begrippen als visie, inclusie, toegankelijkheid en duurzaamheid. Onmisbaar om toegankelijke kunsteducatie te realiseren voor mensen met een beperking.

Wat is uw werkervaring op het gebied van kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking?

Ik heb vroeger in de zorg gewerkt. Nu ben ik lector Participatie, Zorg en Ondersteuning aan de Hogeschool Utrecht en eindverantwoordelijke van het onderzoek Kunst Inclusief.

Dit onderzoek was een initiatief van Special Arts, en werd door de Hogeschool Utrecht en de Hogeschool Arnhem en Nijmegen via subsidie van het Raakfonds uitgevoerd. Het boek *Kansen in kunst – Mensen met een beperking* en hun mogelijkheden voor kunstzinnige ontplooiing – is het resultaat van dit inventariserend onderzoek.

Wat is uw visie op (inclusieve) kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking?

Er is bij het onderzoek vooral gekeken naar visies uit de praktijk. Wat opviel was dat veel kunstencentra geen visie op papier hebben staan en dus zijn de visies van voorlopers bestudeerd.

Er waren twee visies te onderscheiden. Bij de een gaat het erom dat iedereen meedoet, aan kunst kan doen, het maakt niet uit waar en hoe. Mag dus ook beste apart georganiseerd worden. Daarnaast was er een visie waarbij alles wordt samengedaan. Alleen met goede redenen moet het apart georganiseerd worden.

De plek waar de kunstbeoefening plaatsvindt zegt veel over de visie. Zijn er veel mensen met een beperking in de omgeving of niet? Zijn de middelen aanwezig om inclusief te werken of een apart aanbod te realiseren?

Daarnaast hadden visies ook betrekking op het begrip kunstbeoefening en kwaliteit. Is het een vorm van dagbesteding of een vorm van kunstzinnige ontwikkeling? Ik benadruk dat het vooral belangrijk is om gezamenlijk een visie te expliciteren door de dialoog te starten met het team en te

luisteren naar de behoeften van de doelgroep. Het is essentieel om niet over de doelgroep te praten maar met hen. De groep waar het om gaat moet je centraal stellen.

Kunsteducatie moet er voor iedereen zijn. Het begrip inclusie hoeft niet perse te betekenen dat alles maar op één hoop moet. Iedereen is anders en heeft verschillende behoeften en wensen. Sommige mensen met een beperking willen graag aansluiten bij reguliere groepen, maar anderen juist niet. Je moet daarom uitgaan van deze behoeften en daarop aansluiten. Inclusie kan dan al ontstaan als mensen met een beperking van een plekje buiten de samenleving, bijvoorbeeld een atelier binnen de zorginstelling, naar een plekje binnen de samenleving gaan zoals naar een regulier kunstencentrum. Het is belangrijk dat deze omslag wel veilig en prettig blijft voor de doelgroep, waarbij rekening moet worden gehouden met hun kwetsbaarheid. Het begrip inclusie moet daarom ook naast het begrip diversiteit worden gelegd. Zodra mensen iets samen willen doen moet er eerst aansluiting ontstaan, anders werkt het niet. Ook moeten wij oppassen voor participatiedrang; iedereen die overal als zijnde zelfredzame burger alles maar moet kunnen. Soms moet je juist eerst iets exclusief maken voordat het inclusief mogelijk wordt. Dit begint met het luisteren naar de wensen en behoeften van de doelgroep.

Welke knelpunten ziet u in het culturele veld in het aanbieden van kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking?

Bij kleine centra voor de kunsten zijn middelen en mensen vaak knelpunten. Er moet veel gedaan worden met weinig mensen. Een oplossing hiervoor zou zijn om handige combinaties te maken met zorg en welzijn.

Ook opperden veel kunstencentra dat zij de doelgroep 'mensen met een beperking' allang in huis hebben. Het gaat echter om de doelgroepen waar je extra inspanning voor moet leveren, en daar moet visie en beleid voor worden ontwikkeld.

Welke mogelijkheden ziet u in het culturele veld in het aanbieden van kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking?

Wees zichtbaar en creëer een houding van bereidheid, wil en gastvrijheid voor de doelgroep. Zoek contact met verwijzers en zorg voor doorstrommogelijkheden binnen het kunstencentrum. Start de dialoog met het team en ontwikkel een visie en beleid. Dat is de basis van waaruit je verder werkt.

Waar moet een toegankelijk en duurzaam aanbod voor mensen met een licht verstandelijke beperking bij kunstencentra aan voldoen?

Toegankelijkheid heeft te maken met goede informatievoorzieningen, gastvrijheid, veiligheid, fysieke toegankelijkheid, psychische toegankelijkheid als sfeer en rust, goede communicatie en begeleiding.

Duurzaamheid heeft te maken met het onderhouden van relaties met zorg, welzijn en onderwijs, voortdurend op maat blijven werken, als organisatie flexibel blijven en inspelen op veranderingen. Een advies hierbij is om een aandachtfunctionaris aan te stellen binnen het kunstencentrum die kan fungeren als contactpersoon en ervoor zorgt dat de aandacht voor deze doelgroep blijft bestaan.

Hoe kan er voor gezorgd worden dat een dergelijk aanbod overal een vast onderdeel wordt van het cultuurbeleid bij kunstencentra?

Er zijn verschillende push en pull strategieën om ervoor te zorgen dat kunstencentra aanbod ontwikkelen en

behouden voor mensen met een licht verstandelijke beperking. Je kunt van buitenaf prikkels geven, maar kunstencentra kunnen er van binnenuit ook mee beginnen.

Een inspanningsverplichting vanuit de gemeente is een goede strategie om ervoor te zorgen dat kunstencentra zich actief blijven inspannen voor deze doelgroep. We hebben geprobeerd de resultaten van het onderzoek onder de aandacht te brengen bij de VNG, maar dit is helaas niet gelukt.

Hoe meer de doelgroep in beeld komt,

hoe meer kunstencentra er ook wat mee moeten doen. De Wmo-adviesraad zou zich wat mij betreft actiever mogen inzetten op dit gebied.

Een laatste advies is om meer verbanden te leggen tussen zorg en cultuur, bijvoorbeeld door docenten van een kunstencentrum les te laten geven binnen het speciaal onderwijs en zorgateliers.

Hoe zie u de toekomst op het gebied van kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking?

Vanuit het VN-gedrag zijn openbare instellingen, en dus ook kunstencentra, verplicht om toegankelijk te zijn voor iedereen. Die druk zal dus blijven bestaan, ondanks de bezuinigingen.

Ik hoop op een olievlekwerking door alle initiatieven die er op dit gebied gebeuren. Het is een kwestie van een lange adem, maar ik zie tegelijkertijd ook al zo'n verschil met twintig jaar geleden.

Sluit aan bij de ander

UTRECHT, 20 oktober 2011 - D. Kal is pionier op het gebied van kwartiermaken, oftewel de weg vrijmaken voor mensen die moeilijk aansluiting vinden in de samenleving. D. Kal streeft naar een inclusieve samenleving en vertelt over haar ervaringen op dit gebied.

Wat zijn uw ervaringen op het gebied van kwartiermaken voor mensen met een verstandelijke beperking?

Ik heb onderzoek uitgevoerd voor Prisma over het kwartiermaken voor mensen met een verstandelijke beperking. Dit werd uitgevoerd in enkele wijken van Amsterdam, waarbij het doel was om de doorstroom van mensen met een verstandelijke beperking in buurtcentra en andere activiteitencentra te bevorderen.

Hierna is Karen Soeterik kwartiermaker geworden en ik heb haar werkzaamheden onderzocht en de good practices beschreven.

Ook ben ik bewindvoerder van iemand met een verstandelijke beperking; dit is een persoonlijke ervaring.

Wat waren hierbij knelpunten?

De doelgroep is vaak moeilijk te bereiken, vooral migranten met een verstandelijke beperking. Een deel is te vinden via welzijnsorganisaties en zorginstellingen maar dan nog is er een groep die niet wordt bereikt. Ik denk dat dit te wijten is aan het feit dat als mensen zich sowieso al niet 'welkom' voelen in de woonomgeving, dat voor hen de drempel om naar buiten toe te treden erg hoog is.

Het is ook vaak een moeilijk te definiëren doelgroep. Er zit een tegenstrijdigheid in; aan de ene kant willen zij niet dat er een stempel op hen gedrukt wordt dat ze verstandelijke beperkt zijn maar aan de andere kant vallen ze in het reguliere circuit tussen wal en schip omdat ze niet helemaal mee kunnen.

Vanuit het zorgstelsel wordt er gekeken vanuit de problematiek van de doelgroep en vaak niet gekeken naar mogelijkheden om aan te sluiten bij de 'gewone' samenleving.

De doelgroep is lang binnen het zorgsysteem 'vastgehouden' waardoor de stap naar een inclusieve samenleving een lastige opgave is. De wil is er wel, maar randvoorwaarden moeten nog

beter georganiseerd worden.

Wat waren de successen?

Als er actief gewerkt wordt aan inclusie dan levert dit wat op. Het gaat niet vanzelf. Er moeten randvoorwaarden worden gecreëerd en betrokkenheid. Neem bijvoorbeeld het 'paar-apart' project in België, waarbij doorgaans rijke mensen in de samenleving iemand met een beperking een avondje mee uit nemen naar de schouwburg of het theater. Voor beide partijen is dit een succes en er wordt in kleine stapjes gewerkt aan betrokkenheid en inclusie.

Ook verbindingen leggen tussen verschillende partijen zorgt ervoor dat je samen sterker staat. Er kan hierdoor meer bereikt worden.

In eerste instantie zorg je voor gastvrijheid; je gaat de confrontatie aan met 'vreemdheid', je ontmoet de vreemdeling. Vervolgens werk je aan opschorting; hierbij bedenk je wat er nodig is om gastvrij te zijn voor die ander. Je moet hierdoor aansluiting vinden bij de ander, denken in mogelijkheden, openstaan voor de ander. De laatste stap is presentie waarbij je aansluit bij de leefomgeving van de ander. Dit is de theorie achter kwartiermaken.

Wat houdt volgens u een goede toegankelijk in bij het reguliere circuit (o.a. kunstencentra) voor mensen met een verstandelijke beperking?

Openheid, hermeneutische competenties, de bereidheid om iets buiten het gewone te doen voor een buitengewone ander.

Ook het zoeken naar passende ondersteuning en begeleiding zorgt voor een betere toegankelijkheid.

Hoe kunnen kunstencentra werken aan het creëren van een goede toegankelijkheid voor mensen met een beperking?

Zoek vindplaatsen, leg verbindingen

met MEE, onderwijs en zorginstellingen. Kijk kritisch naar het aanbod, pas dit eventueel aan zodat er aan wordt gesloten bij de behoefte van de ander. Zorg voor maatjes ter plaatse en klassen waar mensen met en zonder beperking aan deelnemen.

Ook aansluiting zoeken bij de leefwereld van mensen met een verstandelijke beperking is belangrijk om de toegankelijkheid te verbeteren.

Kansen voor toegankelijke kunsteducatie

ERMELLO, 8 november 2011 - J. de Ruiter, directeur van het atelier Leonardo da Vinci in Ermelo, heeft veel ervaring op het gebied van kunsteducatie voor mensen met een beperking. Met haar is gesproken over de ontwikkelingen van kunsteducatie voor deze doelgroep.

Wat is uw werkervaring op het gebied van kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking?

Rond 1990 werd ik bestuurslid van kunstencentrum 't Klooster in Harderwijk. Daarnaast werkte ik als orthopedagoog bij de 's Heerenloo Zorggroep. 't Klooster startte een eerste aanbod voor mensen met een verstandelijke beperking met een subsidie van 250 gulden van het toenmalige LOKV. Ik gaf toen ook deskundigheidsbevorderingstraining aan docenten die graag met deze doelgroep wilden werken. Ook Assen, Purmerend, Arnhem, Maastricht (deze viel later af) deden aan dit project mee. Het was een periode waarin veel mensen uit zorginstellingen in de wijk gingen wonen waardoor er vanuit reguliere instellingen aanbod moest komen voor deze doelgroep. Het aanbod wat toen ontwikkeld is wordt nog steeds bij de kunstencentra gegeven.

Vanaf 1992 ben ik omgeschoold tot beeldend kunstenaar en gaf ik in mijn eigen atelier en op (praktijk) scholen van 's Heerenloo workshops beeldende kunst aan mensen met een licht verstandelijke beperking. Ook ben ik docent voor Edu-Art en vanaf 1997 heb ik me aangesloten bij het atelier Leonardo da Vinci in Ermelo waar ik nu directeur van ben.

In 1999 heb ik een praktische handleiding geschreven voor kunstencentra om een aanbod te realiseren voor mensen met een verstandelijke beperking. Ik heb gewerkt bij Cultuurnetwerk, en al deed ik geen specifieke projecten voor deze doelgroep, als het thema voorbij kwam zette ik me er graag voor in.

Wat is uw visie op (inclusieve) kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking?

Ik pleit voor een apart aanbod binnen reguliere centra voor de kunsten. Het gaat namelijk om een vorm van vrije-

tijdsbesteding, waar plezier en ontspanning voorop moeten staan. Integreren is niet het belangrijkste en kan juist druk leggen op de doelgroep van mensen met een licht verstandelijke beperking. Het is belangrijk dat mensen wel uitgedaagd worden in cursussen op een persoonlijke niveau maar het verschilt per persoon in hoeverre hij of zij dit wil en hoe. Doen, kijken en reflecteren – daar gaat het om bij kunsteducatie. We moeten echter oppassen dat hier niet te veel de nadruk op wordt gelegd; het leerproces is zeker belangrijk maar niet het belangrijkste.

Koste wat kost is het volgens mij niet waard om gemengde groepen te creëren. Het is belangrijk dat zij bij een kunstencentrum kunnen komen waar zij zich op hun gemak voelen, hun gang kunnen gaan in de lessen en een prettige vrijetijd ervaren. Ik vind het fantastisch dat er aanbod gerealiseerd wordt voor deze doelgroep bij kunstencentra; zo kunnen verschillende groepen elkaar wel ontmoeten in de koffieruimte en leren mensen met een beperking de (doorstroom)mogelijkheden kennen binnen kunstencentra.

Welke knelpunten zie u in het culturele veld in het aanbieden van kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking?

Miscommunicatie tussen de zorginstellingen en kunstinstellingen komt nog veel voor. Ook bij het Leonardo da Vinci atelier. Ik heb hier geen pasklare oplossingen voor; belangrijk is om het te blijven proberen en vaste contactpersonen te zoeken.

Het imago van kunstencentra zou een knelpunt kunnen zijn. Cursussen zijn vaak duur en sommige centra hebben een elitair karakter. Het zou verplicht moeten zijn dat zij ook mensen met lagere inkomens of mensen met een beperking tegemoet komen en dus toegankelijk zijn voor iedereen en dat ook laten zien!

Competenties van docenten hoeven geen knelpunt te zijn al wordt dat wel vaak zo gezien. Zolang er docenten zijn die affiniteit hebben met de doelgroep dan komt de rest vanzelf wel. Met geduld, humor en empathie kom je als docent een heel eind. Maar eigenlijk ben je toch ook docent omdat je graag met verschillende mensen werkt? Een docent bij een kunstencentra is eigenlijk niet anders; je werkt met mensen en je werkt met kunst.

Welke mogelijkheden ziet u in het culturele veld in het aanbieden van kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking?

De grootste kans zit hem in het opzoeken van samenwerking met MEE en scholen voor speciaal onderwijs. Belangrijk is dat een kunstencentrum erachter staat en zich wil inzetten voor deze doelgroep. Er moet hiervoor out-of-the-box worden gedacht en duurzaam geïnvesteerd worden om het van de grond te krijgen.

Waar moet een goede toegankelijkheid voor mensen met een licht verstandelijke beperking bij kunstencentra aan voldoen?

Het aanbod moet mogelijkheden bieden voor de verschillende disciplines plat (schilderen en tekenen maar ook nieuwe media), ruimtelijk (beeldhouwen e.d.) en de podiumkunsten. Het aanbod moet continu zijn, geen projecten maar een duurzaam aanbod. Schroom niet om nieuwe relaties aan te gaan zoals met een bibliotheek. Experimenteer en wees innovatief.

Hoe kunnen kunstencentra een dergelijk aanbod realiseren?

Het is belangrijk om de PR afdeling mee te krijgen, zorg ervoor dat het aanbod bekendheid krijgt bij instellingen. Nodig hen uit voor voorstellingen, ga langs bij kerken, ouderorganisaties en zorg voor goede persrelaties. Je moet in het sociale netwerk zien te ko-

men bij deze doelgroep.

Ook is het belangrijk om te inventariseren welk aanbod er al is voor hen zodat je in kunt spelen op hiaten. Het is daarnaast ook de vraag of je veel mensen wil bereiken of een niche? Waar ligt je focus?

Zorg daarnaast voor praktische toegankelijkheid.

Kunstencentra kunnen werken met stagiaires en vrijwilligers om te zorgen voor goede begeleiding.

Hoe kan er voor gezorgd worden dat een dergelijk aanbod overal een vast onderdeel wordt van het cultuurbeleid bij kunstencentra?

Doorvoeren in het landelijk beleid. Koepelorganisaties zoals Kunstfactor en Cultuurnetwerk kunnen invloed uitoefenen op het cultuurbeleid.

Hoe zie u de toekomst op het gebied van kunsteducatie voor mensen meteen licht verstandelijke beperking?

De ateliers binnen zorginstellingen zijn enorm gegroeid maar liggen nu helaas ook onder vuur vanwege de bezuinigingen.

Kunstencentra zullen het moeilijk krijgen omdat zij vrijetijdsbeste-ding aanbieden, voor velen een luxeartikel.

Ik denk dat het voor kunstencentra belangrijk is om te kijken hoe je het aanbod goedkoper kunt maken zodat het toegankelijker is voor een grotere doelgroep. Het zijn spannende ontwikkelingen.

Kunst en cultuur speciaal

ARNHEM, 13 oktober 2011 - De onderwijsspecialisten, een scholengemeenschap voor cluster 3 onderwijs, zijn gestart met een grootschalig kunsteducatieproject genaamd Kunst en Cultuur Speciaal. Leerlingen maken via dit project kennis met kunsteducatie en kunnen uiteindelijk zelfs doorstromen naar cursussen bij reguliere kunstencentra. Nico Teunissen, projectleider van kunst en cultuur speciaal, vertelt over het project.

Wat houdt het project Kunst en Cultuur Speciaal in?

Het is een stimuleringsproject om leerlingen met een beperking kennis te laten maken met kunst en cultuur en ze door te laten stromen naar kunstencentra. Het project kent 4 pijlers; jeugd, onderwijs, partnership en duurzaamheid. Het project loopt van voorjaar 2011 tot en met december 2012/voorjaar 2013 en wordt gedaan i.s.m. F. Viveen van de provincie Gelderland.

Hoe is dit project tot stand gekomen?

Ik was projectleider van het sportproject Special Heroes en moest ergens in 2010 op een netwerkbijeenkomst (red. georganiseerd door provincie Gelderland) vertellen op welke manier dit project is georganiseerd. Hierna ben ik gevraagd om hetzelfde format te gaan gebruiken voor een kunst- en cultuurproject.

Wat zijn tot nu toe de ervaringen met het project?

Ervaringen zijn goed. Het project wordt op veel verschillende scholen gestart en het duurt wel lang voordat zo'n project ook daadwerkelijk van de grond komt. Er zijn veel samenwerkingen aangegaan met de desbetreffende kunstinstellingen in die regio, zoals Kunstbedrijf Arnhem, Markant, Cultura, Leeuwenkuil en Gruitpoort. Door deze projectfase maak je ouders, leerlingen en docenten enthousiast en daarom is deze fase onmisbaar. Ik heb er veel in geïnvesteerd. De bedoeling is echter dat het een vanzelfsprekend onderdeel gaat worden van het curriculum binnen scholen en dus geen project meer is maar een programma, en dat de toeleiding naar kunstencentra gaat plaatsvinden.

Wat zijn tot nu toe de ervaringen met de samenwerkingen?

Goed. Vakdocenten van de scholen en docenten van de kunstencentra werken samen om een goed aanbod

te ontwikkelen. Docenten van kunstencentra willen graag werken met leerlingen uit het speciaal onderwijs maar weten vaak niet hoe zij tot duurzame samenwerkingen kunnen komen. Het bleven daarom eerst vooral kortdurende projecten of een keer een workshop. Door dit project worden er niet-vrijblijvende samenwerkingen aangegaan en afspraken gemaakt wat de participatie van leerlingen met een beperking in de kunsteducatie zal bevorderen, op structurele wijze.

Wat is de meerwaarde van een dergelijk project in samenwerking met het Kunstbedrijf Arnhem (en andere kunstencentra)?

Om samen voor een structureel, laagdrempelig en toegankelijk aanbod te komen, help je leerlingen, ouders en docenten om over de drempel heen te komen. Je maakt ze enthousiast en laat zien dat kunst en cultuur voor vrijetijdsbesteding kan zorgen.

Waar lopen jullie tegenaan?

Ik zie het als een uitdaging om mijn visie uit te dragen aan het KCG en MEE. Het KCG zit erg op talent, maar volgens mij is talent heel breed en moet je daarom het kunsteducatief aanbod ook laagdrempelig en toegankelijk maken voor de doelgroep. Anders krijg je de leerlingen niet mee. Binnen MEE zou het ook wenselijk zijn dat zij mensen straks beter kunnen doorverwijzen naar kunstencentra waar zij langdurig vrijetijdsbesteding op maat kunnen krijgen. Die verankering en duurzaamheid zijn hierin belangrijke topics.

Hoe ziet u de toekomst van kunst- en cultuureducatie binnen het speciaal onderwijs?

Kunst en cultuur staat onder druk door de bezuinigingen. Ik kan echter geen uitspraak doen want het kan over een jaar weer helemaal anders zijn. Maar voor nu staat het onder druk en weet

ik niet hoe de toekomst eruit zal zien.

Wat is de meerwaarde van het aanbieden van kunst en cultuur aan leerlingen in het speciaal onderwijs?

Leerlingen in het speciaal onderwijs worden volgens de transitie methodiek opgeleid; ze bereiden leerlingen voor op wonen, werk en vrijetijdsbesteding. Niet alleen sport valt onder deze laatste pijler, maar nu ook kunst en cultuur. Een project als kunst en cultuur speciaal laat de leerlingen met deze vorm van vrijetijdsbesteding kennismaken en ik hoop hiermee leerlingen te enthousiasmeren om voor deze vorm te kiezen.

Over welke competenties moeten docenten beschikken om te kunnen werken met mensen met een verstandelijke beperking?

Flexibiliteit is erg belangrijk, feeling met de doelgroep, er een uitdaging in zien. Daarnaast is enige kennis van de ziektebeelden en de uitingsvormen ook belangrijk. Je moet op maat kunnen bieden, kunnen differentiëren. Ik pleit ervoor dat de kennis van vakdocenten in speciale scholen wordt ingezet om docenten van kunstencentra wegwijs te maken in dit veld.

Wat hebben jullie als onderwijsgroep nodig om kunst- en cultuureducatie te kunnen blijven aanbieden aan leerlingen in het speciaal onderwijs?

Combinatie-uren! Zo krijgen vakdocenten in scholen een paar uur per week zodat zij als aanspreekpunt kunnen fungeren voor ouders en kunstencentra. Zij kennen de leerlingen en zijn een belangrijke schakel in het geheel. Daarnaast zijn samenwerkingen onmisbaar om gezamenlijk te zorgen voor voldoende draagvlak voor kunst en cultuur en een duurzaam aanbod.

Kunstzinnig cluster 3

Werkenrode School

GROESBEEK, 12 OKTOBER 2011 - Hoe wordt kunsteducatie in het cluster 3 onderwijs aangeboden? L. Portier, kunstvakdocent op de Werkenrode School in Groesbeek, vertelt over hun praktijksituatie.

Hoe is de kunst- en cultuureducatie hier op school georganiseerd?

Er zijn drie leerwegen; toegepast, praktisch en theorie. In de theoretische leerweg krijgen leerlingen naast muziek en beeldend vormen ook CKV. Sinds kort moet dit ook getoetst worden. Hiervoor gebruiken we programma's van een VMBO Montessorischool, waarbij eindtermen gelijk zijn maar de invulling verschilt per school. Voor CKV gebruiken we de methode Tumult, waarbij de eerste twee jaar heel praktisch zijn en de laatste twee jaar wat theoretischer. Daarnaast bezoeken we eenmaal per jaar een museum.

De praktijkgerichte leerweg krijgt ook beeldend vormen en muziek. Ook nodigen wij kunstenaars in de klas uit. Daarnaast worden er onder collega's en leerlingen wedstrijden georganiseerd om draagvlak te creëren voor kunst en cultuur. De cultuurschooler verschaft ons posters e.d. van exposities en films. Ook wordt kunst en cultuur ingezet bij speciale gelegenheden.

Wat is de meerwaarde van het aanbieden van kunst en cultuur aan deze leerlingen?

Leerlingen leren zich op verschillende manieren te uiten, geven non-verbaal expressie. Sommige leerlingen kunnen dit namelijk moeilijk mondeling en lopen toch met beperkingen en hun problemen rond. Het kan voor hen een uitlaatklep zijn. Door kunst en cultuur kunnen ze laten zien wie ze zijn en geeft het hen een gevoel van eigenwaarde en zelfvertrouwen. Kunst en cultuur draagt bij aan het plezier hebben in het leven.

De opdrachten zijn laagdrempelig waarbij fouten bijna niet bestaan en er al snel wat moois wordt gecreëerd.

Over welke competenties moeten docenten beschikken om met deze doelgroep te kunnen werken?

Flexibiliteit, geduld, kunnen verschillen, op maat kunnen bieden, impro-

viseren, ook begeleider kunnen zijn en kennis hebben van de doelgroep.

Gaan jullie hierbij ook samenwerkingen aan met het reguliere kunstcircuit? Zo ja, welke? Zo nee, wat zijn jullie ideeën hierover?

Met musea, het Gelders orkest, via Edu-Art hulp bij het schrijven van een cultuurbeleidsplan, kunstenaars in de klas. We hebben onderhand een bestand opgebouwd van mensen die wij in de klas kunnen uitnodigen.

Welke knelpunten ervaren jullie in het aanbieden van kunst- en cultuureducatie aan deze doelgroep?

Vervoer als je naar buiten wil is vaak moeilijk te organiseren, veel geregeld met personeel, geld, vervoer, medicatie etc. Daarnaast is er nu nog wel een cultuurkaart en een geldpotje maar dat kan in de toekomst een knelpunt zijn.

Hoe zien jullie de toekomst van kunst- en cultuureducatie binnen het speciaal onderwijs?

De creatieve vakken blijven, wellicht dat vormen veranderen. Financiën zijn onduidelijk. Wat mij betreft mag drama en muziek meer aan de orde komen.

Wat hebben jullie als onderwijsinstelling nodig om kunst- en cultuureducatie te kunnen blijven aanbieden?

De kennis en ervaring van docenten, geld, ondersteuning en samenwerking met onder andere Edu-Art en draagvlak binnen de school.

Kunsteducatie in de praktijk(scholen) **proarts**

ARNHEM, 1 november 2011 - M. Ubkes en S. Drabbe van stichting Pro-Arts zetten zich in voor kunsteducatie binnen het praktijkonderwijs. De mogelijkheden en talenten van de leerlingen zijn hun grootste drijfveren. Wat zijn hun ervaringen met kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking?

Welke ervaring hebben jullie in het aanbieden van kunst- en cultuureducatie aan mensen met een licht verstandelijke beperking?

Wij geven het vak Art op praktijk-school Leerpark Presikhaaf. Hier zitten jongeren van 12 t/m 18 jaar met een leerachterstand. Daarnaast hebben zij vaak ook gedragsproblemen of stoornissen als ADD en ADHD. Het is een moeilijk te herkennen doelgroep waardoor zij vaak tussen wal en schip vallen. Ze willen niet gezien worden als 'gehandicapten' maar vinden moeilijk aansluiting op hun niveau in de samenleving.

Daarnaast verzorgen wij projecten drama en beeldend op andere praktijk-scholen. Wij zetten hierbij ook meerdere kunstenaars in die we via via in ons bestand hebben gekregen.

Welke knelpunten ervaren jullie hierbij?

De leerlingen zijn vaak onzeker en ervaren een hoge drempel om aan kunst en cultuur te doen. Ze hebben veel te horen gekregen dat ze dingen niet kunnen waardoor ze het eng vinden om te gaan doen. Dit verbetert al snel als je gestart bent; een structureel aanbod kunst en cultuur kan deze drempel het beste wegnemen.

In organisaties is geld een groot issue. Arts is geen verplicht onderdeel en kan daarom als 'extraatje' worden gezien wat niet perse aan de orde hoeft te komen, in plaats van een belangrijk onderdeel van de leerontwikkeling voor de jongeren. Of de leerlingen wel of geen kunsteducatie krijgen hangt daarom af van de bevoegdheid van docenten. We merken dat docenten wel steeds meer het idee hebben dat ze iets met kunsteducatie moeten gaan doen en het nut ervan ook inzien om op die manier aan de creativiteitsontwikkeling van leerlingen te werken. Een belangrijk onderdeel van een project is om de docenten goed te informeren en te stimuleren om actief aan

het project bij te dragen. We gebruiken hiervoor ook de talenten die docenten zelf hebben waardoor ieder zijn steentje aan het project bij kan dragen. Zonder dit onderdeel zal een project op een praktijkschool veel minder goed van de grond komen en tot een minder groot succes leiden.

Welke mogelijkheden zien jullie?

De leerlingen zijn heel puur, alles komt uit henzelf. Het is daarom een hele interessante doelgroep om mee te werken.

Om kunsteducatie te laten slagen bij de doelgroep moet je aansluiten bij hun leefwereld. Docenten moeten daarnaast actief bezig zijn om de creativiteit te stimuleren bij leerlingen. Hij/zij kan ze de tools/vaardigheden en voorbeelden geven waarmee leerlingen zelf aan de slag kunnen.

Ook een vak als Art in het vaste curriculum van praktijkscholen zou heel mooi zijn om de continuïteit te garanderen en zo de creativiteit bij leerlingen te kunnen blijven stimuleren. De methode kunstvlucht die ontwikkeld is door Pro-Arts wordt in het Leerpark Presikhaaf al gebruikt. Pro-Arts zou deze methode ook graag bij andere praktijkscholen willen implementeren en docenten via training klaar willen stomen om dit vak te kunnen geven.

De projecten zijn daarnaast wel speciaal en kunnen een grote impact hebben op leerlingen. Het zijn belevenissen die hen bijblijven.

Door een extern bureau als Pro-Arts in te huren krijg je maatwerk en kwaliteit in huis. Pro-Arts kan in korte tijd een school enthousiasmeren voor kunst en cultuur en met het hele team een prestatie neerzetten.

Hoe zien jullie de relatie tussen het speciaal onderwijs en reguliere kunstcentra in het aanbieden van kunst- en cultuureducatie?

Er is geen aansluiting voor het praktijkonderwijs met kunstcentra. Er is

een financieel belemmering, het aanbod en de begeleiding bij kunstcentra kunnen een knelpunt zijn, de thuissituatie van leerlingen maakt het lastig om naar buitenschoolse cursussen te gaan en dat belemmert dan ook de continuïteit. Er zijn dus veel externe factoren die het voor deze doelgroep moeilijk maken om kunsteducatie te volgen bij kunstcentra zoals dat nu georganiseerd is.

We zien wel dat er behoefte is om aan amateurkunst te doen. Bijna iedereen wil wel een instrument leren bespelen of met andere kunstdisciplines bezig zijn.

Wat hebben leerlingen met een licht verstandelijke beperking nodig om goede kunst- en cultuureducatie te krijgen?

Mensen die verstand hebben van de doelgroep en kunnen aansluiten bij hun leefwereld en daarnaast de kunstdiscipline goed beheersen.

Ook een structureel aanbod is belangrijk. Daardoor kunnen ze echt leren door de kunsten en zich ontwikkelen.

Welke mogelijkheden zien jullie in de toekomst om deze doelgroep te kunnen voorzien van kunst- en cultuureducatie?

Arts als vak in het curriculum om een structureel aanbod te garanderen.

We zien ook echt kansen in het realiseren van een buitenschools aanbod!

Welke rol willen jullie hierin spelen?

Pro-Arts wil graag projecten kunst en cultuur blijven aanbieden aan praktijkscholen. Daarnaast willen wij ook graag advies geven en een verbindende rol tussen de praktijkscholen en reguliere kunstcentra zien wij ook als een mogelijkheid om kunsteducatie beter op de kaart te zetten voor deze doelgroep.

Op weg naar verankering van kunst en cultuur in het speciaal onderwijs

ARNHEM, 22 november - Hoe wordt het cultuurbeleid vormgegeven binnen het speciaal onderwijs? Kennisorganisatie Edu-Art heeft een expertgroep in het leven geroepen om vragen op gebied van cultuureducatie vanuit het speciaal onderwijs te beantwoorden, kennis te delen, verbindingen te leggen en beleid te ontwikkelen. Hoe zien zij de ontwikkelingen van kunsteducatie voor mensen met een beperking op dit moment? Y. Drissen, hoofd ontwikkeling & onderzoek, en M. Meeuwse, adviseur voortgezet onderwijs, vertellen over hun ervaringen.

Waar houdt Edu-Art zich mee bezig als het gaat om kunsteducatie voor mensen met een verstandelijke beperking?

Met de expertgroep spelen wij in op vragen vanuit het speciaal onderwijs en ontwikkelingen die daarmee samenhangen. Zo zien we dat er steeds meer kinderen met een beperking in het regulier onderwijs zijn wat ook weer andere wegen biedt voor cultuureducatie binnen de scholen. In het speciaal onderwijs ziet Edu-Art dat de scholen zich steeds meer willen profileren, en soms dus op het gebied van kunst en cultuur. Eén van de thema's binnen het VSO is 'vrije tijd' waar kunst en cultuur een goede invulling van kan zijn. Met Edu-Art wordt gekeken hoe dit programma ingevuld kan worden en hoe dit vorm kan krijgen binnen het curriculum van scholen.

We werken samen aan het project Kunst en Cultuur Speciaal met de Onderwijsspecialisten, waarbij we samen met afgevaardigden van de verschillende scholen -bijvoorbeeld interne cultuurcoördinatoren- praten over hoe zij cultuureducatie uiteindelijk binnen het curriculum kunnen plaatsen. Bovenschools beleid vertalen in schoolbeleid. We ondersteunen hierbij om visie en beleid te ontwikkelen en kennis te bundelen. Er zitten mensen in deze groep met uiteenlopende functies waardoor het vooral in het begin moeilijk is om visie te ontwikkelen.

We zijn ook bezig in het Rivierengebied om een soortgelijk project van de Onderwijsspecialisten te starten. Dit doen we in samenwerking met huis voor kunsten de Lindenberg.

Ook organiseren we Inspiratie/informatiedagen voor het VSO en praktijkonderwijs. Dit doen wij in samenwerking met stichting Pro-Arts; zij fungeren hierbij als klankbord.

Ten slotte helpt Edu-Art scholen voor speciaal onderwijs om cultuurbeleid te ontwikkelen en kennis over te brengen.

Met wie werken jullie op dit gebied samen?

Scholen in het speciaal onderwijs, Pro Arts, het KCG, kunstencentra, lokale cultuurpunten en Bik'ers oftewel professioneel kunstenaars die kunstprojecten op scholen uitvoeren.

Welke visie heeft Edu-Art op kunsteducatie voor mensen met een verstandelijke beperking?

De algemene visie van Edu-Art is alle kinderen en jongeren in aanraking brengen met kunst en cultuur. Binnen scholen helpt Edu-Art mee om visie te ontwikkelen. Deze moet aansluiten bij de school zelf en is daarom altijd maatwerk.

Het speciaal onderwijs is een nieuwe pijler van Edu-Art. Dit is tweeledig; enerzijds komen er meer vragen vanuit het speciaal onderwijs en anderzijds ziet de provincie dit ook als een gebied waar mogelijkheden liggen voor projectsubsidies.

Wat zien jullie aan knelpunten in het aanbieden van kunsteducatie voor mensen met een verstandelijke beperking?

Praktische knelpunten zijn de bereikbaarheid, het vervoer.

Daarnaast is het cultuuraanbod in het speciaal voortgezet onderwijs complexer. Er is vraag naar specifieke kunst- en cultuuractiviteiten.

Ook binnenschools/buitenschools is een knelpunt. Afstand/aanbod. In dit soort gevallen moet er gekeken worden naar wat er is in de omgeving en het cultuurprogramma daar op afstemmen. Gebruikmaken van zelfstandig kunstenaars bijvoorbeeld, ateliers in de buurt.

Vaak zijn er ad hoc projecten kunst en cultuur binnen het speciaal onderwijs. De scholen worden soms of juist helemaal niet of juist wel overladen met 'leuke' culturele activiteiten die ze kunnen inkopen. Edu-Art streeft juist naar een verankerd cultuuraanbod binnen de scholen, waarbij je de samenwer-

king aangaat met vaste culturele partners. Dat vinden de 'losse' cultuuraanbieders uiteraard niet leuk.

Cursisten bij kunstencentra hebben verschillende leerbehoeftes, niet alleen maar 'mooi leren toneelspelen'. Kunstencentra spelen hier nog niet voldoende op in met hun aanbod. Sommige deelnemers willen met cursussen namelijk meer structuur in hun leven bereiken, andere mensen ontmoeten et cetera.

Een laatste knelpunt is dat cultuurbeleid van gemeenten niet wordt geëvalueerd, er is bijvoorbeeld ook geen prestatieplicht voor de kunstencentra. Hier gaat hopelijk wel verandering in komen.

Wat zien jullie aan mogelijkheden om kunsteducatie aan te bieden aan mensen met een verstandelijke beperking?

Zoek naar partners, verbindingen, netwerken. Ontwikkel visie en cultuurbeleid en zorg ervoor dat dit beleid ook verankerd wordt in het cultuurbeleid zodat het geen ad hoc project blijft en structureel aangeboden kan worden. Die borging is erg belangrijk.

Hebben jullie wensen op dit gebied?

Binnen het speciaal onderwijs mag er meer gebruik gemaakt worden van de kennis van Edu-Art. Kennis van het onderwijs is de kracht van Edu-Art, het goed kunnen luisteren naar de vragen vanuit het onderwijs en hier de juiste hulp bij bieden.

Welke rol willen jullie hierin spelen als Edu-Art?

Edu-Art wil een adviesfunctie blijven vervullen voor cultuureducatie binnen het speciaal onderwijs. Wij willen inspeelen op vragen vanuit het speciaal onderwijs om cultuurbeleid te ontwikkelen, visie te vormen, ervaringen te ontsluiten, te coachen en samen te zoeken naar partners en verbindingen. Wij willen kennis verspreiden en zorgen voor een verankerd cultuurbeleid binnen het speciaal onderwijs.

Kunst inclusief in Gelderland

ARNHEM, 17 november 2011 - Het Gelders kenniscentrum voor kunst en cultuur, oftewel het KCG, is onlangs gestart met het project Kunst Inclusief. Wat houdt dit project in en wat zijn de beweegredenen om dit te doen? E. Rozenboom, projectleider, vertelt over de ervaringen, knelpunten en mogelijkheden.

Waar houdt het KCG zich mee bezig als het gaat om kunsteducatie voor mensen met een verstandelijke beperking?

Dit jaar is het project 'Netwerk Kunst Inclusief Gelderland' gestart. Wij organiseren netwerkbijeenkomsten met experts uit het veld om kennis en ervaring op dit gebied te kunnen uitwisselen, verbanden te leggen en verbindingen te maken. Daarnaast organiseren wij drie kaderdagen in het teken van deskundigheidsbevordering voor kunstvakdocenten- en begeleiders die op dit gebied bijgeschoold willen worden.

Met wie werken jullie op dit gebied samen? Hoe verloopt deze samenwerking?

Wij werken binnen dit project samen met de experts die voor de netwerkbijeenkomsten worden uitgenodigd. Het is belangrijk om persoonlijk contact te hebben met hen om scherp te krijgen wie wat doet en waar je kunt aanvullen. Het gaat om halen en brengen. De ervaringen tot nu toe zijn positief. Volgens mij is iedereen welwillend en vindt men het goed dat er iets ontwikkeld wordt. Omdat het project een pilot betreft is het KCG nog zoekende, wat inhoudt dat er gaandeweg goed gekeken moet worden naar wat de bijeenkomsten concreet kunnen opleveren en hoe dat vorm moet krijgen. Hetzelfde geldt voor de kaderdagen. Het is de missie van het KCG om dit ook landelijk van de grond te krijgen.

Wat zijn tot nu toe jullie ervaringen met het project rondom deskundigheidsbevordering?

Het KCG wil scholing aanbieden in de vorm van workshops en coaching trajecten.

De eerste kaderdag vindt plaats op 9 december 2011; in die zin is dit project nog startend en is het moeilijk te zeggen hoe het gaat uitpakken. De organisator van de kaderdagen, Suzanne Traa, vertelt dat de reacties op deze kaderdagen tot nu toe positief zijn. Zowel uit centra van de kunsten als zorginstellingen is er behoefte aan deze dagen. Niet eens zozeer om workshops te bezoeken maar vooral om een platform te hebben waar kennis en ervaringen uitgewisseld kunnen worden op dit gebied. Het streven van het KCG is om 50 deelnemers te hebben per kaderdag.

Welke visie heeft het KCG op kunsteducatie voor mensen met een verstandelijke beperking?

Welke visie heeft het KCG op kunsteducatie voor mensen met een verstandelijke beperking?

Iedereen moet mee kunnen doen. Het KCG ziet mensen met een verstandelijke beperking als een subgroep binnen de amateurkunstensector, en zij moeten dus net als iedere amateurkunstenaar de mogelijkheden krijgen om aan kunst te doen en eventueel hun talent te ontwikkelen.

Het KCG draagt deze visie uit door te zorgen dat deze doelgroep zichtbaar wordt tijdens manifestaties door hen te programmeren.

Indirect kan het KCG invloed uitoefenen op de kunstkaders door het onderwerp onder de aandacht te brengen en te zorgen voor kennisoverdracht.

Wat zien jullie aan knelpunten in het aanbieden van kunsteducatie voor mensen met een verstandelijke beperking?

Binnen de kunstensector is het een relatief nieuw thema waardoor er nog veel onwetendheid bestaat. De zorgwereld en de kunstensector moeten elkaar echt nog leren kennen en dat kost veel tijd. Visievorming is daarom ook erg van belang om de verbinding met elkaar te kunnen opzoeken.

Ik zie het als een balletje dat moet gaan rollen, waarbij er hobbels op de weg zitten en het nog onduidelijk is waar het naartoe gaat. Dit ziet ik tegelijkertijd ook als een uitdaging; het is mooi dat er steeds meer aandacht is voor dit thema en dat er langzamerhand ver-

banden en initiatieven ontstaan.

Wat zien jullie aan mogelijkheden om kunsteducatie aan te bieden aan mensen met een verstandelijke beperking?

Matching/samenwerkingen zijn essentieel. Zo kent MEE Gelderse Poort de doelgroepen en mochten zij geïnteresseerd zijn in kunstbeoefening dan zouden ze via het KCG doorverwezen kunnen worden naar de juiste aanbieder.

Het opbouwen van netwerken, het onderhouden ervan en uiteindelijk implementeren zal zorgen voor een duidelijke infrastructuur en versterking van dit kennisgebied.

Ook landelijke contacten zijn mogelijkheden voor de toekomst, zoals met Special Arts, Kunstfactor en het Fonds voor Cultuurparticipatie.

Welke rol zouden of willen jullie hierin spelen als KCG?

Het KCG wil een aanzwengende rol vervullen. Wij willen verbindingen leggen, expertise delen en activiteiten aanbieden.

Goed voorbeeld doet goed volgen

UTRECHT, 2 november 2011 - Kunstfactor, het landelijk sectorinstituut voor amateurkunst, houdt de ontwikkelingen op het gebied van kunstbeoefening ten behoeve van speciale doelgroepen nauwlettend in de gaten. R. Baars, adviseur bij Kunstfactor, geeft zijn visie op deze ontwikkelingen en ziet mogelijkheden voor de toekomst.

Waar houdt Kunstfactor zich mee bezig als het gaat om kunsteducatie voor mensen met een verstandelijke beperking?

Kunstfactor stimuleert, adviseert en zorgt voor kennisverspreiding als het gaat om kunsteducatie/amateurkunst voor en door mensen met een verstandelijke beperking. Ik en Marjan van Wiert zijn hier actief in. Het startte drie jaar geleden met het festival Ongekend Talent in Breda. Kunstfactor wilde de mensen met een beperking die aan amateurkunst doen in kaart brengen. Special Arts sloot hierbij aan om meer in de breedte te kunnen kijken wat voor aanbod er is. Zo organiseerde Kunstfactor een aantal platforms voor theatergroepen als Maatwerk; deze verliepen stroef. De theatergroepen hadden weinig behoefte aan deze aandacht. Kunstfactor stimuleert tot nu toe wel dat er een grote diversiteit aan groepen wordt gepresenteerd op festivals, dus ook mensen met een beperking. Het is belangrijk om deze meer zichtbaar te maken en het zorgt voor uitwisseling binnen de doelgroep.

Wat is de invloed van Kunstfactor op het cultuurbeleid bij kunstinstellingen met betrekking tot mensen met een verstandelijke beperking?

Kunstfactor kan geen beleid afdwingen. Wel kunnen we het thema kunstbeoefening voor mensen met een verstandelijke beperking onder de aandacht brengen, onze visie erop geven en meer bewustzijn creëren bij kunstinstellingen en organisaties voor kunst en cultuur. Er is bijvoorbeeld ook een werkgroep bij Kunstfactor die nieuwe doelgroepen en good practices in kaart brengt en deze vervolgens onder de aandacht brengt. Goed voorbeeld doet goed volgen.

Hoe kunnen we er in Nederland voor zorgen dat het beleid voor mensen met een verstandelijke beperking bij kunstinstellingen verankerd wordt

en een vaste plaats krijgt binnen de amateurkunstsector?

De enige manier om dit te bewerkstelligen is door klein te beginnen. Zo kan in Gelderland het KCG een voorbeeldfunctie zijn en dit thema stimuleren bij de kunstencentra. Vaak gaan kunstencentra pas zodra ze in nood verkeren aan de slag met deze doelgroepen, het komt minder voor dat het uit ideologisch oogpunt gebeurt. Meer dan stimuleren, adviseren, ondersteunen kun je dus niet doen, tenzij het landelijk beleid hiervoor een heel concrete opdracht geeft, maar vaak zijn het toch meer richtlijnen en vullen de provincie, de gemeenten en kunstencentra het beleid zelf vorm. Daarnaast is het ook infrastructuurafhankelijk of kunstencentra ermee aan de slag willen. Een provincie waar veel mensen met een beperking wonen -waar bijvoorbeeld ook veel zorginstellingen zijn- zullen er actiever in zijn dan gemeenten en provincies waar weinig mensen met een verstandelijke beperking verblijven.

Wat zien jullie hierbij aan knelpunten?

Zoals ik net al vertelde voeren provincies en gemeenten autonoom beleid. Het is daarom onmogelijk om landelijk kunst en cultuur voor mensen met een beperking af te dwingen. Het moet dus vanuit kunstencentra, gemeenten en provincies zelf komen om hier actief in te bereiken. Het hangt of valt aan poppetjes. Zijn mensen bij kunstencentra, gemeenten of provincies bevoegd met deze doelgroep dan kunnen er dingen op touw gezet worden.

Wat zien jullie hierbij aan mogelijkheden?

Het blijven stimuleren, adviseren, onder de aandacht brengen blijft voor Kunstfactor de enige mogelijkheid om invloed uit te oefenen om het beleid van kunstencentra en sectorinstellingen. Kunstfactor is een overkoepelend

orgaan en weet daarom ook wat er landelijk op dit terrein gebeurt. Als een spin in het web kan Kunstfactor deze kennis en good practices landelijk verspreiden en mensen aan elkaar verbinden.

Daarnaast zou het CJP ook gebruikt kunnen worden door jongeren met een verstandelijke beperking om aan amateurkunst te doen. Wij zijn niet op de hoogte in hoeverre kunstinstellingen een beroep doen op het CJP en R. Baars is hier wel nieuwsgierig naar. Het is namelijk voor mensen met een beperking vaak onmogelijk om de dure cursussen bij een kunstencentrum te volgen en ik vraag me af hoe kunstencentra hun aanbod ook financieel toegankelijker kunnen maken. Ook ben ik benieuwd in hoeverre kunstencentra zelf contact leggen met MEE om meer deelnemers te trekken naar de centra toe.

Welke rol zouden of willen jullie hierin spelen als Kunstfactor?

De rol die wij nu vervullen blijven we doorzetten. Vanaf 2013 zal Kunstfactor samengaan met Cultuurnetwerk en dan is het maar de vraag wat er gaat gebeuren. Ik voorspel dat wij dan minder invloed kunnen uitoefenen op het culturele werkveld.

Wel gaat Kunstfactor in samenwerking met Special Arts educatieve richtlijnen ontwerpen voor het werken met mensen met een beperking.

Kunsteducatie voor mensen met een beperking niks nieuws

HAERDERWIJK, 8 november 2011 - Kunstencentrum 't Klooster in Harderwijk biedt al jaren cursussen aan mensen met een verstandelijke beperking. M. Licher, directeur van 't Klooster, vertelt over dit aanbod en de mogelijkheden voor de doelgroep.

Hoe is het aanbod voor mensen met een verstandelijke beperking bij 't Klooster ontstaan en hoe heeft zich dit in de loop van de tijd ontwikkeld? Wat is het afnemen van de plaats voor deelname?

Er is hier al zo'n 15 a 20 jaar aanbod voor mensen met een licht verstandelijke beperking. Er waren mensen in het team die affiniteit hadden met deze doelgroep en vanuit daar aanbod hebben ontwikkeld met behulp van subsidies.

We onderhouden dan ook al lange tijd een relatie met MEE Veluwezoom. Zij worden betrokken bij het aanbod voor de doelgroep, er is kennis- en expertise uitwisseling en contact over praktische zaken. Het is een belangrijke partner en we kunnen voor beiden op dit gebied veel betekenen. MEE meer op het gebied van de doelgroep en zorg en 't Klooster meer op het gebied van kunst en cultuur voor deze doelgroep.

Talentontwikkeling is bij 't Klooster essentieel. We hebben al lange tijd het Atelier. Het Atelier biedt een workshop beeldend en podiumkunsten aan.

Daarnaast heeft 't Klooster ook samenwerkingen met het speciaal onderwijs en deze leerlingen komen dus ook over de vloer. Financieel gezien investeert 't Klooster soms ook in de lesgeelden zodat de leerlingen workshops kunnen volgen. Het blijft echter een wisselwerking dus ook scholen moeten water bij de wijn doen.

Zijn er cijfers van deelname bekend?

Er zijn nu twee groepen van mensen met een licht verstandelijke beperking. In totaal ongeveer 20 deelnemers per jaar, op 700 a 800 cursisten.

Wat is uw visie op (inclusieve) kunsteducatie voor mensen met een licht verstandelijke beperking?

Er moet geen onderscheid gemaakt worden tussen mensen met of zonder een beperking, er moet wel gekeken worden naar de belangstelling voor

kunsteducatie. Het is belangrijk dat ze wel onderdeel zijn van het centrum, zo maken ze contact met elkaar. Wel zijn er dus aparte groepen omdat het niveauverschil te groot is. Eventuele talenten kunnen wel doorstromen in reguliere cursussen.

Wat houdt een goede toegankelijkheid bij een kunstencentrum voor deze doelgroep in?

Goede inspirerende begeleiding. Ze moeten kunnen afstemmen op de mogelijkheden van deelnemers waarbij wordt gewerkt vanuit de mogelijkheden.

Het kunstencentrum moet faciliteren en dienen als ontmoetingsplek. Schakel kanalen in voor PR, zoals MEE.

Vooraf samenwerkingsverbanden bewerkstelligen, de weg leren kennen.

Hoe realiseer je als kunstencentrum een toegankelijk aanbod?

Door behoefteonderzoek te doen en de deskundigheid en good practices van andere kunstencentra te gebruiken.

Hoe kan ervoor gezorgd worden dat aanbod voor de doelgroep bij alle kunstencentra een vanzelfsprekend onderdeel wordt van het cultuurbeleid?

Ik vind het onzin dat dit overal zou moeten. Het is belangrijk om te kijken of er behoefte aan dit aanbod is en dat verschilt per regio. Als organisatie dien je wel flexibel te zijn in het vinden van nieuwe manieren om kunsteducatie aan te bieden. Zeker in deze tijden moeten kunstencentra innovatief zijn.

Fijn om in huis te hebben

2 november 2011 - Kunstencentrum Wherelant in Purmerend werkt al 15 jaar met mensen met een verstandelijke beperking. In die jaren hebben ze een mooi aanbod ontwikkeld en onderzoeken breiden ze nog steeds uit. J. Geels, projectleider Speciale Doelgroepen bij Wherelant, vertelt over hun succesverhaal.

Wat voor aanbod is er bij Wherelant voor mensen met een verstandelijke beperking?

We hebben een speciaal aanbod ontwikkeld op het gebied van beeldend, audiovisueel en theater. Op zaterdagochtend worden er 2 cursussen gegeven: Fotografie & Schilderijen en Beelden maken en op zondagochtend repeteert theatergroep Flexibel.

Daarnaast zijn we gestart met het Theateratelier Speciaal, een doorlopende leerlijn kunsteducatie op het speciaal onderwijs (basis en middelbare school) met aandacht voor vrijetijdsbesteding en arbeid doorstroming.

Verder hebben we de Theaterwerkgroep voor kinderen vanaf 12 jaar.

Er zijn momenteel 88 deelnemers met een verstandelijke beperking per jaar op een totaal deelnemersaantal van 1000.

Doorstromen naar een reguliere cursus kan wel maar alleen met hele goede afspraken en begeleiding en met een intakegesprek. Zo hebben we een mevrouw waar goede afspraken mee zijn gemaakt en zij schildert al jaren bij dezelfde docent.

Wat zijn jullie ervaringen met dit aanbod?

We zijn heel tevreden en willen nog veel meer. Onze droom om is een theaterschool neer te zetten waar de acteurs van hun hobby werk kunnen maken en waar alle vrijetijdscursussen ook binnen vallen. Het Theateratelier Speciaal is ook echt een goede mogelijkheid om onderzoek te doen naar hoe er geleerd wordt door de doelgroep en een methodiek te ontwikkelen. Samen met het speciaal onderwijs willen we een soort doorlopende leerlijn ontwikkelen in de disciplines fotografie beeldend en theater. Door de samenwerking met het speciaal onderwijs zien wij de laatste jaren veel verjonging.

Hoe bereiken jullie de doelgroep?

Samenwerkingen zijn heel belang-

rijk. We hebben nauwe contacten met zorg- en welzijnsinstellingen als MEE en Odion en een netwerk met alle culturele instellingen in de buurt. Jaarlijks organiseren we een open middag waarbij we ons aanbod bekend maken. We stemmen het ook op elkaar af zodat er qua tijd en aanbod geen overlappingen zijn. De ouders en begeleiders van potentiële deelnemers worden veelvuldig benaderd. Zij zijn een belangrijke schakel.

Hoe zorg je ervoor dat ze de juiste deskundigheid en begeleiding krijgen?

Alle docenten bij Wherelant hebben feeling met de doelgroep. Daarnaast worden er ondersteunende cursussen georganiseerd, worden symposia bezocht en ervaring uitgewisseld onderling en met Special Arts. We werken vanuit de methodiek van talentontwikkeling en kijken wat de deelnemers wel kunnen.

Wat zijn knelpunten?

Knelpunt blijft wel het taxi vervoer. Een tijd geleden hadden we het dubbele aantal deelnemers aan de activiteiten. De meeste deelnemers zijn afgehaakt omdat ze of te laat kwamen met de taxi, te vroeg weer opgehaald of soms helemaal niet opgehaald.

Hoe zorgen jullie er ervoor dat de doelgroep kan deelnemen?

Het lesgeld bedraagt €6,50 per uur inclusief koffie en materiaal. Een cursus bestaat uit 8 a 12 lessen van 1,5 tot 2 uur. We maken er hierdoor wat verlies op maar cultuurhuis Wherelant kiest ervoor om de cursussen door te laten gaan.

Wat is jullie visie op kunsteducatie voor mensen met een beperking?

Wij gaan uit van de gezonde kant van mensen, wat ze wel kunnen. Zij zijn meer dan hun handicap. We werken ook altijd met vrijwilligers op de groe-

pen. En ik zeg altijd werken met deze doelgroep doe je x 3. Ik onderhoud een goede band met leiding en ouders, met de deelnemers, met de vrijwilligers en soms ook met leerkrachten. Dit geldt ook voor de kosten. Er zit meer werk aan dan een reguliere cursus. En het levert zo veel op. Het is zo fijn om deze groepen in 'huis' te hebben.

Een bloeiend aanbod

27 oktober 2011 - Mensen met een verstandelijke beperking nemen bij kunstencentrum het Koorenhuis in Den Haag succesvol deel aan het cursusaanbod. E. Schulp, projectmanager Speciale Doelgroepen, vertelt over hun succesverhaal.

Wat is jullie aanbod voor mensen met een verstandelijke beperking?

't Koorenhuis biedt een speciaal aanbod op het gebied van muziek, beeldend en foto/films. Momenteel nemen er ongeveer 100 mensen met een beperking deel aan cursussen op een totaal van 3900 cursisten, waarvan 95 aan het speciale aanbod en 5 mensen aan reguliere cursussen. Ik ben tevreden over dit aanbod al vind ik wel dat alle kunstdisciplines moeten worden aangeboden.

Ik hoop dan ook binnen twee jaar een bloeiend aanbod te hebben op het gebied van theater en schrijven. Van het management heb ik de opdracht gekregen om in 2012 met 10% te groeien dus daar ga ik mijn best voor doen!

Ook wordt kunsteducatie voor het speciaal onderwijs aangeboden.

De directeur besteedt er een aardig stukje subsidie aan waardoor we dit kunnen realiseren.

Met wie werken jullie samen op dit gebied?

Wij werken samen met Steinmetz de Compaan, de grootste zorginstelling in Den Haag, Kessler Stichting (dak-en thuislozen), Brijder Stichting (verslavingszorg), Stichting Florence (ouderen) en Schroeder van der Kolk (werkvoorziening).

Hoe bereiken jullie de doelgroep?

Wij bereiken de doelgroep via onze website, MEE Zuid-Holland en onze brochure die wij verspreiden onder

woongroepen. Ook bereiken we ze via onze jaarlijkse voorstelling; een niet te onderschatten effect want ze nemen vaak vriendjes mee en die willen dan ook op het podium staan!

Ten slotte verspreiden wij ons aanbod ook via verschillende websites als jekuntmeer.nl, denhaaghandicap.nl, prokkel.nl en social media.

Succeservaringen middels circustheater

NIJMEGEN, 20 december 2011 - Voor instellingen en organisaties die werken met bijzondere doelgroepen verzorgt Circustheater Stoffel circus- en theaterprojecten in de vorm van cursussen, trainingen en workshops. De missie van Circustheater Stoffel is om bijzondere mensen door middel van circustheater naar succeservaringen te begeleiden. S. de Wit, directeur van Circustheater Stoffel, vertelt over deze bijzondere vorm van kunsteducatie voor bijzondere doelgroepen.

Hoe is Circustheater Stoffel ontstaan?

Vanuit mijn persoonlijke wens is Circustheater Stoffel in 2006 als projectbureau gestart. Er worden succeservaringen voor speciale mensen aangeboden middels circustheater binnen de 5 sectoren zorg, onderwijs, bijzondere arbeidsmarkt, justitie en vrije tijd. Circustheater Stoffel werkt kostendekkend en is een eenmanszaak met inzet van freelancers. Wij worden uitbetaald door de opdrachtgevers. Momenteel richt S. de Wit een Stichting op om ook activiteiten mogelijk te maken die niet vanuit het Projectbureau gefinancierd kunnen worden.

Wat houdt deze Stichting in?

Vanaf 2012 zal Circustheater Stoffel zich niet alleen meer op instellingen gaan richten, maar worden er vanuit de Stichting Circustheater Stoffel ook activiteiten voor particulieren aangeboden. We kunnen dan zowel interne als externe activiteiten aanbieden en daarmee wil ik duurzame samenwerkingen aangaan. Mensen kunnen dan ook deelnemen aan cursussen en we willen dan ook de wijken gaan betrekken bij het aanbod en op die manier inclusief worden. De focus zal nog steeds liggen op de speciale doelgroepen, maar daarnaast zijn alle mensen welkom zoals broertjes en zussen van een deelnemer, wijkbewoners et cetera. Er zullen geen intakegesprekken aan vooraf gaan. Ik ben van mening dat het al snel gaat over de beperkingen terwijl de beperking wel zichtbaar wordt tijdens cursussen en je je vooral moet richten op de mogelijkheden.

Het aanbod moet duurzaam worden en het circustheater- wanneer deze een vaste plek heeft- zo toegankelijk mogelijk worden gemaakt. Als het zover is dan zullen we de samenwerking opzoeken met instellingen en organisaties om het aanbod kenbaar te maken.

Met wie werkt u samen op dit gebied?

Circustheater Stoffel wordt nu inge-

huurd door zorginstellingen. Daarnaast verzorgt Circustheater Stoffel projecten binnen Cluster 2,3 en 4-scholen en dit gaat goed. Ook bieden wij trainingen aan docenten die binnen het speciaal onderwijs werken.

Nu zijn de projecten incidenteel en ik zou graag structureel willen gaan samenwerken.

De Stichting is nog in de beginfase. Er zijn slechts een aantal verkennende gesprekken geweest om te kijken wat partijen voor elkaar kunnen betekenen. Het ligt voor de hand om samen te werken met organisaties die zich bezig houden met speciale doelgroepen. Zo kan MEE mensen doorverwijzen en met organisaties kunnen we overkoepelende projecten op touw zetten. Het zal echter afhangen van uitspraken vanuit de zorg en het landelijk cultuurbeleid.

Wat ziet u aan knelpunten in het aanbieden van circustheater aan bijzondere doelgroepen?

Wat Circustheater Stoffel doet is de confrontatie aangaan; deelnemers zullen hun grenzen tegenkomen. Dat kan voor iedereen belemmerend zijn al zijn de succeservaringen die eruit voortvloeien zeer waardevol.

Aanbod ontwikkelen kost echter veel tijd en geld.

Zorginstellingen zullen minder moeten gaan 'zorgen' en zich meer moeten gaan richten op 'kansen', net zoals Circustheater Stoffel dat doet. Dit betekent voor veel zorg- en welzijnsinstellingen een cultuurverandering.

Zodra wij cursussen gaan aanbieden voor particulieren kan het lesgeld een probleem vormen. In de toekomst zullen de verschillen opgevuld moeten worden door subsidies en fondsen. Niet alle cursisten kunnen namelijk voldoen aan het lesgeld vanwege lage inkomens.

Waar liggen de mogelijkheden?

Ik heb een wens voor duurzame samenwerkingen. Dit levert niet alleen een constantere geldstroom op maar ook betere resultaten voor de deelnemers.

De doelgroep is heel puur, daar groei je door als mens als je met deze mensen werkt.

Wat is er nodig om goed met speciale doelgroepen, zoals mensen met een verstandelijke beperking, te werken?

Je moet je kwetsbaar durven opstellen, snel kunnen schakelen zodat je adequaat kunt inspelen op complexe situaties. Je moet een talent hebben voor het zien van kansen, uitgaan van kansen en een balans hebben tussen passie en afstand/professionaliteit.

Er gaat bij ons een begeleidingstraject aan vooraf voordat docenten aan de slag gaan. Daarnaast is er structureel werkoverleg en 2 a 3 keer per jaar een bijscholingsdag. Ook werken we met vrijwilligers; zij zijn een mooie meerwaarde omdat ze vaak een andere kijk hebben op dingen.

Tenslotte werken wij met een evaluatieprotocol dat in januari zal worden gewijzigd i.v.m. het starten van de Stichting. Bij projecten worden de verwachtingen vooraf, tijdens en na het project getoetst. Zo kan er op verschillende momenten nog bijgestuurd worden.

Het is een belangrijk onderdeel; naast het overleg en de evaluaties met opdrachtgevers vindt het ook binnen het team zelf plaats en kan er worden gezorgd voor kwaliteitsverbetering.

Wat is de visie van Circustheater Stoffel?

Circustheater Stoffel richt zich op die mensen die, nog meer dan anderen, behoefte hebben aan succeservaringen. Behalve dat circustheater een zeer veelzijdige kunstvorm is die uitnodigt tot ontmoeting met diverse kunstdisciplines, is het een magisch en fantastisch middel om mensen successen te laten ervaren. Circustheater Stoffel richt zich juist op speciale doelgroepen, al zijn in de toekomst ook reguliere cursisten welkom en wil Circustheater Stoffel bijdragen aan een inclusieve samenleving.

BIJLAGE 8.3 ANALYSEMODEL

- 65 a. Totaaloverzicht
- 65 b. Visie & beleid
- 65 c. Financiering
- 65 d. Samenwerkingsverbanden
- 65 e. Aanbod
- 65 f. Deskundigheid & begeleiding
- 65 g. Bereik
- 65 h. Praktische toegankelijkheid

Conditie­model										
		Centra voor de kunsten								
		Creatief centrum Nijmegen-Zuid	De Linden­berg	De Nieuwe muziekschool	Kunstencentrum de Strooming	Creatief centrum Elst	KOM-Arnhem	Open Academie Bommel	De Jacobiberg	De Plantage/ Stichting Zo
Conditie­ goede toegankelijkheid	DE VISIE & HET BELEID VAN EEN KUNSTENCENTRUM	3	2	2	2	1	5	2	2	2
	DE FINANCIËLE TOEGANKELIJKHEID VAN EEN KUNSTENCENTRUM	1	1	1	0	1	2	1	2	1
	DE SAMENWERKINGSVERBANDEN VAN EEN KUNSTENCENTRUM	2	5	3	4	0	6	5	4	1
	AANBOD	1	3	2	2	1	3	1	1	3
	DE DESKUNDIGHEID & BEGELEIDING BIJ EEN KUNSTENCENTRUM	1	4	3	5	1	6	1	2	5
	HET BEREIK VAN EEN KUNSTENCENTRUM	2	2	2	1	1	2	1	1	2
	DE PRAKTISCHE TOEGANKELIJKHEID VAN EEN KUNSTENCENTRUM	2	2	2	2	1	3	2	2	3
	Totaal	12	19	15	16	7	27	13	14	17

Conditiemodel											
			Centra voor de kunsten								
			Creatief centrum Nijmegen-Zuid	De Lindenbergh	De Nieuwe muziekschool	Kunstencentrum de Strooming	Creatief centrum Elst	KOM-Arnhem	Open Academie Bommel	De Jacobiberg	De Plantage/ Stichting Zo
Conditie goede toegankelijkheid	DE VISIE & HET BELEID VAN EEN KUNSTENCENTRUM	Er is een missie/ visie op participatie. Het kunstencentrum neemt hierover een standpunt in en kan hun toekomstbeeld hierop schetsen.	1	1	1	1	1	1	1	1	
		Er is een missie/ visie op participatie van mensen met een licht verstandelijke beperking. Het kunstencentrum neemt hierover een standpunt in en kan aangeven wat zij hiermee in de toekomst willen bereiken.	1	1	1	0	0	1	0	0	1
		De missie/visie op participatie zijn uitgewerkt in een beleidsplan. Hierin zijn concrete doelstellingen en strategieën geformuleerd.	1	0	0	1	0	1	1	1	0
		De missie/visie op participatie van mensen met een licht verstandelijke beperking is uitgewerkt in het beleidsplan. Hierin zijn concrete doelstellingen en strategieën geformuleerd.	0	0	0	0	0	1	0	0	0
		Het beleidsplan is in de praktijk gebracht en de doelstellingen worden behaald en/of bijgesteld.	0	0	0	0	0	1	0	0	0
		Totaal	3	2	2	2	1	5	2	2	2

Conditiemodel									
Conditie goede toegankelijkheid DE FINANCIËLE TOEGANKELIJKHEID VAN EEN KUNSTENCENTRUM		Centra voor de kunsten							
		Creatief centrum Nijmegen-Zuid	De Lindenberg	De Nieuwe muziekschool	Kunstencentrum de Strooming	Creatief centrum Elst	KOM-Arnhem	Open Academie Bommel	De Jacobiberg
									De Plantage/ Stichting Zo
	Deelnemers met lage inkomens komen in aanmerking voor een tegemoetkoming vanuit het kunstencentrum en/of de gemeente.	0	0	1	0	1	1	1	1
	Deelnemers met lage inkomens worden tegemoet gekomen doordat het kunstencentrum de les gelden zo laag mogelijk probeert te houden. Dit kan bijvoorbeeld door gebruik te maken van sponsors of extra subsidies.	1	1	0	0	0	1	0	1
	Totaal	1	1	1	0	1	2	1	2

Conditiemodel										
			Centra voor de kunsten							
			Creatief centrum Nijmegen-Zuid	De Lindenbergh	De Nieuwe muziekschool	Kunstencentrum de Strooming	Creatief centrum Elst	KOM-Arnhem	Open Academie Bommel	De Jacobiberg
Conditie goede toegankelijkheid	DE SAMENWERKINGSVERBANDEN ¹⁾ VAN EEN KUNSTENCENTRUM	Er zijn contacten met zorg- en welzijnsinstellingen. Er is bijvoorbeeld een kennismakingsgesprek geweest of een contactpersoon aangewezen.	1	1	1	1	0	1	1	0
		Het kunstencentrum werkt samen met zorg- en welzijnsinstellingen.	1	1	1	1	0	1	0	0
		Er zijn contacten met het speciaal onderwijs. Er is bijvoorbeeld een kennismakingsgesprek geweest of een contactpersoon aangewezen.	0	1	1	0	0	1	1	1
		Het kunstencentrum werkt samen met het speciaal onderwijs.	0	0	0	0	0	1	1	1
		Er zijn contacten op gemeentelijk/regionaal en/of landelijk niveau. Er is bijvoorbeeld een kennismakingsgesprek geweest of een contactpersoon aangewezen.	0	1	0	1	0	1	1	1
		Het kunstencentrum heeft samenwerkingen op gemeentelijk/regionaal en/of landelijk niveau.	0	1	0	1	0	1	1	1
		Totaal	2	5	3	4	0	6	5	4
			1							

¹⁾ Samenwerking houdt in dat er wordt bijgedragen aan een gezamenlijk resultaat door een optimale afstemming tussen de eigen kwaliteiten en belangen en die van de ander.
Bron: www.encyclo.nl.

Conditiemodel											
			Centra voor de kunsten								
			Creatief centrum Nijmegen-Zuid	De Lindenberg	De Nieuwe muziekschool	Kunstencentrum de Strooming	Creatief centrum Elst	KOM-Arnhem	Open Academie Bommel	De Jacobiberg	De Plantage/ Stichting Zo
Conditie goede toegankelijkheid	AANBOD	Er zijn instroommogelijkheden voor de doelgroep. Dat kan een apart aanbod zijn of intensieve plaatsing in reguliere cursussen. Intensieve plaatsing betekent dat het traject in goed overleg met de deelnemer/docent/begeleiding gebeurt.	1	1	1	1	1	1	0	1	1
		Er zijn doorstroommogelijkheden voor de doelgroep. Dat betekent dat ze vanuit het aparte aanbod middels intensieve plaatsing en begeleiding kunnen doorstromen naar het reguliere cursusaanbod.	0	1	1	0	0	1	0	0	1
		Er is een gevarieerd cursusaanbod voor de doelgroep op het gebied van theater, muziek, dans en beeldend.	0	1	0	1	0	1	1	0	1
		Totaal	1	3	2	1	1	3	1	1	3

Conditiemodel											
			Centra voor de kunsten								
			Creatief centrum Nijmegen-Zuid	De Lindenbergh	De Nieuwe muziekschool	Kunstencentrum de Strooming	Creatief centrum Elst	KOM-Arnhem	Open Academie Bommel	De Jacobiberg	De Plantage/ Stichting Zo
Conditie goede toegankelijkheid	DE DESKUNDIGHEID & BEGELEIDING BIJ EEN KUNSTENCENTRUM	Docenten die met de doelgroep werken beschikken over de competenties die nodig zijn om met hen te kunnen werken.	0	1	1	1	1	1	0	0	1
		Er vindt kennis- en ervaringsuitwisseling plaats binnen het team. Dit kan middels overleg, intervisie en het meelopen bij elkaars cursussen.	1	1	1	1	1	1	1	1	1
		Er zijn mogelijkheden tot bijscholing voor de docenten zodat zij hun vaardigheden kunnen verbeteren en meer kennis en ervaring op kunnen doen.	0	1	1	1	0	1	0	0	1
		De kwaliteit van de cursussen worden getoetst. Dit kan middels enquêtes en/of evaluatiegesprekken met deelnemers/begeleiders of door externen die feedback geven op de aangeboden cursussen.	0	0	0	1	0	1	0	0	0
		De behoefte van docenten wordt achterhaald waardoor zij beter les kunnen geven. Dit kan middels beoordelingsgesprekken of informele gesprekken met andere docenten/managers.	0	1	0	1	0	1	0	1	1
		De behoefte van deelnemers wordt achterhaald wat leidt tot cursussen die beter zijn afgestemd op de wensen van de deelnemers. Dit kan door evaluaties met deelnemers/begeleiders of door informele gesprekken met deelnemers/begeleiders.	0	0	0	0	0	1	0	0	1
		Totaal	1	4	3	5	1	6	1	2	5

Conditiemodel											
			Centra voor de kunsten								
			Creatief centrum Nijmegen-Zuid	De Lindenber	De Nieuwe muziekschool	Kunstencentrum de Strooming	Creatief centrum Elst	KOM-Arnhem	Open Academie Bommel	De Jacobiberg	De Plantage/ Stichting Zo
Conditie goede toegankelijkheid	HET BEREIK VAN EEN KUNSTENCENTRUM	Het kunstencentrum maakt gebruik van maximale PR middelen om het aanbod kenbaar te maken (website, flyer, open dag, eventueel kranten).	1	1	1	1	1	1	1	1	1
		Het kunstencentrum verricht extra inspanning om de doelgroep te bereiken. Dit houdt in dat ze via zorg- en welzijnsinstellingen de doelgroep benaderen. Dit kan door workshop binnen instellingen te organiseren en kennis te maken, contacten te leggen met zorgbegeleiders of door een duurzame relatie met zorg en welzijn te onderhouden waardoor mensen doorverwezen worden naar het kunstencentrum.	1	1	1	0	0	1	0	0	1
		Totaal	2	2	2	1	1	2	1	1	2

Conditiemodel											
			Centra voor de kunsten								
			Creatief centrum Nijmegen-Zuid	De Lindenbergh	De Nieuwe muziekschool	Kunstencentrum de Strooming	Creatief centrum Elst	KOM-Arnhem	Open Academie Bommel	De Jacobilbergh	De Plantage/ Stichting Zo
Conditie goede toegankelijkheid	DE PRAKTISCHE TOEGANKELIJKHEID VAN EEN KUNSTENCENTRUM	Het gebouw is rolstoelvriendelijk.	1	1	1	1	1	1	1	1	1
		Indien er een apart aanbod is voor de doelgroep of deelnemers participeren middels intensieve plaatsing aan reguliere cursussen, worden de deelnemers persoonlijk onthaald door de docent/begeleider of er is een bijvoorbeeld een receptionist(e) aanwezig die de deelnemers welkom heet.	0	0	0	0	0	1	0	0	1
		Er is een ontmoetingsruimte aanwezig waar mensen met een beperking andere mensen kunnen ontmoeten.	1	1	1	0	0	1	1	1	1
		Totaal	2	2	2	2	1	3	2	2	3

BIJLAGE 8.4 KNELPUNTEN EN KANSEN

- 67 a. Visie & beleid
- 67 b. Financiering
- 67 c. Samenwerkingsverbanden
- 67 d. Aanbod
- 67 e. Deskundigheid & begeleiding
- 67 f. Bereik
- 67 g. Praktische toegankelijkheid

Knelpunten en kansen									
			Conditie:						
			Visie en beleid						
			Knelpunten			Kansen			
			Geen concrete inspanningen vereist vanuit gemeenten			Ontwikkelen visie en beleid voeren			
			Bij kunstencentra angst voor onbekende, daardoor niet gericht op de doelgroep			Signalen afgeven aan regionale/ landelijke organisaties			
						Aanstellen aandachtfunctionaris			
Bronnen:	Literatuur	Loeffen et. al., 2010							
	Experts	Atelier Leonardo da Vinci - J. De Ruiter							
		Kunst inclusief - J.P. Wilken							
		Kwartiermaken - D. Kal							
		Werkenrodeschool - L. Portier							
		Onderwijsspecialisten - N. Teunissen							
		Pro-Arts - S. Drabbe, M. Ubkes							
		Edu-Art - M. Meeuwssen, Y. Drissen							
		Kunstfactor - R. Baars							
		KCG - E. Rozenboom							
	Good practices	KC Koorenhuis - E. Schulp							
		KC Wherelant - J. Geels							
		Circustheater Stoffel - S. De Wit							
		KC 't Klooster - M. Licher							
	Kunstencentra	De Plantage/ stichting Zo - A. Wognum							
		Jacobiberg - A. Ebus							
		Open Academie - C. Van Herkhuizen							
		KOM-Arnhem - A. ten Barge							
		CC Elst - J. De Wolf & E. Matijssen							
		KC de Stroming - H. Barten							
		Nieuwe Muziekschool - M. Schoneveld							
		KC Lindenberg - H. Sparreboom							
		CC Nijmegen-Z - R. Koopmans							

Knelpunten en kansen										
			Conditie:							
			Financiering							
			Knelpunten				Kansen			
			Financiële middelen					Kortingen lage inkomens	Fondsen en sponsoring	Aanspraak maken op gemeente/ Wmo
Bronnen:	Literatuur	Loeffen et. al., 2010								
	Experts	Atelier Leonardo da Vinci - J. De Ruiter								
		Kunst inclusief - J.P. Wilken								
		Kwartiermaken - D. Kal								
		Werkenrodeschool - L. Portier								
		Onderwijsspecialisten - N. Teunissen								
		Pro-Arts - S. Drabbe, M. Ubkes								
		Edu-Art - M. Meeuwsen, Y. Drissen								
		Kunstfactor - R. Baars								
		KCG - E. Rozenboom								
	Good practices	KC Koorenhuis - E. Schulp								
		KC Wherelant - J. Geels								
		Circustheater Stoffel - S. De Wit								
		KC 't Klooster - M. Licher								
	Kunstencentra	De Plantage/ stichting Zo - A. Wognum								
		Jacobiberg - A. Ebus								
		Open Academie - C. Van Herkhuizen								
		KOM-Arnhem - A. ten Barge								
		CC Elst - J. De Wolf & E. Matijssen								
		KC de Stroming - H. Barten								
		Nieuwe Muziekschool - M. Schoneveld								
		KC Lindenberg - H. Sparreboom								
		CC Nijmegen-Z - R. Koopmans								

Knelpunten en kansen												
			Conditie:									
			Samenwerkingsverbanden									
			Knelpunten					Kansen				
			Zorg en kunst twee verschillende werelden met eigen visie/ cultuur	Veel onwetendheid in kunstensector	Zorg richt zich teveel op problematiek i.p.v. kansen/ mogelijkheden	Rijks- en gemeentebeleid zijn niet stimulerend		Meer verbindingen tussen zorg, welzijn, onderwijs en kunst	Intensievere samenwerking gemeenten/ inspanningsverplichtingen	Duurzame samenwerkingen (eventueel vastgelegd in contracten)	Goede contacten onderhouden met leefomgeving van de deelnemers	
Bronnen:	Literatuur	Loeffen et. al., 2010										
	Experts	Atelier Leonardo da Vinci - J. De Ruiter										
		Kunst inclusief - J.P. Wilken										
		Kwartiermaken - D. Kal										
		Werkenrodeschool - L. Portier										
		Onderwijsspecialisten - N. Teunissen										
		Pro-Arts - S. Drabbe, M. Ubkes										
		Edu-Art - M. Meeuwssen, Y. Drissen										
		Kunstfactor - R. Baars										
		KCG - E. Rozenboom										
	Good practices	KC Koorenhuis - E. Schulp										
		KC Wherelant - J. Geels										
		Circustheater Stoffel - S. De Wit										
		KC 't Klooster - M. Licher										
	Kunstencentra	De Plantage/ stichting Zo - A. Wognum										
		Jacobiberg - A. Ebus										
		Open Academie - C. Van Herkhuizen										
		KOM-Arnhem - A. ten Barge										
		CC Elst - J. De Wolf & E. Matijssen										
		KC de Stroming - H. Barten										
		Nieuwe Muziekschool - M. Schoneveld										
		KC Lindenberg - H. Sparreboom										
		CC Nijmegen-Z - R. Koopmans										

Knelpunten en kansen											
			Conditie:								
			Aanbod								
			Knelpunten					Kansen			
			Geld en tijd om aanbod te ontwikkelen	Wordt niet serieus genomen binnen KC	Moelijk vanwege niveauverschillen	Niet goed afgestemd op doelgroep	Projecten/ workshops weinig effect	Behoeftedonderzoek uitvoeren	Gebruikmaken van goed practices	Inclusief aanbod, waar nodig specifiek	Zorgen voor in- en doorstroommogelijkheden
											Zorgen voor structureel/ continu aanbod
Bronnen:	Literatuur	Loeffen et. al., 2010									
	Experts	Atelier Leonardo da Vinci - J. De Ruiter									
		Kunst inclusief - J.P. Wilken									
		Kwartiermaken - D. Kal									
		Werkenrodeschool - L. Portier									
		Onderwijsspecialisten - N. Teunissen									
		Pro-Arts - S. Drabbe, M. Ubkes									
		Edu-Art - M. Meeuwssen, Y. Drissen									
		Kunstfactor - R. Baars									
		KCG - E. Rozenboom									
	Good practices	KC Koorenhuis - E. Schulp									
		KC Wherelant - J. Geels									
		Circustheater Stoffel - S. De Wit									
		KC 't Klooster - M. Licher									
	Kunstencentra	De Plantage/ stichting Zo - A. Wognum									
		Jacobiberg - A. Ebus									
		Open Academie - C. Van Herkhuizen									
		KOM-Arnhem - A. ten Barge									
		CC Elst - J. De Wolf & E. Matijssen									
		KC de Stroming - H. Barten									
		Nieuwe Muziekschool - M. Schoneveld									
		KC Lindenberg - H. Sparreboom									
		CC Nijmegen-Z - R. Koopmans									

Knelpunten en kansen												
			Conditie:									
			Deskundigheid en begeleiding									
			Knelpunten					Kansen				
			Bij kunstencentra angst voor doelgroep					Voldoening om de doelgroep in huis te halen				
			Men realiseert zich niet dat er een andere benadering nodig is om de doelgroep in huis te halen					Bijscholing, leren van elkaar				
			Kan docenten niet dwingen om met de doelgroep te werken					Matchen van juiste docenten aan doelgroep				
								Inzetten van stagiaires/ vrijwilligers				
								Uitgaan van kansen, mogelijkheden bij de doelgroep				
Bronnen:	Literatuur	Loeffen et. al., 2010										
	Experts	Atelier Leonardo da Vinci - J. De Ruiter										
		Kunst inclusief - J.P. Wilken										
		Kwartiermaken - D. Kal										
		Werkenrodeschool - L. Portier										
		Onderwijsspecialisten - N. Teunissen										
		Pro-Arts - S. Drabbe, M. Ubkes										
		Edu-Art - M. Meeuwsen, Y. Drissen										
		Kunstfactor - R. Baars										
		KCG - E. Rozenboom										
	Good practices	KC Koorenhuis - E. Schulp										
		KC Wherelant - J. Geels										
		Circustheater Stoffel - S. De Wit										
		KC 't Klooster - M. Licher										
	Kunstencentra	De Plantage/ stichting Zo - A. Wognum										
		Jacobiberg - A. Ebus										
		Open Academie - C. Van Herkhuizen										
		KOM-Arnhem - A. ten Barge										
		CC Elst - J. De Wolf & E. Matijssen										
		KC de Stroming - H. Barten										
		Nieuwe Muziekschool - M. Schoneveld										
		KC Lindenberg - H. Sparreboom										
		CC Nijmegen-Z - R. Koopmans										

Knelpunten en kansen															
			Conditie:												
			Bereik												
			Knelpunten					Kansen							
			Extra inspanning nodig om de doelgroep te nemen	Onbekendheid met het kunstencentrum				Doelgroep persoonlijk benaderen via contactpersonen/ persoonlijke begeleiders	Aanbod bekend maken bij Zorg & welzijn	Oprichten promo-team ¹⁾					
Bronnen:	Literatuur	Loeffen et. al., 2010													
	Experts	Atelier Leonardo da Vinci - J. De Ruiter													
		Kunst inclusief - J.P. Wilken													
		Kwartiermaken - D. Kal													
		Werkenrodeschool - L. Portier													
		Onderwijsspecialisten - N. Teunissen													
		Pro-Arts - S. Drabbe, M. Ubkes													
		Edu-Art - M. Meeuwsen, Y. Drissen													
		Kunstfactor - R. Baars													
		KCG - E. Rozenboom													
	Good practices	KC Koorenhuis - E. Schulp													
		KC Wherelant - J. Geels													
		Circustheater Stoffel - S. De Wit													
		KC 't Klooster - M. Licher													
	Kunstencentra	De Plantage/ stichting Zo - A. Wognum													
		Jacobiberg - A. Ebus													
		Open Academie - C. Van Herkhuizen													
		KOM-Arnhem - A. ten Barge													
		CC Elst - J. De Wolf & E. Matijssen													
		KC de Stroming - H. Barten													
		Nieuwe Muziekschool - M. Schoneveld													
		KC Lindenberg - H. Sparreboom													
		CC Nijmegen-Z - R. Koopmans													
¹⁾ Een promo-team kan bestaan uit deelnemers, vrijwilligers en stagiaires die als ambassadeur optreden. Zij kunnen andere potentiële deelnemers enthousiasmeren en stimuleren om deel te nemen aan cursussen															

Knelpunten en kansen										
			Conditie:							
			Praktische toegankelijkheid							
			Knelpunten				Kansen			
			Vervoer/ bereikbaarheid	Eng/ spannend voor doelgroep om deel te nemen			Taxivergunningen aanvragen	Creëren gastvrije/ veilige sfeer	Maatje meenemen	
Bronnen:	Literatuur	Loeffen et. al., 2010								
	Experts	Atelier Leonardo da Vinci - J. De Ruiter								
		Kunst inclusief - J.P. Wilken								
		Kwartiermaken - D. Kal								
		Werkenrodeschool - L. Portier								
		Onderwijsspecialisten - N. Teunissen								
		Pro-Arts - S. Drabbe, M. Ubkes								
		Edu-Art - M. Meeuwssen, Y. Drissen								
		Kunstfactor - R. Baars								
		KCG - E. Rozenboom								
	Good practices	KC Koorenhuis - E. Schulp								
		KC Wherelant - J. Geels								
		Circustheater Stoffel - S. De Wit								
		KC 't Klooster - M. Licher								
	Kunstencentra	De Plantage/ stichting Zo - A. Wognum								
		Jacobiberg - A. Ebus								
		Open Academie - C. Van Herkhuizen								
		KOM-Arnhem - A. ten Barge								
		CC Elst - J. De Wolf & E. Matijssen								
		KC de Stroming - H. Barten								
		Nieuwe Muziekschool - M. Schoneveld								
		KC Lindenberg - H. Sparreboom								
		CC Nijmegen-Z - R. Koopmans								

BIJLAGE 8.5 GESTRUCTUREERDE VRAGENLIJST VOOR KUNSTENCENTRA

GESTRUCTUREERDE VRAGENLIJST CENTRA VOOR DE KUNSTEN

CONDITIES

1. Aanbod
2. Praktische toegankelijkheid
3. Bereik
4. Samenwerkingsverbanden
5. Deskundigheid en begeleiding
6. Financiering
7. Visie en beleid
8. Slot

VRAGEN

Komen voort uit landelijk onderzoek van Kunst Inclusief en eigen inbreng.

	CONDITIE		SUBCONDITIE		ASPECTEN
1	Aanbod	1.1	Aanbod	1.1.1	Heeft u een specifiek aanbod voor LVG ¹ ?
				1.1.2	Waarom wel/niet?
					Wat doet uw instelling om tot een duurzaam en toegankelijk aanbod te komen? Zijn hier wensen?
				1.1.3	Welke knelpunten ervaart u in het ontwikkelen van aanbod voor LVG?
				1.1.4	Hoe zou u het aanbod voor LVG verbeterd willen zien?
		1.2	Deelnemers-beleid	1.2.1	Vindt er een intake plaats?
				1.2.2	Zo ja, hoe dan?
					Worden er mensen geweigerd, en welke criteria worden hierbij gehanteerd?
				1.2.3	Worden mensen met LVG na weigering, doorverwezen?
				1.2.4	Zijn er belemmeringen voor LVG om deel te nemen aan cursussen bij u? Wat is daar volgens u de reden van en wat is er nodig om deze belemmeringen weg te nemen?

¹ Licht verstandelijk gehandicapte mensen.

2	Praktische toegankelijkheid	2.1	Randvoorwaarden	2.1.1 2.1.2 2.1.3 2.1.4	Is het gebouw voldoende aangepast aan LVG? Zijn de werkruimtes voldoende aangepast aan LVG? Hoe is het vervoer van en naar het kunstencentrum geregeld? Zijn er andere praktische zaken waar u tegenaan loopt bij LVG? Zo ja, hoe wilt u die het liefst oplossen?
3	Bereik	3.1	PR	3.1.1 3.1.2	Op welke manieren maakt u het aanbod kenbaar? Hoe bereikt u LVG? Ervaart u hier knelpunten in en zijn er wensen om dit anders aan te pakken?
4	Samenwerkingsverbanden (in kader van participatie LVG)	4.1 4.2 4.3	Kunst en zorg Kunst en onderwijs Regionaal & landelijk	4.1.1 4.1.2 4.2.3 4.2.4 4.3.1 4.3.2 4.3.3 4.3.4	Hoe kijkt u aan tegen uitwisseling van expertise tussen de zorg en centra voor de kunsten? Zijn er hier mogelijkheden tot samenwerking en hoe kan dat beter georganiseerd worden? Hoe kijkt u aan tegen samenwerking met scholen voor speciaal onderwijs? Zijn hier mogelijkheden tot betere samenwerking en hoe zou dat georganiseerd kunnen worden? Vinden er samenwerkingen op regionaal en landelijk niveau plaats? Zo ja, welke? Op welke manier worden deze samenwerkingsverbanden vormgegeven? Wat leveren deze samenwerkingsverbanden op? Wat gaat hierbij goed en wat kan er nog verbeterd worden?

5	Deskundig- heid en begeleiding	5.1	Personeels- beleid	5.1.1	Welke competenties zijn volgens u nodig om LVG te kunnen lesgeven en begeleiden?
		5.2	Vrijwilligers- beleid	5.1.2	Wordt er in het huidige personeelsbeleid specifiek gekeken naar deze competenties?
				5.1.3	Welke knelpunten en successen ziet u in het werken met LVG?
				5.1.4	Vindt er kennis- en ervaringsuitwisseling plaats in het team?
				5.1.5	Zijn er mogelijkheden tot bijscholing van docenten?
		5.3	Kwaliteits- beleid	5.2.1	Wordt er binnen deze instelling gewerkt met vrijwilligers?
				5.2.2	Worden zij ook ingezet om LVG te begeleiden? Zo ja, hoe gaat dit?
				5.2.3	Moeten deze vrijwilligers over de competenties beschikken die nodig zijn om te werken met LVG?
				5.2.4	Vindt er kennis- en ervaringsuitwisseling plaats tussen vrijwilligers en docenten? Zo ja, hoe?
				5.3.1	Wordt de kwaliteit van de aangeboden cursussen aan LVG getoetst? Zo ja, hoe?
				5.3.2	Werkt u aan kwaliteitsverbetering op dit vlak? Zo ja, hoe vertaalt zich dit?
				5.3.3	Achterhaalt u de behoefte van de docenten om beter te kunnen werken met LVG? Zo ja, wat doet u met die gegevens?
				5.3.4	Achterhaalt u de behoefte van de vrijwilligers om beter te kunnen werken met LVG? Zo ja, wat doet u met die gegevens?
				5.3.5	Achterhaalt u de behoefte van LVG om tot een beter beleid te komen? Zo ja, hoe?

6	Financiering	6.1	Subsidie	6.1.1	Welke invloed heeft de wijze waarop uw instelling gefinancierd wordt op de deelname van LVG? Hoe ziet u dit in de toekomst tegemoet? In hoeverre moeten deelnemers zelf bijdragen aan cursussen? Kortingen? Levert dit voor LVG problemen op? Zo ja, welke?
		6.2	Eigen bijdrage	6.1.2	
				6.2.1	
				6.2.2	
7	Visie en beleid	7.1	Visie	7.1.1	Wat is de visie van het KC met betrekking tot participatie van LVG? Is deze visie uitgewerkt in het beleid? Wat houdt dit beleid in? Is er gekozen voor een specifieke beleid voor LVG? Waarom wel/niet? Hoe wordt dit beleid in de praktijk gebracht? Bent u op de hoogte van het cultuurbeleid van uw gemeente en provincie? Hoe verhoudt zich dat t.o.v. uw beleid?
				7.1.2	
				7.1.3	
				7.1.4	
				7.1.5	
8	Tot slot			8.1.1	Wilt u nog iets toevoegen dat onderbelicht is gebleven of niet aan de orde is geweest?

BIJLAGE 8.6 INTERVIEWS BIJ KUNSTENCENTRA

Deze bijlage bevat de volgende interviews met respondenten bij kunstencentra:

71 a.	8.6.1	Creatief centrum Nijmegen-Zuid	Roos Koopmans
71 d.	8.6.2	Huis voor de kunsten de Lindenberg	Harriët Sparreboom
71 f.	8.6.3	De Nieuwe Muziekschool	Marja Schoneveld
71 i.	8.6.4	Kunstencentrum de Stroming	Hans Barten
71 l.	8.6.5	Creatief centrum Elst	Joke de Wolf & Els Matijssen
71 n.	8.6.6	KOM Arnhem	Anne ten Barge
71 r.	8.6.7	Open Academie	Cees Herkhuizen
71 t.	8.6.8	De Jacobiberg	Ankie Ebus
71 v.	8.6.9	Stichting ZO	Anouk Wognum

8.6.1 Creatief centrum Nijmegen-Zuid

Plaats en datum: Nijmegen, 5 december 2011.

Respondent: Roos Koopmans (coördinator).

Algemeen:

Het creatief centrum Nijmegen-Zuid is van oudsher een hobbywerkplaats en biedt momenteel vele activiteiten aan en een enkele workshop op het gebied van beeldend vormen. Denk hierbij aan het bewerken van speksteen, mozaïeken, aquarelleren, schilderen en edelsmeden.

Het centrum wordt al 22 jaar gesubsidieerd door de gemeente Nijmegen en valt onder de tak Zorg en Welzijn. Deelnemers (nu zo'n 400) betalen in 2012 € 40,- inschrijfgeld en kunnen daarmee het hele jaar lang zoveel deelnemen aan activiteiten en workshops als zij willen. Het centrum werkt vraaggericht en speelt flexibel in op nieuwe en veranderende vragen van gemeente en (potentiele) deelnemers.

De docenten werken er vrijwillig, zijn kundig op het creatief vlak en hebben soms ook een kunstvakopleiding afgerond.

Vanaf 2009 krijgt het centrum een WMO subsidie. Het centrum moest zich hiermee gaan richten op allochtonen. Roos Koopmans werd aangesteld als coördinator.

In 2010 werd deze doelgroep uitgebreid naar 'zoveel mogelijk speciale doelgroepen'. Roos Koopmans heeft inmiddels een behoorlijk netwerk opgebouwd en doet in de 12,5 uur die ze per week heeft alles om speciale doelgroepen te bereiken, hun behoefte te inventariseren en ze binnen te halen. De eisen vanuit de gemeente zijn onduidelijk. Roos Koopmans heeft het idee dat ze geen eisen stellen zodat ze elk jaar eventueel de subsidie in kunnen trekken en dus niet gebonden zijn. Dat is jammer want daardoor is het onzeker en moeilijk om duurzame projecten op te zetten.

1.1.1	Nee. Als ze zouden komen wilt het centrum ook het liefst dat zij integreren in reguliere cursussen, al staan zij er ook voor open om dan een doorstroomtraject aan te bieden waarbij de deelnemers vanuit een apart aanbod naar reguliere cursussen doorstromen. Er staan nu twee mensen met een licht verstandelijke beperking achter de bar. Zij zijn volledig geïntegreerd in het centrum.
1.1.2	Het centrum speelt in op de behoefte van deelnemers. Luisteren naar ideeën van mensen die binnenkomen, naar signalen van vrijwilligers. Zo ontstaan activiteiten en vallen activiteiten soms weg.
1.1.3	X
1.1.4	X
1.2.1	Nee. Deelnemers kunnen binnenlopen, een rondleiding krijgen en op verzoek een gesprek aanvragen. Het is geen standaard onderdeel.
1.2.2	Nee. Er is wel een huisreglement met regels waar mensen zich aan moeten houden. Anders volgt er een waarschuwing of verbod. Dit is i.v.m. agressief gedrag wel eens voorgekomen.
1.2.3	Er zijn wel kennismakingen geweest (vanuit o.a. De Driestroom en Pluryn) maar dit heeft nog niet tot deelname geleid.
1.2.4	Spannend om hier binnen te komen, om te integreren.

2.1.1	Ja, rolstoelvriendelijk.
2.1.2	Alleen de houtbewerkingsruimte is wellicht niet zo praktisch.
2.1.3	Men komt op eigen gelegenheid.
2.1.4	Nee.
3.1.1	Folder, website, telefoontjes met zorginstellingen, mond-op-mondreclame, open dag, mailinglijst met flyer, poster bij zorg- en welzijnsinstellingen, plaatselijke kranten.
3.1.2	Het centrum doet veel moeite om de doelgroep te bereiken maar of ze op de hoogte zijn dat betwijfelt Roos Koopmans. De drempel blijft toch hoog. Zo hebben ze i.s.m. Trias een kennismakingsworkshop gegeven (3x) maar ook hier volgde geen deelname, terwijl de deelnemers het hartstikke leuk vonden.
4.1.1	Dubbel, er is financieel veel aan de hand. Samenwerking begint vaak positief. Roos Koopmans heeft het gevoel dat ze als concurrentie worden gezien waardoor instellingen bang zijn dat ze cliënten 'af gaan pakken'.
4.1.2	Roos Koopmans ziet veel kansen in samenwerking. Zorg- en welzijnsinstellingen kunnen de deelnemers bereiken, het centrum kan een zinvolle creatieve en goed georganiseerde vrijetijdsbesteding bieden. Het is echter een veranderingsproces voor beide kanten.
4.2.1	Nee. Het centrum in Nijmegen-Oost wel. Zij hebben een samenwerking met het Flex-college voor praktijkonderwijs en bieden stageplekken aan. Zuid wil hier misschien ook wel wat mee gaan doen in de toekomst.
4.2.2	Nee.
4.3.1	Nee.
4.3.2	N.v.t.
4.3.3	N.v.t.
4.3.4	N.v.t.
5.1.1	Er wordt nu lesgegeven door vrijwilligers. Om met de doelgroep te werken zijn sociale vaardigheden belangrijk. Roos Koopmans zoekt bij nieuwe deelnemers al wel naar de 'juiste' begeleider, ze matcht ze. Dat zal bij deze doelgroep niet veel anders zijn.
5.1.2	Vanaf januari zal hier personeelsbeleid op ontwikkeld gaan worden zodat er meer gekeken wordt naar hoe de vrijwilligers met speciale doelgroepen aan de slag kunnen gaan. Roos Koopmans heeft hierbij ook contact met vrijwilligersorganisaties.
5.1.3	Knelpunten: Impact vrijwilligers, hoge drempel om ze binnen te halen. Succes: Centrum is laagdrempelig, doe-gericht, geen ingewikkelde methodiek, sluit aan op laag niveau, het kan de eigenwaarde van deelnemers vergroten.
5.1.4	Nu nog zeer minimaal. Op eigen verzoek.
5.1.5	Nee, nog niet.
5.2.1	Ja, zij begeleiden de activiteiten en geven daarbij ook instructies. Ook het bestuur bestaat uit vrijwilligers en men helpt ook in de schoonmaak.
5.2.2	In de toekomst.
5.2.3	Nog in ontwikkeling.
5.2.4	Op eigen initiatief. Er vindt wel uitwisseling plaats met de andere drie creatieve centra. Vrijwilligers worden soms 'uitgeleend' om nieuwe technieken aan andere vrijwilligers te leren e.d.
5.3.1	Nee.
5.3.2	Nee.

5.3.3	Ja, dat gebeurt nu nog met informele gesprekjes in de wandelgangen. Vanaf januari wordt dit serieuzer opgepakt. Er moet dan ook gekeken worden wat met de informatie wordt gedaan.
5.3.4	Zie 5.3.3.
5.3.5	Ja, er is contact via zorginstellingen en er worden kennismakingsworkshops georganiseerd. Zo merkte Roos Koopmans dat na drie keer kennismaken de drempel voor deelname zonder hun begeleiders nog te hoog is. Deze vorm zal daarom veranderen.
6.1.1	Het is de oorzaak van het nieuwe 'doelgroepenproject'. Dit wordt het WMO project genoemd maar is onderdeel geworden van het beleid. Er zijn alleen geen targets gesteld terwijl de gemeente stiekem wel verwachtingen heeft. Zo heeft het centrum in 2011 niet voldaan aan die verwachtingen en dat zal wellicht van invloed zijn op de subsidie van 2012. De verwachtingen zijn niet concreet.
6.1.2	Zal spannend zijn. Volgens Roos Koopmans vallen de grote klappen volgend jaar.
6.2.1	40 euro per jaar inschrijfgeld voor onbeperkte deelname.
6.2.2	Nee.
7.1.1	Zoveel mogelijk integreren, liefst in reguliere cursussen. Zoals eerder werd gezegd werkt het centrum vraaggericht, dus als deze doelgroep liever eerst een specifiek aanbod wil en vervolgens de kans om door te stromen dan kan dat georganiseerd worden. Ze zijn altijd welkom.
7.1.2	Deze visie is onderdeel van het beleid, al is het beleid nog niet erg uitgebreid.
7.1.3	Er is nu beleid voor de speciale doelgroepen die het centrum met het WMO budget wil aantrekken. Hier wordt geen onderscheid gemaakt tussen licht verstandelijk beperkte mensen en allochtonen, lichamelijk beperkt etc. Mocht dit in de toekomst nodig zijn dan kan het beleid hier verder op inzoomen.
7.1.4	Nee. Willen in 2012 wel specifiek beleid ontwikkelen t.a.v. WMO project voor speciale doelgroepen. Vanuit WMO worden dit 'kwetsbare' doelgroepen genoemd.
7.1.5	Nee, gericht op welzijn en zorg, daar zijn ze wel van op de hoogte.
8.1.1	Het centrum probeert niet de beperking binnen te halen maar juist de kwaliteit van mensen.

8.6.2 Huis voor de kunsten de Lindenberg in Nijmegen

Plaats en datum: Nijmegen, 14 december 2011.

Respondent: Harriët Sparreboom (coördinator Lent/Oosterhout, docent en sectieleider piano en één van de projectleiders Kunst Inclusief).

1.1.1	Ja, vanaf februari 2012 worden er 19 cursussen aangeboden voor kinderen, jongeren en volwassenen.
1.1.2	Het is nog afwachten of het aanbod aan zal slaan. Het is in ieder geval een heel divers aanbod en de onderwerpen sluiten aan bij de belevingswereld van de doelgroep. Pluryn en de Werkenrode Groep vroegen bijvoorbeeld om bepaalde disciplines en dit hebben ze meegenomen in het aanbod. De Lindenberg heeft van de gemeente ontwikkelingssubsidie gekregen zodat ze nu de cursusgeldten laag kunnen houden.
1.1.3	Er is een financieel knelpunt. Dat is nu gelukkig opgevangen door de subsidie maar voor de toekomst wordt dat zoeken. Daarnaast zou het kunnen zijn dat deelnemers niet komen vanwege het vervoer. Het is dan ook mogelijk om de lessen aan te bieden op andere locaties, ze willen vraaggericht te werk gaan.
1.1.4	Het is nu een pilot; na de evaluatie kunnen ze bijstellen en verbeteren.
1.2.1	Nog onzeker, dit moet in januari besproken worden met de docenten.
1.2.2	N.v.t.
1.2.3	N.v.t.
1.2.4	Vervoer misschien.
2.1.1	Ja.
2.1.2	Ja.
2.1.3	N.v.t. Er zijn nu wel twee dagbestedingsgroepen van Pluryn en Werkenrode die gebruik maken van ruimtes bij de Lindenberg. Zij komen zelf met taxi's.
2.1.4	Moeilijk te zeggen. Misschien dat mensen in de Lindenberg moeten wennen aan de doelgroep alhoewel het nu ontzettend goed gaat met de dagbestedingsgroepen.
3.1.1	Een flyer via scholen/zorginstellingen. Harriët Sparreboom wil een interview met de kranten (Gelderlander, de Brug), website.
3.1.2	Harriët Sparreboom gaat zelf langs instellingen en zoekt naar de juiste contactpersonen zodat zij het aanbod kunnen verspreiden.
4.1.1	Hoge prioriteit. Docenten willen graag met de doelgroep werken maar zijn nog wat onzeker. Zou mooi zijn om de ervaring te delen; zo kunnen vakdocenten nu meekijken met docenten in het speciaal onderwijs. MEE kan de twee werelden bij elkaar brengen.
4.1.2	Je moet er veel energie instoppen maar het verdient zich uiteindelijk wel terug. Er zijn geen wensen voor verbetering.
4.2.1	Wil kunst en cultuur speciaal (Onderwijsspecialisten) gaan opzetten in REC Rivierenland in samenwerking met Edu-Art en MEE GP. Ze wachten op subsidieverstrekken en willen het liefst in september 2012 starten.
4.2.2	Nu is er contact met de Talitha Koemisschool voor het kunstaanbod. Het zijn verder incidentele contacten; kunst en cultuur speciaal kan gaan zorgen voor een langdurige en duurzame relatie, en verankering.
4.3.1	Met KOM Arnhem, de netwerkbijeenkomsten Kunst Inclusief (KCG), Edu-Art Allen in de vorm van overleg.
4.3.2	Kennis. Je projecten worden daarnaast ook breder gedragen waardoor het
4.3.3	meer kans van slagen heeft.
4.3.4	Is heel tevreden, de wil is er en dat is prettig.

5.1.1	Affiniteit met de doelgroep, flexibiliteit, geduld, creatief, kunnen inspelen op verschillende situaties en personen, goed aansluiten bij het niveau van de deelnemer. Moet als docent eigenlijk altijd, maar vooral bij deze doelgroep anders ben je ze zo kwijt. Het proces heeft prioriteit, het eindproduct is minder belangrijk. Het is wel educatie, geen bezigheidstherapie.
5.1.2	Ja.
5.1.3	Wellicht ondervinden de docenten het als een te grote verantwoordelijkheid. Kansen zijn echter dat docenten enthousiast raken waardoor het uitstraalt in hun andere werk; er zijn mogelijkheden voor inclusief werken. Moet niet maar de mogelijkheden zijn er in de toekomst hopelijk wel.
5.1.4	Ja dat gaat zeker gebeuren. Daarnaast hebben drie docenten die gaan starten ook coaching van een theaterdocent.
5.1.5	Ja, o.a. de kaderdagen van het KCG.
5.2.1	Vrijwilligers werken in de techniek, garderobe, als zaalwacht en verspreiden affiches.
5.2.2	Zou een mogelijkheid kunnen zijn.
5.2.3	N.v.t.
5.2.4	N.v.t.
5.3.1	Met elke docent zal geëvalueerd worden tijdens een evaluatiegesprek.
5.3.2	Regelmatig contact houden met begeleiders en ouders. De manier waarop is nog onduidelijk. Het is een pilot en het zal de vorm van plan – do- check – act aannemen. Ze zitten nu nog in de eerste fase.
5.3.3	Ja, veel contact met docenten om te kijken wat ze nodig hebben. Harriet speelt daarop in; dat is verschillend.
5.3.4	Nog niet.
5.3.5	Wil via ouders/zorginstellingen informatie hierover.
6.1.1	De Lindenberg krijgt subsidie voor het regulier aanbod maar er is geen expliciete opdracht vanuit de gemeente om mensen met een beperking binnen te halen. Nu is er gelukkig ontwikkelsubsidie maar dat zal in de toekomst spannend worden. Harriet Sparreboom wil daarom graag weten welke mogelijkheden er zijn om geld aan te boren.
6.1.2	Is besproken. Blijven innoveren!
6.2.1	Is besproken.
6.2.2	Zou in de toekomst kunnen. Met name voor volwassenen; nu zijn er geen kortingen mogelijk.
7.1.1	De Lindenberg wil zo toegankelijk mogelijk zijn. Het management staat daar ook helemaal achter. Uiteindelijk is er het inclusie-ideaal, maar de stap van niet naar inclusie vindt Harriet Sparreboom te radicaal en vandaar dat ze met een apart aanbod gaan starten. Het moet groeien.
7.1.2	Niet officieel. Er is een beleidsplan tot 2014, deze is algemeen en afgestemd op het gemeentelijk cultuurbeleid.
7.1.3	Harriet Sparreboom ziet de meerwaarde van een aparte benoeming van de doelgroep in een beleidsplan niet in omdat het binnen de Lindenberg geaccepteerd wordt dat er aanbod voor is.
7.1.4	N.v.t.
7.1.5	Ja. In april 2011 was er een bijeenkomst 'Nijmegen toegankelijk'. De gemeente vindt het belangrijk dat ook mensen met een beperking gelijkwaardig deel kunnen nemen aan de samenleving in de gemeente Nijmegen. Wellicht zijn er daarom voor de Lindenberg kansen op het gebied van de WMO?
8.1.1	Nee.

8.6.3 De Nieuwe muziekschool

Plaats en datum: Druten, 14 december 2011.

Respondent: Marja Schoneveld (muziekdocent)

Algemeen: De muziekschool was ooit een gesubsidieerde instelling door de gemeente. 15 jaar terug is deze opgeheven en muziekdocenten zijn toen als maatschap zelfstandig verder gegaan. Een moeder (Linda Vriens) die in het bestuur zat vertelde dat zij een dochter had met een verstandelijke beperking en vond het jammer dat daar geen aanbod voor was. Zo is 10 jaar geleden de eerste muziekclub gestart voor mensen met een verstandelijke beperking.

1.1.1	Ja. Er is een muziekclub voor mensen met een verstandelijke beperking. Er zijn nu twee volwassen clubs en een jeugdclub. Daarnaast biedt de muziekschool ook aangepast muziekonderwijs aan. Een ieder die dat wil kan dit aanvragen en er wordt dan per individu gekeken wat de persoon wil en welk leertraject er wordt gestart.
1.1.2	De cursussen lopen gewoon door, maar er is geen sprake van doorlopende leerlijnen e.d. Het aanbod zou nog wel uitgebreid kunnen worden zodat ook andere speciale doelgroepen of de lagere niveaus muziekles kunnen volgen.
1.1.3	Geen. Er zijn alleen maar mogelijkheden om het uit te breiden en professioneler te worden.
1.1.4	Zie 1.1.3.
1.2.1	Er is vaak wel een kort gesprekje ter kennismaking, puur omdat de docent het prettig vindt om te zien wie er les komt volgen. Geen officiële intake. Leerlingen kunnen een gratis proefles volgen. Als ze twee proeflessen nodig hebben dan is dat ook mogelijk.
1.2.2	Niet gebeurd, maar Marja Schoneveld kan het zich wel voorstellen dat bijvoorbeeld bij agressief gedrag een leerling weggestuurd kan worden. Iemand moet in een groep kunnen functioneren zonder dat er extra begeleiding voor nodig is.
1.2.3	Is nog niet voorgekomen.
1.2.4	Marja Schoneveld denkt dat mensen niet deelnemen vanwege onbekendheid. Een nieuwe omgeving is vaak onzeker, vooral als ze de mensen daar niet kennen. Marja Schoneveld werkt zelf ook bij de 'sHeerenloo Zorggroep vlakbij de nieuwe muziekschool. Cliënten kennen haar daardoor en sluiten aan bij de muziekschool. Dit is echt een succesfactor. Optredens kunnen de bekendheid met de muziekschool vergroten. Ook kan afstand en vervoer een belemmering vormen.
2.1.1	Ja.
2.1.2	Ja.
2.1.3	Taxibusjes of zelfstandig. Er wordt hierbij een zekere mate van zelfstandigheid verwacht. Het is wel een aantal keer gebeurd dat er een vrijwilliger meegaat omdat het reizen naar het gebouw en dwalen in het gebouw stress opleverde.
2.1.4	Probleemgedrag kan weleens lastig zijn voor het groepsproces.
3.1.1	Vooraf via-aanbode. Ook via een brochure, de website en aangekondigde optredens (in lokale kranten).
3.1.2	In de nieuwsbrief 't Plein (van de 's Heerenloo Zorggroep) staat het aanbod of nieuwtjes van de muziekschool, en verspreiding van het aanbod bij KOM, de plaatselijke SO school. Hierdoor hebben mensen zich ingeschreven bij de muziekschool. Er zijn wel wensen om de PR uit te breiden richting andere doelgroepen.

4.1.1	Ja, Marja Schoneveld werkt zelf bij de 's Heerenloo Zorggroep en kent dus beide werelden. Dit zorgt voor laagdrempeligheid van de muziekschool en bekendheid. De combinatie wordt als positief ervaren. Met MEE is er geen samenwerking.
4.1.2	Nog geen idee hoe dit beter kan. Samenwerking met meerdere instellingen?
4.2.1	Is er niet echt. Met SO De Kom in Druten is er al wel contact.
4.2.2	Geen idee. Marja Schoneveld denkt dat het goed is om meerdere scholen te benaderen maar merkt dat het lastiger is om dit contact te maken omdat de lijnen langer zijn.
4.3.1	Nee.
4.3.2	X
4.3.3	X
4.3.4	X
5.1.1	Geduld, om kunnen gaan met matige gedragsproblemen.
5.1.2	Er is geen beleid.
5.1.3	Knelpunt: af en toe lastig gedrag. Je moet je verwachtingspatroon aanpassen met deze doelgroep. Knelpunt is dat het per leerling erg kan verschillen. Succes: Ze leren, ze ervaren plezier. Dat zijn opbrengsten.
5.1.4	Er is één keer per maand overleg (niet verplicht), maar ook via de mail vindt er uitwisseling plaats.
5.1.5	Ja, kan ook.
5.2.1	Bestuur is wel vrijwillig. Ook werken er weleens vrijwilligers mee bij de opbouw van decor bij voorstellingen. Dit gaat via en zijn vaak ouders/bekenden van de leerlingen.
5.2.2	Nee, Marja Schoneveld werkt ook liever alleen met de groepen. Er kunnen wel mensen meekomen voor een proefles zoals de ouder/begeleider van een kind of een maatje.
5.2.3	X.
5.2.4	X.
5.3.1	Nee.
5.3.2	Probeert zelf aan vernieuwing te doen (door te speuren op internet) en aan bijscholing.
5.3.3	Coördinator regelt de matching.
5.3.4	Nee niet nodig.
5.3.5	Nee. In de wandelgangen praat je er wel over. Bij problemen wordt er vaak wel bewust tijd gemaakt om te praten. Als er vragen binnenkomen dan doet de muziekschool zijn best om daar een oplossing/aanbod voor te ontwikkelen. Zo is de kindergroep met een beperking bijvoorbeeld ontstaan.
6.1.1	Geldt hetzelfde als voor iedereen. De muziekschool financiert zichzelf vanuit het lesgeld. Deelnemers betalen hiervoor. Leerlingen tot 18 jaar krijgen subsidie. Voor de aanschaf van instrumenten wordt soms wel een fonds aangesproken.
6.1.2	Hetzelfde zoals het nu gaat. Wellicht dat de subsidie verdwijnt.
6.2.1	Korting voor mensen met een laag inkomen uit de gemeente.
6.2.2	Marja Schoneveld denkt van niet.

7.1.1	Iedereen heeft recht op muziekonderwijs. Vanwege de infrastructuur in de gemeente Druten zijn er behoorlijk veel mensen met een verstandelijke beperking woonachtig waardoor de muziekschool de aanloop van deze doelgroep wel heeft. Vanwege bezuinigingen in de zorgsector kan het zelfs zo zijn dat de doelgroep in de toekomst binnen de zorginstellingen geen kunst en cultuur meer krijgt aangeboden en dan al helemaal op zoek gaat naar cursussen buiten de zorginstellingen. Daar wil de muziekschool dan ook graag op inspelen. Het hebben van een apart aanbod voor hen werkt overigens goed; er is geen wens om toe te werken naar een inclusief aanbod.
7.1.2	Er is geen beleidsplan op papier; daardoor is de muziekschool heel flexibel en kunnen ze op elk moment inspelen op nieuwe vragen of nieuw aanbod starten. Hun visie is het in de gaten houden van kansen en deze waar mogelijk aangrijpen. Ze hebben een platte organisatie waardoor veel op een snelle manier mogelijk is. De Nieuwe Muziekschool is een kleine organisatie met zelfstandig ondernemers en dat is volgens hen de sleutel voor het succes.
7.1.3	N.v.t.
7.1.4	N.v.t.
7.1.5	Druten heeft volgens Marja Schoneveld geen specifiek cultuurbeleid voor deze doelgroep. Van het provinciaal cultuurbeleid is ze niet op de hoogte.
8.1.1	De leerlingen die met de taxi komen worden naar binnen gebracht door de chauffeur, gaan zelf naar boven, wachten daar buiten het lokaal -er staan stoelen en tafeltjes- totdat ik hen binnen roep. Een enkeling die niet zelfstandig naar boven kan komen wordt door de taxichauffeur naar boven gebracht of -als dat niet gebeurd is- door mij opgehaald. Sommigen worden door ouders/verzorgers gebracht en gehaald. Alle kinderen van de kindergroep worden door ouders of oppas gebracht en gehaald. Personeel van D'n Bogerd bemoeit zich nergens mee.

8.6.4 Kunstencentrum de Stroming

Plaats en datum: Wijchen, 21 december 2011.

Respondent: Hans Barten (directeur).

Algemeen: Kunstencentrum De Stroming wil kwalitatief en inspirerend muziek-beeldend- en dansonderwijs bieden voor een brede laag van de bevolking van alle leeftijden, om in samenwerking met andere culturele en onderwijsinstellingen bij te dragen tot een goed cultureel klimaat in de genoemde gemeenten.

1.1.1	Er werd een cursus Muziek en Spel aangeboden voor kinderen vanaf 7 jaar met een verstandelijke beperking. Deze gaat niet meer door vanwege een te lage opkomst. Momenteel wordt er een danscursus gegeven binnen opdrachtgever De Driestroom (gehandicaptenzorg) aan mensen met een verstandelijke beperking. Verder geen specifiek aanbod. Volgens Hans Barten zijn er momenteel ook leerlingen met een licht verstandelijke beperking die in gewone groepen functioneren. Daar zijn geen cijfers van. Bij aanmelding zijn ze gewoon welkom.
1.1.2	De danslessen binnen de Driestroom gaan het hele jaar door en zijn voor de doelgroep toegankelijk en duurzaam. Daarnaast heeft het ontwikkelen van aanbod voor deze doelgroep weinig aandacht gehad en werkt de Stroming vraaggericht (zoals het voorbeeld met De Driestroom). Leerlingen kunnen daarnaast individueel les krijgen maar daarbij wordt niet specifiek gelet op het aantrekken van mensen met een verstandelijke beperking.
1.1.3	N.v.t.
1.1.4	Er moet gekeken worden naar de samenleving. Als blijkt dat er door deze doelgroep behoefte is aan kunsteducatie dan zou daar aanbod voor ontwikkeld moeten worden. Hans Barten ziet hier wel mogelijkheden in.
1.2.1	Nu niet aan de orde. Er is wel overleg tussen het kunstencentrum en De Driestroom vanwege de danscursus daar.
1.2.2	Nee.
1.2.3	N.v.t.
1.2.4	Vervoer kan een belemmering zijn.
2.1.1	Ja.
2.1.2	Ja.
2.1.3	N.v.t.
2.1.4	Nee.
3.1.1	Persberichten, plaatselijke radio-omroep, berichten naar klanten nieuwsbrieven open lessen voorspeelavonden, bezoeken van concerten muziekverenigingen einduitvoeringen, docentenconcert, open dag, proefflessen, brochure, website, intern informatieblad: klankbord, structureel overleg muziekverenigingen, jaarverslag.
3.1.2	Nee, behalve dan dat er in de brochure staat dat de cursussen voor iedereen toegankelijk zijn.
4.1.1	Op dit moment wordt er samengewerkt met De Driestroom. In het beleidsplan 2011-2014 staat dat er nieuwe contacten met soortgelijke instellingen zullen worden gelegd.
4.1.2	De mogelijkheden zijn er zeker; het geeft het kunstencentrum de kans om hun aanbod uit te breiden en meer mensen te bereiken. Verder dan de samenwerking met De Driestroom zijn ze nog niet gekomen.

4.2.1	N.v.t. Het zou wel een mogelijkheid kunnen zijn. Sinds januari 2011 werkt het kunstencentrum samen met Cultuurknooppunt Wijchen, een intermediair voor amateurs/professionals, culturele instellingen en het onderwijs. Doel is om een breed en kwalitatief goed binnenschools aanbod te realiseren voor het onderwijs.
4.2.2	De aandacht gaat vooral uit naar grote instanties. Hierdoor verzanden projecten gericht op o.a. speciale doelgroepen snel. Dat is jammer. Meer continuïteit zou gewenst zijn. Dit kost echter veel energie en heeft geen hoge prioriteit.
4.3.1	Er is samenwerking met het KCG, Edu-Art en brancheorganisaties.
4.3.2	Scholing van docenten, overleg, mailing.
4.3.3	Het zorgt voor een onderlinge verbondenheid, steun en advies.
4.3.4	Vraag is nog wel hoe het contact zo effectief mogelijk kan. Onderling contact is wel heel prettig – verbeteringen zijn hier niet ter sprake.
5.1.1	Je kunnen inleven in de belevingswereld van de doelgroep, het kunnen afstemmen van didactische en pedagogische vaardigheden, lagere verwachtingen hebben. Het moet in je zitten.
5.1.2	Nee. Als een kandidaat-docent toevallig ervaring heeft in het speciaal onderwijs of de gehandicaptenzorg dan ziet Hans Barten dit wel als een kans.
5.1.3	Belemmeringen: type docent, Hans Barten zou hierin goed moeten matchen. Kansen: Meer in de samenleving staan als kunstencentrum, aanbod-verruimend, op vraag kunnen bedienen.
5.1.4	Ja, middels sectieoverleg.
5.1.5	Ja. De dansdocent volgt bijvoorbeeld nu de opleiding tot danstherapeut omdat zij lesgeeft aan mensen met een beperking.
5.2.1	Nee, met speciale concerten helpen er wel ouders mee.
5.2.2	N.v.t.
5.2.3	N.v.t.
5.2.4	N.v.t.
5.3.1	Er is een klanttevredenheidsonderzoek uitgevoerd en ook is er geëvalueerd met docenten en scholen.
5.3.2	Kunstencentrum de Stroming probeert een lerende organisatie te zijn.
5.3.3	Daardoor starten en stoppen sommige initiatieven. Wat dat betreft kan de kwaliteitsverbetering beter om te zorgen dat er meer sprake is van continuïteit.
5.3.4	Ja. Hans Barten brengt dat onder de aandacht. Er zijn ook
5.3.5	functioneringsgesprekken. Er kan dan gekeken worden naar mogelijkheden tot bijscholing of een nieuw aanbod. N.v.t. Er is wel contact met deelnemers en begeleiders van De Driestroom. Daarbuiten wordt de behoefte niet gepeild.

6.1.1	De Driestroom betaalt als opdrachtgever voor de danscursus een kostendekkend tarief. Het kunstencentrum zelf wordt gesubsidieerd waarbij er een budgetovereenkomst voor 4 jaar wordt gesloten. Hans Barten zorgt voor een jaarrekening en een inhoudelijk jaarverslag; daar wordt door de gemeente financieel wel op ingespeeld. Het ontwikkelen van een aanbodgerichte naar een vraaggestuurde organisatie is daarbij een belangrijk algemeen beleidspunt voor het kunstencentrum.
6.1.2	Slecht; de subsidies gaan achteruit. De leerling-aanvragen blijven ook achter wat zeker een probleem is.
6.2.1	Nee, niet voor 18plus.
6.2.2	Zou kunnen.
7.1.1	In het algemeen is iedereen welkom. Het kunstencentrum staat graag zoveel mogelijk in de samenleving en vindt dat iedereen, ongeacht leeftijd, achtergrond of etniciteit recht heeft op goed kunstonderwijs.
7.1.2	De algemene visie is wel uitgewerkt in het beleidsplan. Er is geen specifiek beleid voor mensen met een beperking ontwikkeld. In het beleidsplan wordt wel beschreven dat er nieuwe cursussen ontwikkeld gaan worden voor alle doelgroepen.
7.1.3	Er is geen gericht beleid voor de doelgroep om het eens goed aan te pakken. Hans Barten vertelt dat wanneer zij deze doelgroep meer aandacht willen gaan schenken, hij goed zou nadenken over de manier waarop en hier een duidelijk en concreet beleid op voeren.
7.1.4	N.v.t.
7.1.5	Ja. Kunstencentrum de Stroming wil echter meer dan de gemeente en probeert hiervan de meerwaarde aan te tonen. Dat zorgt voor gestoei met de gemeenten.
8.1.1	Nee.

8.6.5 Creatief Centrum Elst

Plaats en datum: Elst, 28 november 2011.

Respondenten: Joke de Wolf (penningmeester van het creatief centrum Elst) en Els Mathijssen(docent beeldend).

Algemeen:

Het creatief centrum Elst biedt cursussen aan op beeldend vlak en kunstgeschiedenis. Er zijn twee cursussen voor kinderen (schilderen en keramiek) en negen cursussen voor volwassenen.

Visie is om zonder winstoogmerk jong en oud in de gelegenheid stellen plezier te beleven aan creatief bezig zijn met allerlei materialen onder leiding van bevoegde docenten/kunstenaars.

1.1.1	Nee. Ze zijn welkom maar ze melden zich niet.
1.1.2	X
1.1.3	X
1.1.4	X
1.2.1	Geen intake. Mensen schrijven zich in en vol=vol.
1.2.2	Nee.
1.2.3	Nee. Ze hebben deelnemers die slecht ter been zijn of een hersenbloeding hebben gehad. Zij kunnen gewoon deelnemen.
1.2.4	Nee. Hooguit dat de ruimtes te klein zijn als er een groep zit van 12 mensen. Maar dat geldt ook voor mensen die claustrofobisch zijn.
2.1.1	Ja. Er is een invalidetoilet en rolstoelingang. Er zijn twee cursuslokalen en die zijn beide op de begane grond.
2.1.2	Ja.
2.1.3	Iedereen komt op eigen gelegenheid. Ooit kwam er een vrouw met lichamelijke beperkingen per taxi maar dit was problematisch. De vrouw is dan ook afgehaakt. Blijkbaar zijn er hele duidelijke afspraken nodig als er taxivervoer bij komt kijken.
2.1.4	Nee.
3.1.1	Website, boekje (verkrijgbaar bij de bibliotheek, gemeentehuis en in wachtkamers van de huisartsen), open dag en plaatselijke kranten.
3.1.2	Worden niet specifiek benaderd; daar is niet aan gedacht.
4.1.1	Wordt ingewikkeld. Op dit moment is het niet aan de orde, ze sluiten het echter niet uit.
4.1.2	Docenten zouden hiervoor gevraagd moeten worden.
4.2.1	Samenwerking met het onderwijs komt moeilijk van de grond. Buitenschoolse cursussen voor leerlingen vinden scholen te duur, de tijden komen niet uit en er zijn niet genoeg kinderen op het zelfde moment. Het SO is niet benaderd.
4.2.2	Nee, het ligt stil. Er is ook geen wens om het weer op te pakken. Het creatief centrum Elst geeft geen les buiten het centrum.
4.3.1	Nee.
4.3.2	Nee.
4.3.3	Nee. Bestuur bestaat uit vrijwilligers; de situatie moet werkzaam blijven en ze hebben er nu al de handen vol aan om vrijwilligers te werven die de taken überhaupt op zich willen nemen.
4.3.4	Nee.

5.1.1	Kennis over de doelgroep, moet kunnen omgaan met moeilijk lerenden, geduld, bereidwilligheid om ermee te willen werken.
5.1.2	Nee.
5.1.3	Weinig knelpunten. Ze zien het wel zitten om met deze doelgroep te werken maar zijn nog wat huiverig voor de extra inspanning die dit wellicht kost. Els oppert dat ze wel hele mooie dingen kunnen maken.
5.1.4	Nee. Het zijn allemaal freelancers. Er zijn wel docentenvergaderingen maar daar worden vooral praktische zaken besproken.
5.1.5	Nee.
5.2.1	Ja, het bestuur is vrijwillig. Zij organiseren ook activiteiten en zijn aanwezig bij open dagen e.d.
5.2.2	Nee.
5.2.3	Nee.
5.2.4	Tussen bestuur en docenten wel via docentenvergaderingen.
5.3.1	Nee.
5.3.2	Nee.
5.3.3	N.v.t.
5.3.4	N.v.t.
5.3.5	Nee.
6.1.1	Het creatief centrum Elst is zelfstandig. Ze ontvangen wel subsidie vanuit de gemeente voor de kinderactiviteiten en betalen een lage huur (het pand is van de gemeente). Verder zijn zij kosten dragend. Vanwege BTW-plicht zijn de leselden voor volwassenen met 19% verhoogd. Toch blijven zij goedkoper dan Huis voor de Kunsten de Lindenberg.
6.1.2	Vrijwilligers vinden is moeilijk- dit is spannend voor de toekomst. Zonder
6.2.1	bestuur geen creatief centrum. 100% lesgeld. Mensen met een laag inkomen kunnen een extra bijdrage ontvangen van de gemeente. Dit wordt ook vermeld in het cursusboekje van
6.2.2	het creatief centrum Elst. N.v.t.
7.1.1	Iedereen is welkom. De voorkeur gaat ernaar uit dat mensen met een licht verstandelijke beperking gewoon meedoen met de reguliere cursussen. Aangezien het een kleinschalig centrum is en docenten de deelnemers allemaal goed kennen kan er genoeg aandacht geschonken worden aan ieder individu en op maat gewerkt worden.
7.1.2	Geen beleid op papier. Ze werken ook liever zonder beleid op papier, willen geen vaste regels en telkens kunnen afstemmen op wat er gebeurt. Er is wel een visie waarbij het doel op de website geformuleerd staat.
7.1.3	Nee.
7.1.4	Er zijn regelmatig bestuursvergaderingen en docentenvergaderingen. Tijdens sollicitatiegesprekken met nieuwe bestuursleden wordt de visie getoetst. Volgens Joke de Wolf wordt deze visie door iedereen binnen de organisatie gedragen.
7.1.5	Het creatief centrum Elst is niet op de hoogte van het cultuurbeleid. Ik heb hen verteld dat in de cultuurnota van de gemeente Overbetuwe vermeld staat dat mensen met een beperking een belangrijke doelgroep zijn en dat er een WMO-budget beschikbaar is gesteld door de gemeente als instellingen toegankelijker willen zijn voor deze doelgroep. Joke de Wolf vond dit zeer interessant en gaat hier achteraan.
8.1.1	Nee.

8.6.6 KOM-Arnhem

Plaats en datum: Arnhem, 13 december 2011

Respondent: Anne ten Barge (hoofd KOM).

1.1.1	Ja, het Kunstbedrijf wil er voor iedereen zijn. Voorheen was er nog geen passend aanbod voor deze doelgroep en ze merkten dat deze doelgroep een andere benadering nodig heeft dan reguliere deelnemers. Vandaar dat in 2009 KOM is opgericht met een specifiek aanbod voor mensen die aansluiting missen bij het reguliere aanbod.
1.1.2	Door vijf fases door te lopen wordt er een duurzaam en toegankelijk aanbod gerealiseerd. Eerst wordt de behoefte geïnventariseerd, vervolgens korte workshops op de locatie buiten KOM, dan een vervolgcursus op de locatie buiten KOM (deelnemers schrijven zich al wel in als cursist bij KOM). Dan een kennismaking op locatie KOM, een jaarcursus bij KOM en als laatste stap kan een deelnemer ook doorstromen bij reguliere cursussen. Financiële toegankelijkheid wordt gerealiseerd door de Arnhem Card en door inzet van fondsen. Zo houden ze vooral in het begin de prijzen laag, de subsidie wordt in de looptijd van de deelnemer afgebouwd (hier zijn deelnemers ook van de op hoogte). Ook is er het maatjesproject wat deelname toegankelijker maakt en ook financieel is dit voordelig. De programma's worden altijd geëvalueerd met opdrachtgevers, begeleiders van deelnemers en bij deelnemers zelf. Zo kunnen ze het aanbod blijven perfectioneren. Belangrijk is vooral om de begeleiders van potentiële deelnemers te enthousiasmeren en overtuigen. Zij zijn een belangrijke schakel om hen te stimuleren om aan kunst en cultuur te doen. Zo is er ook altijd een presentatiemoment van deelnemers voor begeleiders/ouders etc.
1.1.3	Het aanbod ontwikkelen is geen probleem. Op een nieuwe plek wordt de behoefte altijd eerst geïnventariseerd d.m.v. enquêtes. Zo is er bijvoorbeeld een cursus 'games maken' tot stand gekomen terwijl KOM hier zelf niet aan had gedacht, terwijl het nu een groot succes is.
1.1.4	Niet verbeteren, wel uitbreiden. Dit kost tijd.
1.2.1	Geen intake, dat wil KOM absoluut niet. Deelnemers en docenten moeten er blanco instappen zonder dat er al stempels op zijn gedrukt. Afspraken worden klassikaal gemaakt en tijdens het traject wordt er ingespeeld op de behoefte van deelnemers. Soms is er wel contact nodig met begeleiders van deelnemers over het welzijn van de deelnemer. Op locatie buiten KOM is er altijd een begeleider van daar aanwezig die kan inspelen op de zorgbehoefte van de deelnemers. De vakdocenten kunnen zich volledig richten op het aanbieden van kunsteducatie.
1.2.2	Nog niet, maar zou wel het geval kunnen zijn. Er zijn grenzen, agressief gedrag zou bijvoorbeeld niet getolereerd worden.
1.2.3	Soms merkt KOM dat deelnemers nog niet zover zijn dat ze deel kunnen nemen aan het traject. Dat wordt dan wel kortgesloten.
1.2.4	De belemmering zit volgens Anne ten Barge vooral in het hoofd van potentiële deelnemers, de angst om bij KOM binnen te komen en de gedachte dat ze er niet op hun plek zullen zijn. KOM speelt hierop in door de drempels te verlagen d.m.v. hun leerlijn en het stimuleren van begeleiders en scholen.

2.1.1	Ja. In september 2012 opent er nog een nieuwe locatie naast de twee bestaande locaties, namelijk in de Coehoornkazerne in de wijk Klarendal.
2.1.2	Ja.
2.1.3	KOM heeft vergunningen aangevraagd zodat taxibusjes voor de deur kunnen parkeren. Dit blijft echter een moeizaam punt; taxi's komen vaak te laat of te vroeg. Hierdoor zijn in het verleden deelnemers afgehaakt. KOM zoekt vaak samen met deelnemers naar andere oplossingen bijvoorbeeld met elkaar samen te reizen met het openbaar vervoer.
2.1.4	Deelnemers kunnen niet tot laat les volgen in de avond. Het dienstrooster wordt hierop aangepast.
3.1.1	Flyer, brochure, website en via het netwerk/contactpersonen wordt het aanbod verspreid. Met name de contactpersonen zorgen voor goede mond-op-mond reclame en de verspreiding van flyers. Daarnaast ook de radio en krant.
3.1.2	In de toekomst zouden ze graag een promo-team willen oprichten waarbij cursisten als ambassadeurs optreden. Dit eventueel in samenwerking met vrijwilligers/stagiaires e.d.
4.1.1	Lange adem. De tijd voordat er een programma/pilot van start gaat duurt zeker een jaar. Het heeft bij zorg en welzijn vaak niet de hoogste prioriteit, ze zijn druk en de werkcultuur is anders. De stimulans moet vaak vanuit KOM komen en het is belangrijk dat ze zich niet laten ontmoedigen want de samenwerkingen kunnen mooie programma's opleveren voor deelnemers en de kunstparticipatie bevorderen. Dat is ook het belangrijkste doel van KOM.
4.1.2	Het vraagt om een cultuurverandering bij zorg en welzijn. Ze kunnen veel betekenen op dit vlak (het stimuleren van potentiële deelnemers, begeleiden en doorverwijzen ervan), maar deze noodzaak moet verankerd zijn bij die organisaties. Het vraagt om een innovatieve, actieve en doelgerichte houding die er vaak nog niet is.
4.2.1	Goede ervaringen. In het begin zijn ze soms terughoudend vanwege slechte ervaringen in het verleden waardoor het vertrouwen in een samenwerking eerst moet groeien. Geld is vaak op de lange termijn een probleem. In het begin kan veel gedekt worden door fondsen. Voor de toekomst is dit een spannend punt van aandacht.
4.2.2	Er zou een structureel budget bij scholen moeten vrijkomen op de duurzame programma's te laten lopen. In de toekomst hoopt Anne ten Barge op uitbreiding van samenwerkingen met scholen en deze tak van KOM wordt verankerd binnen Kunstbedrijf onder 'Cultuur en school'.
4.3.1	KOM Gelderland komt eraan, het Kwartiermakersfestival, Kunst Inclusief (KCG) en Edu-Art. Van deze laatste gebruiken ze vooral elkaars netwerk, kennis en kunde.
4.3.2	12 januari 2012 wordt een samenwerkingsovereenkomst getekend met de volgende kunstencentra; de Plantage, de Lindenberg, Cultura, 't Klooster, Markant, Boogiewoogie en het Kunstbedrijf Arnhem. Zij gaan KOM Gelderland opstarten. In elke regio zit dan een kunstencentrum die een KOM afdeling opent voor mensen die aansluiting missen bij het reguliere aanbod.
4.3.3	Op deze manier willen ze een basisinfrastructuur aanleggen zodat mensen met een beperking vanzelfsprekender aan kunsteducatie kunnen gaan deelnemen. Het zorgt voor verspreiding van expertise en ervaring en verankering.

4.3.4	Het is goed dat deze samenwerking van de grond is gekomen.
5.1.1	Flexibiliteit, humor, ervaring met de doelgroep en relativeringsvermogen.
5.1.2	Ja.
5.1.3	Knelpunten: Geen, ze hebben het specialisme in huis. Vaak docenten met een kunstvakachtergrond en een zorgachtergrond. Kansen: Volop! Ze streven naar een KOM Nederland. Er is sprake van veel voldoening door het mateloze enthousiasme van de doelgroep.
5.1.4	Ja, er zijn vergaderingen 4 x per jaar en daarnaast ook onderlinge uitwisseling. 1x per jaar is er ook een scholingsavond.
5.1.5	Ja.
5.2.1	Nog niet. De vrijwilligerscentrale is wel een partner van KOM. Hopelijk wordt hier in de toekomst intensiever mee samengewerkt. Het zou mooi zijn dat wanneer MEE mensen doorverwijst, zij samen met een vrijwilliger naar de lessen kan komen d.m.v. een vaste vrijwilligerspool.
5.2.2	N.v.t.
5.2.3	N.v.t.
5.2.4	N.v.t.
5.3.1	Er zijn beoordelingsgesprekken met de docenten en evaluaties met opdrachtgevers.
5.3.2	Dankzij de evaluaties kan er gewerkt worden aan kwaliteitsverbetering.
5.3.3	Ja, middels de beoordelingsgesprekken met docenten.
5.3.4	N.v.t.
5.3.5	Ja, middels enquêtes onder potentiële deelnemers via begeleiders/docenten op scholen.
6.1.1	KOM wordt gedeeltelijk gesubsidieerd door de gemeente Arnhem en het Oranjefonds en NSGK (Nederlandse Stichting voor het Gehandicapte Kind). Op die manier kan KOM innoveren, maar vooral ook in het begin van een traject de prijzen laaghouden voor deelname. Echter draait KOM op ongeveer 75% eigen inkomsten waarmee zij vooral de docenten dekken.
6.1.2	Dat is erg afhankelijk van de mogelijkheden voor subsidies waardoor ze de kosten laag kunnen houden. KOM zal echter altijd blijven innoveren.
6.2.1	Het begintraject is gratis voor deelnemers. Als zij hierin verder willen gaan zij geleidelijk aan steeds meer lesgeld betalen waardoor het geld uit fondsen wordt afgebouwd. De deelnemers krijgen ook te horen wat het lesgeld eigenlijk bedraagt en zijn voorbereid mochten zij uiteindelijk reguliere cursussen gaan volgen. Er is dan wel weer korting mogelijk met de Arnhem Card voor mensen met lage inkomens. Deze kan bij de gemeente Arnhem worden aangevraagd.
6.2.2	Nee.

7.1.1	Vanuit de kunsten gelden er geen beperkingen alleen maar mogelijkheden. Ze zijn een professionele kunstschool voor iedereen die aansluiting mist met het reguliere kunstaanbod.
7.1.2	Ja. KOM merkte dat deze doelgroep niet vanzelfsprekend binnenkomt bij het Kunstbedrijf Arnhem en dus een andere benadering nodig heeft.
7.1.3	
7.1.4	Daarom is er ook gekozen voor een specifiek beleidsplan en een aparte afdeling. De leerlijn houdt wel in dat deelnemers uiteindelijk kunnen doorstromen in reguliere cursussen mochten zij dit willen. Anne ten Barge heeft als ideaal doel dat kunsteducatie echt inclusief wordt maar gokt dat dit nog zeker 15 jaar nodig heeft. Nu al duurt het ongeveer 3 jaar voordat deelnemers cursussen gaan volgen bij het Kunstbedrijf zelf.
7.1.5	Ja, zowel van het gemeentelijk als het provinciaal cultuurbeleid. De directeur van het Kunstbedrijf Arnhem onderhoudt contacten met de desbetreffende wetgevers. KOM probeert het cultuurbeleid mee te nemen in hun beleidsplan en/ aanvragen.
8.1.1	In 2012 start KOM met een kunstwerkplaats voor jongeren met een WAJONG, in samenwerking met het UWV.

8.6.7 Open academie Bemmelen

Plaats en datum: Nijmegen, 14 december 2011

Respondent: Cees van Herkhuizen (interim manager)

1.1.1	Nee, er is nooit vraag naar geweest.
1.1.2	Er is een samenwerking met het sociaal cultureel werk (STUW) in de directe omgeving. Zij hebben in het verleden weleens cursussen ingekocht bij de Open academie Bemmelen voor mensen met een verstandelijke beperking. Door reorganisatie is dit erna nooit meer gebeurd.
1.1.3	Een groot knelpunt zijn de financiële middelen. Er is dan ook geen wens om aanbod te ontwikkelen vanwege de subsidie die wordt afgebouwd; de gemeente Lingewaard is failliet. Voor het onderwijs mogen ze nog wel diensten verlenen, en daar valt ook het speciaal onderwijs onder.
1.1.4	N.v.t.
1.2.1	Er is altijd een intake.
1.2.2	Bij projecten op school worden weleens mensen geweigerd vanwege sociale, motorische en emotionele beperkingen. Deze interventie komt over het algemeen vanuit de school zelf. De Open academie gaat altijd voor 100% en wil niet dat een project minder kans van slagen heeft doordat iemand niet mee kan doen in het groepsproces.
1.2.3	Cees van Herkhuizen gaat ervanuit dat er een alternatieve activiteit wordt ondernomen met de kinderen die niet mee kunnen doen.
1.2.4	N.v.t.
2.1.1	Ja.
2.1.2	Ja.
2.1.3	N.v.t.
2.1.4	N.v.t.
3.1.1	Website, flyer, open dag, uitbreiding deelname middels publiciteitscampagne, advertenties, het inschrijven is vereenvoudigd, banner.
3.1.2	Het kost teveel geld om de doelgroep binnen te halen en het is moeilijk met vervoer. Er worden daarom geen extra inspanningen geleverd om de doelgroep binnen te halen.
4.1.1	Er is samenwerking met zorg/welzijn. Zij zorgen voor het cliëntbereik en de academie voor de kunsteducatie. 'Schoenmaker blijf bij je leest' is een uitspraak van Cees van Herkhuizen hierover. Hij vindt het dan ook een taak van zorg en welzijn om zich te bekommeren om de doelgroep en de academie kan op het gebied van kunst en cultuur kwaliteit leveren.
4.1.2	Er is een periodiek overleg (2 a 4 keer per jaar) maar momenteel worden er geen cursussen voor mensen met een beperking ingekocht.
4.2.1	Ja, er is samenwerking met twee SO scholen. De academie gaat naar scholen toe en verzorgt daar ongeveer twee lessen om een voorstelling neer te kunnen zetten.
4.2.2	Nee. De samenwerking bestaat nu 2 jaar en hopelijk wordt deze voortgezet. Op basis van evaluaties kan het programma bijgesteld worden. Deze evaluaties zijn schriftelijk en mondeling met de scholen en Cees van Herkhuizen koppelt de resultaten terug naar de docenten middels overleg.
4.3.1	Ja, het KCG en Edu-Art. Er is een cultureel platform Lingewaard met alle lokale culturele instellingen.
4.3.2	Ze komen 4 a 5 keer per jaar bijeen om verbindingen te kunnen leggen.
4.3.3	Het zou een vruchtbaar platform kunnen zijn maar Cees van Herkhuizen is

4.3.4	van mening dat het nu niet goed loopt vanwege de kartrekker van het platform. Deze persoon is niet bekwaam om het platform op een goede manier vorm te geven en te leiden. Cees van Herkhuizen trekt daarom zijn eigen plan en vindt het niet erg dat het platform niet goed functioneert.
5.1.1	Docenten hebben nu een HBO vakopleiding en goede pedagogische en didactische vaardigheden. Om de doelgroep goed te kunnen bedienen moeten ze ervaring hebben met de doelgroep.
5.1.2	N.v.t.
5.1.3	N.v.t.
5.1.4	Ja, twee keer per jaar is er een overleg. Daarnaast zijn er ook
5.1.5	beoordelingsgesprekken.
5.2.1	Nee.
5.2.2	N.v.t.
5.2.3	N.v.t.
5.2.4	N.v.t.
5.3.1	N.v.t.
5.3.2	N.v.t.
5.3.3	N.v.t.
5.3.4	N.v.t.
5.3.5	N.v.t.
6.1.1	Grote invloed. Naast het feit dat er nooit een vraag naar is geweest is er ook geen extra geld om de doelgroep binnen te gaan halen. Er is daarom een samenwerkingsverband tot stand gekomen met huis voor de kunsten de Lindenberg. Zij gaan wel aanbod ontwikkelen voor mensen met een beperking.
6.1.2	De subsidie wordt de komende jaren afgebouwd. De academie zal zich daarom tot een aantal basisfuncties beperken, gericht op kind en jeugd.
6.2.1	Deelnemers vanaf 18 betalen het lesgeld. Mensen met lage inkomens kunnen bij de academie korting krijgen.
6.2.2	N.v.t.
7.1.1	Een ieder heeft recht om vrijelijk deel te nemen aan kunst en cultuur. De academie stimuleert alle leeftijdscategorieën om kennis te maken met zoveel mogelijk vormen van kunst en cultuur. De academie vindt het belangrijk om op maat te werken; het is essentieel om de vraag goed te articuleren en de mogelijkheden te zien om ook te zorgen voor een kwalitatief goed aanbod.
7.1.2	Er is een algemeen beleidsplan waar de visie is uitgewerkt. Geen specifiek beleid voor mensen met een beperking.
7.1.3	Nee.
7.1.4	N.v.t.
7.1.5	Ja, opgenomen in het beleidsplan. De academie geeft vorm aan het gemeentelijk cultuurbeleid. Tot voor kort waren er nauwelijks prestatieafspraken. Nu zijn de afspraken concreter maar er is geen structurele evaluatie.
8.1.1	Nee.

8.6.8 Popcentrum de Jacobiberg

Plaats en datum: Arnhem, 16 november 2011.

Respondent: Ankie Ebus (coördinator educatie, activiteiten en publiciteit)

Algemeen: Popmuziek en de beoefening daarvan draagt bij aan de kwaliteit van de samenleving. Naast het bevorderen van maatschappelijke participatie is de beoefening van popmuziek een uitstekend middel om de kwaliteit van vrijetijdsbesteding, werk en sociale cohesie te verhogen. Popmuziek slecht grenzen tussen cultuur en commercie, etnische afkomst en leeftijdsverschillen. De fundamentele cultuurverschillen binnen onze samenleving lijken in de popmuziek van minder gewicht en grenzen verdwijnen.

De Jacobiberg wil een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van de popmuziek in Arnhem. Jacobiberg is laagdrempelig nog steeds van alle markten thuis. Hoe verschillend de achtergrond van de beoefenaar en luisteraar ook zijn, allemaal hebben ze behoefte aan goede faciliteiten, onderwijs en speelmogelijkheden. Daar ligt dan ook de kracht van de Jacobiberg. Zij voorziet de Arnhemse popcultuur al jaren van oefenruimte, les, speel- en workshopmogelijkheden. Jacobiberg ziet het als haar taak om de beoefenaars van popmuziek te voorzien van goede faciliteiten, educatieve programma's en speelmogelijkheden op festivals en podia in de stad.

1.1.1	Nee. Het aanbod is een doorlopende leerlijn: van het bespelen van een instrument tot het oefenen in een band en uiteindelijk optreden in de Jacobiberg of op festivals. Ze richten zich hierbij op potentiële muzikanten en niet op specifieke doelgroepen.
1.1.2	Realiseren van een doorlopende leerlijn en scherpe prijzen. Maar niet specifiek voor de doelgroep.
1.1.3	N.v.t.
1.1.4	N.v.t.
1.2.1	Nee. Einde van het jaar zijn er wel gratis proeflessen.
1.2.2	Er is ooit iemand geweigerd omdat diegene onhandelbaar was.
1.2.3	Hij is doorverwezen naar een drumgroep bij de Gelderse Roos.
1.2.4	Duo- en groepslessen zijn wellicht moeilijk vanwege het niveauverschil bij deelnemers. Niet elke docent zal even kundig zijn in de begeleiding van deze doelgroep. Zij kunnen wel individuele lessen volgen en de Jacobiberg zet zich graag in om in de vraag te voorzien.
2.1.1	De begane grond is redelijk toegankelijk. Er is een invalide toilet en
2.1.2	deelnemers kunnen in de grote zaal en in 2 van de 4 oefenruimtes. De bovenverdieping is alleen per trap bereikbaar.
2.1.3	Geen gehandicaptenvervoer omdat zij deze deelnemers niet in huis hebben.
2.1.4	Nee.
3.1.1	Via website, folders en via de Cultuurmarkt voor het onderwijs.
3.1.2	Geen idee. Diegene die op concerten en festivals komen zullen bereikt worden. De Jacobiberg levert geen extra inspanning om deze doelgroep te bereiken.
4.1.1	Die zijn er niet en ook niet echt nodig.
4.1.2	Hoeft niet.
4.2.1	De Jacobiberg werkt graag samen met scholen en maakt daarbij geen onderscheid tussen reguliere scholen en het speciaal onderwijs. Zij merken dat scholen vaak toch iets willen wat afwijkt van het aanbod en daarom zijn ze gewend om maatwerk te leveren.

4.2.2	Het is wel vrij lastig om met scholen in contact te komen omdat het overal anders geregeld is.
4.3.1	Er vindt samenwerking plaats met het KCG.
4.3.2	Samen organiseren zij verschillende activiteiten, maar nog nooit speciaal voor de doelgroep met een licht verstandelijke beperking.
4.3.3	N.v.t.
4.3.4	N.v.t.
4.3.4	N.v.t.
5.1.1	Geduld, sociale vaardigheden, kennis en ervaring met de doelgroep.
5.1.2	Nee.
5.1.3	De docenten zijn freelancers en kunnen in die zin niet 'gedwongen' worden om met LVG te werken. Alleen als ze hier affiniteit mee hebben is het mogelijk. Deelnemers met een licht verstandelijke beperking zijn welkom, maar er wordt in hoeverre zij binnen de mogelijkheden de juiste educatie en begeleiding kunnen bieden.
5.1.4	Ja. Tijdens de proefles-periode van deelnemers wordt er gekeken hoe het lesgeven gaat (dit geldt voor beide kanten).
5.1.5	Nee.
5.2.1	Ja, zij worden ingezet op feesten, achter de bar of voor kleine klusjes.
5.2.2	Nee.
5.2.3	Nee.
5.2.4	Nee.
5.3.1	Nee.
5.3.2	Nee.
5.3.3	Ja, er wordt gepraat met docenten hoe zij het lesgeven ervaren. Praktisch; als het goed gaat gaan ze door en zo niet dan wordt er gekeken naar een andere oplossing (zoals andere docent of doorverwijzen deelnemer).
5.3.4	Nee.
5.3.5	Nee.
6.1.1	Geen.
6.1.2	Binnenschools kan het met de Cultuurkaart. Cursussen worden zelf betaald, er zijn kortingen mogelijk met de Arnhem Card. Vanaf 21 jaar geldt er een BTW tarief waardoor de prijzen hoger worden. De Jacobiberg probeert dit te compenseren om de prijzen zo laag mogelijk te houden, ook voor volwassen deelnemers.
6.2.1	1 deelnemer met een beperking maakt gebruik van een PGB – dit levert vooral veel werk op voor de Jacobiberg.
6.2.2	N.v.t.
7.1.1	Iedereen moet mee kunnen doen.
7.1.2	De Jacobiberg probeert toegankelijk te zijn door de prijzen zo laag mogelijk te houden.
7.1.3	Er is geen specifiek beleid voor mensen met een licht verstandelijke beperking omdat zij zich niet extra willen inspannen voor deze doelgroep. Ze willen potentiële muzikanten bereiken en als daar mensen tussen zitten met een licht verstandelijke beperking dan kijken ze naar de mogelijkheden.
7.1.4	N.v.t.
7.1.5	-
8.1.1	Ankie Ebus geeft aan dat het wellicht in de toekomst wel mooi zou zijn om mensen met een licht verstandelijke beperking binnen te halen om in een band te spelen of een band te formeren.

8.6.9 Stichting ZO

Plaats en datum: 25 januari 2012

Respondent: Anouk Wognum (theaterdocent)

Algemeen: Stichting ZO is onderdeel van kunstencentrum de Plantage in Tiel.

1.1.1	Op dit moment is er een dans/theatercursus en een orkest waar mensen met een licht verstandelijke beperking aan deelnemen. In het orkest zitten tevens ook mensen zonder beperking. Dit is toevallig van oudsher zo ontstaan, stichting ZO heeft het orkest nieuw leven in geblazen. Dit speciale aanbod is nodig, vanwege niveauverschil zouden zij niet aan kunnen sluiten bij reguliere cursussen of zelfs uitgesloten worden. De Plantage faciliteert, stichting ZO verzorgt het inhoudelijke gedeelte. Ze ontvangen geen subsidie, de docenten worden betaald van de leselden.
1.1.2	Het is toegankelijk omdat de docenten een zorgachtergrond hebben en daardoor goed op maat kunnen werken en de deelnemers goed kunnen begeleiden. Zij werken ook nog in de zorg waardoor de lijn tussen zorg en de kunstensector kort is- dit werkt sterk drempelverlagend omdat de deelnemers de docenten kennen. De cursussen zijn continu wat zorgt voor duurzaamheid. De theatergroep bestaat bijvoorbeeld al 12 jaar.
1.1.3	Een groot knelpunt is dat stichting ZO moet vechten om erkenning binnen de Plantage; het aanbod voor deze doelgroep wordt daar niet snel serieus genomen. Dat is vermoeiend en frustrerend. Gelukkig hebben ze nu een
1.1.4	hoofddocent dans die zich graag voor hen inzet. Een ander knelpunt is dat de werving van deelnemers heel intensief is, hier is nauwelijks geld voor. Ook het animo voor cursussen verschilt nogal; zo is de cursus beeldend gestopt maar komen er steeds meer deelnemers het orkest binnen. Anouk Wognum denkt dat dit vooral te maken heeft met de bekendheid van de cursus. Deelnemers moeten toch echt eerst kennismaken met kunstdisciplines voordat ze durven deel te nemen.
1.2.1	Nee. Op verzoek kunnen mensen wel proefflessen volgen. Als een deelnemer jonger is dan 18 jaar dan wordt er wel gekeken of diegene goed
1.2.2	mee kan met de groep.
1.2.3	Mocht dit niet zo zijn dan wordt dat besproken met de deelnemer/ouders/begeleiders en wordt er naar een oplossing gezocht.
1.2.4	Het financiële plaatje is een belemmering, ook de onbekendheid speelt mee. Het aanbod in de regio is klein wat vervoersproblemen kan opleveren. Sommigen moeten een heel stuk reizen om op cursuslocatie te komen.
2.1.1	Ja.
2.1.2	Nee. Ze willen al tijden een echte danszaal maar de reguliere cursussen van de Plantage krijgen voorrang op de zaal. Sinds kort is nu een ruimte bij de TwentieToe zo aangepast dat er spiegels hangen en er in ieder geval gedanst kan worden op die vloer.
2.1.3	Deelnemers komen op eigen gelegenheid per auto of fiets, worden door ouders gebracht of komen met taxibusjes. Dit is ruim de helft. Soms levert dit problemen op omdat de regiotaxi een kwartier te vroeg of te laat mag komen.
2.1.4	Er komt veel regelwerk kijken bij speciale activiteiten zoals een uitvoering.

3.1.1	Stichting ZO wordt meegenomen in de PR kanalen van de Plantage.
3.1.2	Daarnaast heeft de stichting ook een eigen website en flyer en promoten zij het aanbod binnen hun andere werk in de zorg. Succesfactor is om de potentiële deelnemers persoonlijk te bereiken. Op die manier maak je ze enthousiast en krijg je ook de ouders/begeleiders mee.
4.1.1	Samenwerking met zorg en welzijn is heel belangrijk. De zorg is gespecialiseerd in het goed begeleiden van deelnemers, het op maat kunnen werken, inspelen op de persoonlijke behoeftes. De kunsten zijn belangrijk als het gaat om verdieping van de kunstdiscipline. Die combinatie is belangrijk bij de doelgroep.
4.1.2	Er liggen lijntjes met zorg en welzijn al is er weinig intensieve samenwerking. Deelnemers worden wel doorgestuurd via zorg en welzijn. Daarnaast is het goed om bij collega's te gaan kijken. Onervaren docenten vanuit de kunsten die met docenten vanuit de zorg meekijken en andersom. Daar kun je veel van leren.
4.2.3	Samenwerking met het speciaal basisonderwijs is ook heel belangrijk; daar zit de nieuwe lichter deelnemers!
4.2.4	Het zou mooi zijn als stichting ZO ook binnenschools zou mogen gaan werken, zodat ze de verbinding binnen- en buitenschools kunnen maken.
4.3.1	Er staat een landelijk platform op de planning waar kennisuitwisseling tussen theatergroepen dagbesteding gaat plaatsvinden.
4.3.2	Dit zal waarschijnlijk in de vorm van bijeenkomsten zijn.
4.3.3	Het doel ervan is om kennis uit te wisselen maar ook om een front te vormen. Samen sta je toch sterker als het gaat om kunst en cultuur voor deze doelgroep en mogelijke subsidieverstrekters.
4.3.4	N.v.t.
5.1.1	Het is belangrijk om oog te hebben voor de individu, je moet kunnen differentiëren, enige kennis over de doelgroep hebben en geduld.
5.1.2	Nee. Stichting ZO vult volledig haar eigen tak in, hoeven dus ook geen verantwoording af te leggen aan de Plantage.
5.1.3	Knelpunten: Er wordt gestreefd naar een kwalitatief goed product, daardoor moet je soms deelnemers zeggen dat ze iets beter niet kunnen doen. Dat is moeilijk. Ook is het de vraag hoe je de groep presenteert; als zijnde theatergroep met een beperking of gewoon als theatergroep? Dat blijft een discussie. Successen: Het is mooi om de ontwikkeling te zien bij de doelgroep. Dat bewijst dat kunst en cultuur levens verrijkend is en dat ze leerbaar zijn!
5.1.4	Ja, onderling wordt er veel overlegd. Vaak informeel.
5.1.5	Ja. Zo volgen ze zelf ook nog lessen om zich te blijven ontwikkelen binnen de kunstdiscipline.
5.2.1	Ja, niet structureel. Rond voorstellingsperioden helpen vrijwilligers mee.
5.2.2	Ja.
5.2.3	Nee.
5.2.4	Ja. Van tevoren is er een bijeenkomst waar ze overleggen. Vrijwilligers krijgen uitleg over de voorstelling, deelnemers en taken worden verdeeld. Informeel wordt er ook geëvalueerd.
5.3.1	Nee. De docenten overleggen het zelf wel, maar niet extern.
5.3.2	Ja. Door evaluatie en het maken van aanpassingen. Ook worden externen betrokken om te komen kijken en feedback te geven. Vernieuwing gebeurt al is het niet vastgelegd.

5.3.3	Ja, overleg onderling of met begeleiders/ouders.
5.3.4	Ja, in die zin dat ze vragen aan vrijwilligers wat ze het liefst willen doen en daar ook op ingezet worden.
5.3.5	Ja. Zo werken ze veel met improvisatie om eigen initiatief en wensen van de deelnemers te stimuleren. Ook vragen ze regelmatig wat deelnemers graag willen doen.
6.1.1	Cursusgeld en gaan via de Plantage, wat betekent dat mensen in de verschillende regio's rondom Tiel verschillende leskosten betalen. Zo kan het zijn dat iemand uit Culemborg meer moet betalen voor een cursus dan iemand uit Tiel. Dat is erg krom. Het kan dan ook voorkomen dat mensen
6.1.2	een cursus niet kunnen betalen. De Plantage kent wel een regeling die mensen met lage inkomens tegemoet komt.
6.2.1	Helemaal, ook het vervoer.
6.2.2	Het zou wel een probleem kunnen zijn, al geldt dat voor 'normale' mensen met weinig geld ook!
7.1.1	Creatieve en kunstzinnige activiteiten moeten toegankelijk zijn voor iedereen. Dat organiseert stichting ZO. Stichting ZO wil graag een apart aanbod voor deze doelgroep blijven voortzetten en hopelijk uitbreiden. Er is
7.1.2	al een inventarisatie uitgevoerd waaruit o.a. een vraag kwam naar fotografie. Nu moet het nog concreet worden gemaakt en uitgevoerd worden. Waar mogelijk kunnen deelnemers doorstromen naar het regulier aanbod.
7.1.3	Nee. Visie/missie/plannen en doelen worden onderling met elkaar besproken en uitgevoerd.
7.1.4	N.v.t.
7.1.5	Ja, vanuit de Plantage krijgen ze het mee. De ontwikkeling bij het KCG ziet Anouk Wognum terug in de praktijk; opeens worden zij soms via de directeur als paradepaardje naar voren geschoven met hun theatergroep omdat er nu meer aandacht is voor speciale doelgroepen.
8.1.1	Deelnemers kunnen bij binnenkomst altijd terecht bij de conciërge die zij onderhand goed kennen. Bij de start van de les is er altijd een vast ritueel in de vorm van een kringgesprek; deelnemers kunnen hier even kort wat vertellen of vragen. Als er een nieuwe deelnemer komt dan wordt hier extra aandacht aan besteedt zodat diegene zich welkom voelt.

BIJLAGE 8.7 GOOD PRACTICES

Deze bijlage bevat informatie over de volgende good practices:

- 73 a. **8.7.1 Kunstencentrum het Koorenhuis in Den Haag**
- 73 b. **8.7.2 Cultuurhuis Wherelant in Purmerend**
- 73 d. **8.7.3 Ontwikkelwerkplaats Amersfoort**
- 73 e. **8.7.4 Circustheater Stoffel**

8.7.1 Kunstencentrum het Koorenhuis

Kunstencentrum het Koorenhuis in Den Haag werd in het onderzoek Kunst Inclusief genoemd als zijnde good practice. Middels de zeven condities wordt hieronder een beeld geschetst van deze good practice.

VISIE

Het Koorenhuis¹, centrum voor de kunsten in Den Haag, ziet mensen met een beperking als mensen met ongekende en onverkende talenten. Er wordt uitgegaan van de leerbehoefte van deelnemers.

E. Schulp heeft als missie om het aanbod uit te breiden en wil ook gaan starten met speciale cursussen voor andere bijzondere doelgroepen zoals dak- en thuislozen, mensen met een psychiatrisch verleden en chronisch zieken.

FINANCIHEEL

Het aanbod voor mensen met een verstandelijke beperking wordt gerealiseerd via subsidie die de directeur van het Koorenhuis uitbesteed aan deze tak. Dit houdt het betaalbaar voor de deelnemers en hierdoor kunnen ongeveer 120 deelnemers met een beperking en honderden leerlingen in het speciaal onderwijs deelnemen aan kunst en cultuur.

SAMENWERKINGSVERBANDEN

Het Koorenhuis werkt in dit kader samen met Steinmetz de Compaan (de grootste zorg- en welzijnsorganisatie in Den Haag en Schroeder van der Kolk (werkvoorziening).

AANBOD

Momenteel biedt het Koorenhuis speciale cursussen aan op het gebied van muziek, beeldend, dans en foto/film/video. E. Schulp², projectmanager Speciale Doelgroepen bij het Koorenhuis, hoopt binnen twee jaar ook een bloeiend aanbod te hebben voor theater en schrijven. Daarnaast is er de mogelijkheid om door te stromen naar reguliere cursussen.

Uitgangspunt bij het aanbod van het Koorenhuis is dat kunsteducatie gaat over vakmanschap, oorspronkelijkheid en zeggingskracht.

Deelnemers met een licht verstandelijke beperking kunnen deelnemen aan het speciale aanbod van het Koorenhuis. Er is een intake gesprek en een oriëntatieprogramma om de leerbehoefte van de deelnemers in kaart te brengen en hen kennis te laten maken met de cursussen bij het kunstencentrum. Indien de deelnemer graag wil deelnemen aan een reguliere cursus kan hij of zij doorstromen van het speciale aanbod naar een reguliere cursus. Dit wordt gedaan in goed overleg en door goede afspraken te maken met de deelnemer, docent en begeleiding.

DESKUNDIGHEID

E. Schulp merkt wel dat het lastig is om de zeer verschillende groepen mensen met een beperking met elk hun eigen behoeftes, groepsgewijs te bedienen. Volgens hen staat of valt het met de talenten van de docent. Het functieprofiel is er daarom ook op aangepast; docenten zijn flexibel en kunnen goed anticiperen op de mogelijkheden en ontwikkeling van deelnemers. Daarbij zijn gevarieerde en niet te kleine docententeams zinvol zodat zij onderling ervaring en kennis kunnen uitwisselen (Cultuurnetwerk 2009).

BEREIK

De doelgroep wordt bereikt via de website, brochure (verspreid onder de woongroepen), via MEE-Zuid Holland en de jaarlijkse voorstelling. Volgens E. Schulp heeft de laatste een niet te onderschatten effect want ze nemen vaak vrienden mee en die willen uiteindelijk ook vaak op het podium staan. Daarnaast maakt E. Schulp ook gebruik van de websites www.jekuntmeer.nl, www.denhaagenhandicap.nl via www.prokkel.nl en social media zoals twitter.

In totaal zijn er binnen het Koorenhuis ongeveer 100 deelnemers met een licht verstandelijke beperking, waarvan 95% gebruik maakt van de speciale cursussen en 5% van de reguliere cursussen. Dit is bijna 3% van het gehele deelnemersaantal van 3900.

E. Schulp merkt op dat het wel eens lastig is om een nieuwe cursus van de grond te krijgen. Een website of brochure is dan niet voldoende, deelnemers moeten persoonlijk benaderd en gestimuleerd worden.

¹ www.koorenhuis.nl

² Interview via e-mail met E. Schulp, projectmanager speciale doelgroepen bij kunstencentrum het Koorenhuis, op 27 oktober 2011.

8.7.2 Cultuurhuis Wherelant

Cultuurhuis Wherelant in Purmerend werd in het onderzoek Kunst Inclusief genoemd als zijnde good practice.

VISIE

Bij cultuurhuis Wherelant wordt gekeken naar de mogelijkheden van deelnemers. De wensen, behoeften, het gedrag en de individuele ontwikkeling van deelnemers staan centraal. Ze gaan uit van de gezonde kant van mensen, wat ze wel kunnen. Ze zijn meer dan hun beperking. Daar wil het kunstencentrum graag op inspelen.

FINANCIEEL

De cursusprijs is €6,50 per uur inclusief materiaal en koffie. Per cursus zijn er tussen de 8 tot 12 lessen van 1,5 tot 2 uur. De groepen bestaan uit minimaal 8 deelnemers. Cultuurhuis Wherelant kiest ervoor om de cursussen door te laten gaan, ook al wordt er enig verlies op gemaakt. J. Geels benadrukt echter wel dat het werken met deze doelgroep ontzettend veel oplevert en het heel fijn is om ze 'in huis' te hebben.

SAMENWERKINGSVERBANDEN

De deelnemers worden bereikt via nauwe contacten met zorginstellingen en een aanbiedersnetwerk in Purmerend. Dit netwerk bestaat uit alle culturele instellingen die werken met mensen met een verstandelijke beperking zoals MEE, de Prinsenstichting, Clup Welzijn, Odion, de Muziekschool, Spurd en SMD. Het aanbod wordt via dit netwerk afgestemd zodat er qua tijdstippen en aanbod niet dezelfde dingen plaatsvinden. Het netwerk organiseert jaarlijks een open middag waarop iedere instelling het aanbod kenbaar maakt, waarbij de regel is dat elke instelling aanbiedt waar ze goed in zijn. Voor Wherelant is dat dus een kunsteducatief aanbod. Ook wordt er nauw samengewerkt met het speciaal onderwijs voor een binnen- en buitenschools aanbod. Wherelant merkt dat er hierdoor veel verjonging plaatsvindt binnen de deelnemersgroepen.

AANBOD

Centrum voor de Kunsten Wherelant³ in Purmerend heeft als aanbod Cursussen, Onderwijs, Amateurkunst en Speciaal. De laatste beleidspijler is bedoeld voor mensen met een beperking. Momenteel worden er 2 cursussen fotografie, schilderen en beelden maken gegeven, en op zondagen repeteert de theatergroep 'Flexibel'. Er is een theaterwerkgroep voor kinderen vanaf 12 jaar met een verstandelijke beperking en Wherelant is gestart met Theateratelier Speciaal; een doorlopende leerlijn kunsteducatie in het speciaal onderwijs met aandacht voor vrijetijdsbesteding en arbeidsdoorstroom.

Wherelant werkt al meer dan 15 jaar met deze doelgroep en onderzoekt en breidt nog steeds uit. Ze hebben een apart aanbod voor de doelgroep al is instromen bij reguliere cursussen wel mogelijk mits de cursist goed begeleid wordt en er goede afspraken worden gemaakt.

De kunstinstelling is hierbij verantwoordelijk voor de artistieke kwaliteit en de zorginstellingen voor de begeleiding van deelnemers. Begeleiders en deelnemers komen dus samen naar Wherelant toe. Een praktisch probleem is hierbij wel vaak het vervoer waardoor deelnemers te laat komen en gestrest raken.

Het feit dat ze naar hetzelfde gebouw gaan als gewone leerlingen geeft hen eigenwaarde en zelfvertrouwen; ze zijn echt onderdeel van de academie en worden niet in aparte kaders geplaatst.

DESKUNDIGHEID

De docenten bij Wherelant hebben allemaal feeling met de doelgroep. Er wordt gewerkt met de methodiek talentontwikkeling; er wordt uitgegaan van wat deelnemers wel kunnen, ze zijn meer dan hun beperking. Er wordt daarnaast intern veel ervaring uitgewisseld en ook met Special

³ www.wherelant.nl

Arts. Er worden ondersteunende cursussen aangeboden en symposia bijgewoond. Ook documentatie is belangrijk.

Momenteel is Wherelant bezig met het project Theateratelier Speciaal. Samen met het speciaal onderwijs wordt er een doorlopende leerlijn kunsteducatie ontwikkeld in de disciplines fotografie, beeldend en theater.

J. Geels⁴, projectleider Speciale Doelgroepen bij Wherelant, zegt dat werken met deze doelgroep 'keer drie' gebeurt. Je moet goede banden onderhouden met de deelnemers, vrijwilligers, leiding, ouders en soms ook leerkrachten.

BEREIK

Momenteel biedt Wherelant kunsteducatie aan 88 mensen met een licht verstandelijke beperking op een totaal van 1000 deelnemers.

Het aanbod wordt verspreid via de zorginstellingen, het netwerk en het speciaal onderwijs. Ook de ouders en begeleiders zijn belangrijk; deze worden veelvuldig benaderd.

⁴ Interview via e-mail met J. Geels, coördinator speciale doelgroepen bij cultuurhuis Wherelant, op 2 november 2011.

8.7.3 Ontwikkelwerkplaats Amersfoort

Na aanleiding van het landelijk onderzoek Kunst Inclusief (Loeffen et.al., 2010) is een ontwikkelwerkplaats gestart in Amersfoort die zich bezighield met in-, door-, en uitstroommogelijkheden rond kunstbeoefening door mensen met een beperking. Het gaat hier dus niet om een regulier kunstencentra, maar omdat hier actief is geëxperimenteerd met inclusieve kunsteducatie is het de moeite waard om hun resultaten te benoemen.

VISIE

Inclusieve kunsteducatie mogelijk maken.

Op basis van de resultaten van de pilots heeft Kunst Inclusief een in-, door- en uitstroomroute ontworpen. Tijdens de instroomroute participeren deelnemers aan kunst en cultuur buiten de muren van instellingen. De doorstroomroute houdt in dat deelnemers aan reguliere cursussen meedoen. De uitstroomroute is voor deelnemers die naar een vakopleiding willen doorstromen of in een (eigen) atelier willen gaan werken. Inclusieve kunsteducatie wordt hierdoor in kleine stappen gerealiseerd, van de fase van integratie naar inclusie.

De missie van dit project was om te onderzoeken hoe leertrajecten ontwikkeld kunnen worden voor deelnemers met een beperking met als uitgangspunt inclusieve kunsteducatie te realiseren.

FINANCIEEL

De ontwikkelwerkplaats werd mogelijk gemaakt door het onderzoek Kunst Inclusief in samenwerking met Amerpoort en Scholen in de Kunst.

SAMENWERKINGSVERBANDEN

Deze ontwikkelwerkplaats was een samenwerkingsverband tussen het onderzoek Kunst Inclusief, zorginstelling Amerpoort (cadeauwinkel, atelier en galerie Jans Pakhuys en dagbestedingslocatie de Elleboog) en kunstencentrum Scholen in de Kunst.

AANBOD

De eerste pilot bood een cursus ruimtelijk werken met klei, sieraden ontwerpen en model/portrettekenen aan. De tweede pilot bood een cursus poppentheater en dans aan. De eerste pilot was bedoeld voor mensen tussen de 10 en 30 jaar met een lichte beperking, de tweede pilot voor volwassenen met meervoudige beperkingen. Doel van deze cursussen was om de deelnemers kennis te laten maken met een nieuwe kunstvakdocent en het reguliere kunstencentrum.

In eerste instantie was het de bedoeling om gelijk gemengde groepen te creëren van mensen met en zonder beperkingen. Er werd besloten om deelnemers met een beperking eerst kennis te laten maken met het kunstencentrum via een apart aanbod waarbij zij vervolgens konden doorstromen naar reguliere groepen. De overweging hierbij was dat het voor deelnemers met een beperking al een grote stap was om überhaupt cursussen te volgen bij een regulier kunstencentrum.

DESKUNDIGHEID

De deelnemers waren na de pilots overwegend positief. Aandachtspunten voor de begeleiding was dat er vanuit de deelnemers veel behoefte is aan uitleg. Het is daarom belangrijk dat de docenten en begeleiders goed luisteren naar wat de deelnemers willen. Eén van de conclusies van deze pilots was dat het mogelijk is dat deelnemers met een beperking kunsteducatie volgen bij een regulier kunstencentrum. Een andere conclusie was dat de deelnemers veel verborgen talenten bleken te hebben maar dat niet iedere deelnemers zonder meer mee kan doen aan een cursus. Het vraagt om inzicht van docenten en begeleiders in wat mogelijk is per deelnemer.

BEREIK

16 deelnemers van cadeauwinkel, galerie en atelier Jan Pakhuys (behorende tot zorginstelling Amerpoort) hebben lessen gevolgd bij kunstencentrum Scholen in Kunst.

8.7.4 Circustheater Stoffel

Circustheater Stoffel⁵ is een projectbureau voor circustheater dat zich richt op bijzondere mensen. Ondanks dat deze good practice geen kunstencentrum betreft, is de bijzonder manier waarop zij streven naar inclusieve kunsteducatie noemenswaardig.

VISIE

Circustheater Stoffel richt zich op mensen die, nog meer dan anderen, behoefte hebben aan succeservaringen. Behalve dat circustheater een veelzijdige kunstvorm is die uitnodigt tot ontmoeting met diverse kunstdisciplines, is het een magisch en fantastisch middel om mensen successen te laten ervaren.

De missie van Circustheater Stoffel is om bijzondere mensen door middel van circustheater naar succeservaringen te begeleiden. Waar kunstencentra zich ontsluiten voor speciale doelgroepen, ontsluit Circustheater Stoffel zich binnenkort voor reguliere doelgroepen en wil op die manier bijdragen aan een inclusieve samenleving.

FINANCIËEL

Op dit moment werkt Circustheater Stoffel kostendekkend wat betekent dat zij het geld voor het project ontvangen van de opdrachtgevers. Met het cursuscentrum kan het lesgeld een belemmering vormen voor de doelgroep om deel te nemen omdat zij vaak lage inkomens hebben. Zij gaan zich nu dan ook richten op het werven van subsidie, sponsors en fondsen om de les gelden laag te kunnen houden.

SAMENWERKINGSVERBANDEN

Momenteel wordt Circustheater Stoffel ingehuurd door zorginstellingen en het speciaal onderwijs. Als cursuscentrum gaan zij ook samenwerkingen bewerkstelligen met instellingen als MEE Gelderse Poort.

AANBOD

Voor instellingen en organisaties die werken met bijzondere doelgroepen verzorgt Circustheater Stoffel circus- en theaterprojecten in de vorm van cursussen, trainingen en workshops. Daarnaast werkt Circustheater Stoffel in adviserende en coördinerende functies binnen projecten van deze organisaties.

Vanaf januari 2012 is Circustheater Stoffel een stichting geworden en bieden zij ook cursussen aan voor kinderen en jongeren in Arnhem die moeite hebben om aansluiting te vinden bij reguliere vrijetijdsactiviteiten⁶. In de toekomst zullen zij dit aanbod uitbreiden voor volwassenen en senioren. Het bijzondere van Circustheater Stoffel is dat zij zich in eerste instantie richten op speciale doelgroepen maar de wens hebben om inclusief en toegankelijk te zijn voor iedereen. Dat betekent concreet dat Circustheater Stoffel zich bij de werving van deelnemers richt op speciale doelgroepen, maar dat zij stimuleren dat ook broers en zussen van de speciale doelgroepen en wijkbewoners zich aansluiten bij de cursussen.

DESKUNDIGHEID

Docenten die aan de slag gaan worden middels een begeleidingstraject voorbereid op de uitvoering van projecten en cursussen. Ook is er de mogelijkheid tot bijscholing en zijn er overlegmomenten om de cursussen te evalueren. De evaluatie wordt ook gedaan met de samenwerkingspartners om te zorgen voor kwaliteitsverbetering.

Sinds kort zijn er ook gesprekken met deelnemers om hen beter tegemoet te kunnen in hun behoeften. Tenslotte wordt er ook gewerkt met vrijwilligers. Circustheater Stoffel ziet dit als een mooie meerwaarde omdat zij vaak een andere kijk hebben op dingen. Hierdoor hou je elkaar scherp en komen nieuwe ideeën tot stand.

BEREIK

Op dit moment haalt Circustheater Stoffel de opdrachten binnen via acquisitie. Zodra zij ook werken vanuit het cursuscentrum gaan zij samenwerkingen opzoeken met instellingen en organisaties om het aanbod te verspreiden.

⁵ www.circustheaterstoffel.nl

⁶ Interview met S. de Wit, directeur Circustheater Stoffel, op 20 december 2011.